

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

PEDAGOGIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS FAKULTĀTE

Otrā līmeņa profesionālā studiju programma “Skolotājs logopēds”

Nepilna laika klātiene

**SAISTĪTĀS RUNAS SEKMĒŠANA BĒRNIEM AR VALODAS
SISTĒMAS NEPIETIEKAMU ATTĪSTĪBU 7 - 8 GADU VECUMĀ**

DIPLOMDARBS

Autors: Jeļena Strumpe

Studenta apliecības Nr.: js19075

Darba vadītāja: profesore, Dr. paed. Sarmīte Tūbele

RĪGA 2021

Saturs

Anotācija	3
Annotation.....	4
Ievads	5
1. Bērnu runas un valodas vispārīgs raksturojums	8
1.1. Priekšnoteikumi bērnu runas un valodas attīstībai.....	8
1.2. 7–8 gadus veca bērna runas attīstība ontogēnēzē problēmas skatījumā	12
2. Saistītās runas īpatnības bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamo attīstību	15
2.1. Bērnu runas ar valodas sistēmas nepietiekamo attīstību pedagoģiski psiholoģiskais raksturs veseluma skatījumā.....	15
2.2. Saistītās runas raksturojums, komponenti.....	24
2.3. Saistītās runas attīstības līmeņa raksturojums valodas sistēmas attīstības nepietiekamības gadījumā	26
3. Koriģējoši attīstošā darbība saistītās runas sekmēšanai bērniem 7- 8 gadu vecumā ar valodas sistēmas nepietiekamo attīstību	30
3.1. Koriģējoši attīstošās darbības saistītās runas sekmēšanai vispārīgs raksturojums	32
3.2. Koriģējoši attīstošā darbība bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamo attīstību .	35
4. Pētījums par saistītās runas sekmēšanas iespējām bērniem 7-8 gadu vecumā ar valodas sistēmas nepietiekamo attīstību	40
4.1. Pētīšanas metožu raksturojums saistītās runas sekmēšanā	40
4.2. Sākotnējā bērnu ar valodas sistēmas nepietiekamo attīstību saistītās runas attīstības līmeņa noteikšanai izpēte un rezultātu apkopošana.....	42
4.3. Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība saistītās runas sekmēšanā.....	57
4.4. Pedagoģiskā izmēģinājuma darbībā iegūto rezultātu analīze	68
Nobeigums	75
Izmantotā literatūra un informācijas avoti.....	78
Pielikumi.....	83

ANOTĀCIJA

Diplomdarba autore: Jeļena Strumpe

Darba zinātniskais vadītājs: profesore, Dr. pead. Sarmīte Tūbele

Diplomdarba temats: Saistītās runas sekmēšana bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību 7 – 8 gadu vecumā

Darba saturs: 82 lappuses, 13 attēli, 7 tabulas, 33 pielikumi un 74 literatūras un informācijas avoti.

Darba mērķis: teorētiski izpētīt dažādu autoru atziņas un logopēdisko paņēmieni saistītās runas sekmēšanai izmantošanas iespējas 7-8 gadu vecuma bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību, izstrādāt un aprobēt metodisko materiālu saistītās runas sekmēšanai. Šo mērķu sasniegšanai darbā tika izvirzīti uzdevumi: apkopot un analizēt dažādu autoru atziņas par saistīto runu, raksturot un veikt pētījumu par saistītās runas attīstības īpatnībām bērniem ar valodas nepietiekamās attīstības sistēmu, veikt koriģējošo darbību bērna saistītās runas sekmēšanai, apkopot, analizēt un interpretēt iegūtos datus.

Darbs sastāv no divām daļām – teorētiskās un empīriskās.

Teorētiskajā daļā tika pētīta un analizēta pedagoģiskā, psiholoģiskā un logopēdiskā literatūra par 7 -8 gadu vecu bērnu runas attīstības īpatnībām un par saistītās runas īpatnībām valodas sistēmas nepietiekamās attīstības gadījumā, šo bērnu pedagoģiski psiholoģisko raksturojumu veseluma skatījumā, par koriģējoši attīstošās darbības iespējām saistītās runas sekmēšanai.

Empīriskajā daļā tika veikts pētījums par 7 – 8 gadu vecu bērnu ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību saistītās runas sekmēšanas iespējām. Tika veikta bērnu saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējā izpēte, pedagoģiskā izmēģinājuma darbība, kā arī atkārtotā saistītās runas attīstības līmeņa izpēte un iegūto datu analīze.

Pamatojoties uz iegūtajiem pētījuma rezultātiem, var konstatēt, ka izvirzītā hipotēze ir apstiprinājusies.

Atslēgas vārdi – 7 - 8 gadu veci bērni, saistītā runa, valodas sistēmas nepietiekama attīstība jeb VSNA.

ANNOTATION

Author of the diploma paper: Jeļena Strumpe

Scientific supervisor of the diploma paper: prof., Dr. paed. Sarmīte Tūbele

The title of the diploma paper: Improvement of coherent speech for children with insufficient development of language system at the age of 7-8 years.

The diploma paper consists of: 82 pages, 13 figures, 7 tables, 33 appendices, 74 literature and information sources.

The aim of the diploma paper: to study and put into practice different corrective methods for the improvement of speech coherence for children aged 7-8 years with inadequately developed speech system as well as to carry out and put into practice methodical material for developing coherent speech. To achieve the aim, the following objectives were set: to gather and analyse findings by different authors regarding coherent speech and to study and characterize the developmental peculiarities of children with inadequately developed speech system, to put into practice corrective methods in order to develop child's coherent speech, to gather, analyse and interpret collected data.

The diploma paper consists of theoretical and empirical part.

Theoretical part: studies and analyses pedagogical and psychological literature about the peculiarities of the development of coherent speech for children aged 7-8 years who have inadequately developed speech system. It also studies the pedagogical and psychological profile of these children and analyses corrective methods which could be used to improve coherent speech.

The empirical part: research was carried out in order to find out about the possibilities to improve inadequately developed coherent speech for children aged 7-8 years. First the level of the development of children's coherent speech was stated. Then pedagogical experiments were carried out and finally the level of the development of children's coherent speech was stated repeatedly. Gathered data was analysed.

The results of the study prove the hypothesis of the diploma paper to be true.

Keywords: improvement of coherent speech; 7 - 8 years old children; insufficient development of the language system.

IEVADS

Valodai ir ļoti liela loma un nozīme bērna attīstībā, jo valoda ir viena no nepieciešamajām un svarīgākajām sociālajām parādībām. Tieši valoda palīdz bērnam izprast apkārtējo pasauli, kā arī dod iespēju veidot savu pasauli. Ar valodas palīdzību bērns var izteikt savas domas un vēlmes, jautāt, veidot kontaktu ar apkārtējiem cilvēkiem, tādā veidā veiksmīgi integrējoties sabiedrībā. Vēl viena svarīga valodas loma – tā palīdz bērnam apzināties savu nacionālo identitāti, pakāpeniski ievada bērnu savas tautas kultūrā, rada viņa pasaules redzējumu.

Valoda ir viens no svarīgākajiem sazināšanās līdzekļiem, līdz ar to arī viens no svarīgākajiem faktoriem bērna attīstībā, mācību programmas apgūšanā un personības veidošanā. Bet pēdējos gados ir novērojama situācijā gan visā pasaulē, gan arī Latvijā, ka bērnu skaits ar runas un valodas attīstības aizturi vai traucējumiem palielinās (Tomele, 2013, 11). Metodiskajā literatūrā var atrast informāciju, ka tas notiek, tāpēc ka gadu no gada pieaug riska faktori: nelabvēlīga iedzimtība, grūtniecības un/vai dzemdību patoloģijas, dažādas hroniskas slimības vecākiem, nelabvēlīga ekoloģiskā situācija, veselībai kaitīga profesionālā vide vecākiem pirms bērna dzimšanas. Tie var būt vecāku kaitīgie ieradumi un nelabvēlīgs mikroklimats ģimenē (VISC, 2013, 3).

Britu autore D. Hartas savas grāmatas anotācijā uz grāmatas vāka valodas traucējumus dēvē par “neredzamo invaliditāti” un apgalvo, ka līdz desmit procentiem skolas bērnu ir zināmas grūtības ar valodas un komunikācijas prasmēm (Hartas, 2005). Bērni ar valodas traucējumiem saskaras ar problēmām runas konteksta izpratnē, kas ietekmē viņu sociālo adaptāciju (Hartas, 2005, 27). Savukārt G. Tomele apgalvo, ka pēc provizoriskiem Latvijas Logopēdu asociācijas datiem 50% bērnu 3–5 gadu vecumā ir vērojami runas, valodas un komunikācijas traucējumi, bet 5–6 gadu vecumā valodas traucējumi ir 35%–40% bērnu (Tomele, 2015, 28). Tas nozīmē, ka, uzsākot skolas gaitas, daļai šo bērnu valodas problēmas joprojām ir novērojamas.

Mūsdienīgās tendences var negatīvi ietekmēt situāciju. Bērnu psihiatrs N. Bezborodovs apgalvo, ka visā pasaulē kopumā ir novērots, ka mūsdienās bērni sāk runāt vēlāk. Tas pārsvarā ir saistīts ar to, ka tas, kā mēs uztveram informāciju, ir mainījies. Tagad ir daudz dažādu ekrānierīču, bet no tām bērns valodu nemācās. Ja viņš lielu daļu laika pavada darbojoties ar ekrānierīci, tas noteikti nestimulē valodas attīstību, kā tas notiktu, ja bērns būtu kontaktā ar vecāku (Bezborodovs, 2018).

Vide, kurā bērns uzturas un jo vairāk vecāku valoda, viņu audzināšanas metodes un izturēšanās, ir viens no faktoriem, kas ietekmē bērna runas attīstību, jo visciešākais kontakts

bērnām ir ar savu ģimeni. Ja ģimene ir divvalodīga, tas arī var nelabvēlīgi ietekmēt bērna valodu, jo vairākas valodas vienlaicīgi var radīt bērnā apjukumu.

Var secināt, ka runas/valodas traucējumu struktūra kļūst arvien komplicētāka, to izpaušmes izteiktākas, bet cēloņi – kompleksi. Runas un valodas traucējumi var nebūt primārais simptoms, bet kā saslimšanas vai attīstības traucējuma, traumas vai specifiska psiholoģiskā stāvokļa sastāvdaļa, tātad sekundāra parādība (Tomele, 2013, 11). Valodas traucējums var būt arī primārs, un tā ir valodas sistēmas nepietiekamās attīstības gadījumā (VSNA), kad ir traucēti vairāki valodas sistēmas komponenti, ir apgrūtināta integrēšana sabiedrībā, kā arī aizkavēta personības attīstība.

Runas traucējumi vai aizkavējusies runa rada traucējumus dažādos psihiskos procesos (atmiņa, domāšana, uzmanība u.c.) un negatīvi ietekmē bērna raksturu un uzvedību, jo runas attīstības aizkavēšanās un runas traucējumi ietekmē bērna psihisko attīstību, kura ir pilnībā atkarīga no bērna runas attīstības stāvokļa (Tutina, 2007, 69).

Tādas autores kā T. Filičeva G. Čirkina atzīmē, ka bērniem ar VSNA ir raksturīgi arī sekundārie psihiskās attīstības traucējumi – uztveres, uzmanības, atmiņas, iztēles utt., kas rada papildus grūtības saistītās runas attīstībā (Филичева, Чиркина, 2005, 128).

Bērniem ar VSNS saistītā runa patstāvīgi neveidojas un neattīstās, tāpēc koriģējoši attīstošo darbību saistītās runas sekmēšanai ir jāsāk jau jaunākajā pirmsskolas vecumā (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 291). Līdz ar to saistītās runas attīstīšana bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību ir viens no svarīgākajiem logopēda uzdevumiem.

Neskatoties uz to, ka ir daudz dažādu metožu, paņēmieni un darba formu saistītās runas sekmēšanai bērniem ar VSNA, šī problēma joprojām paliek aktuāla. Diplomdarba autore savā darbā pēta septiņgadīgu un astoņgadīgu bērnu attīstību, valodas sistēmas nepietiekamas attīstības izpaušmes šo bērnu runā, saistītās runas nepilnības un to koriģēšanas iespējas logopēdiskajā darbā. Izvēlētais pētījuma temats un tā aktualitāte balstās uz to, ka bērna valodas traucējumi, it īpaši nepietiekami attīstītās saistītās runas iemaņas, traucē bērniem produktīvi piedalīties mācību procesā un veidot pilnvērtīgu saskarsmi ar apkārtējiem, kas arī var izraisīt uzvedības traucējumus. Darbā sīkāk tiks apskatīti tādi saistītās runas sekmēšanas darba paņēmieni kā *lasītā teksta atstāstījums, priekšmeta apraksts, stāstījuma veidošana par noteikto tēmu, mnemotehnika, situācijas modelēšana, didaktiskā rotaļa un stāstījums pēc sižeta attēlu sērijas*.

Pētījuma objekts: Saistītā runa bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību.

Pētījuma priekšmets: Saistītās runas sekmēšana.

Mērķis:

Teorētiski izpētīt, kādi logopēdiskie paņēmieni sekmē runas attīstību, izstrādāt un aprobēt materiālus saistītās runas sekmēšanai 7 – 8 gadu veciem bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību.

Hipotēze:

Bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību saistītā runa attīstās sekmīgāk, ja logopēds savā koriģējošajā darbībā izmanto dažādus pedagoģiskos paņēmienus un ievēro bērnu attīstības īpatnības.

Pētījuma uzdevumi:

1. Analizēt zinātnisko literatūru par 7–8 gadu vecu bērnu attīstību izvēlētajā pētījuma kontekstā.
2. Raksturot saistītās runas attīstības īpatnības bērniem ar valodas nepietiekamās attīstības sistēmu.
3. Veikt pētījumu par saistītās runas attīstības īpatnībām un to korekciju bērniem 7-8 gadu vecumā ar valodas nepietiekamās attīstības sistēmu.
4. Izpētīt bērna saistītās runas prasmes pētījuma sākumā un veikt koriģējošo darbību bērna saistītās runas sekmēšanai.
5. Veikt atkārtotu saistītās runas prasmes pārbaudi, apkopot, analizēt un interpretēt iegūtos datus.

Pētījuma metodes:

Teorētiskā. Zinātniskās literatūras izpēte, dažādu autoru atziņu apkopošana, analīze.

Empīriskās:

1. bērnu runas logopēdiskā izpēte;
2. pārrunas;
3. novērošana;
4. pedagoģiskā izmēģinājuma darbība;
5. datu statistiska apstrāde un analīze.

Pētījuma bāze: Rīgas “X” vidusskolas logopēdiskās 1. klases 7–8 gadus veci 5 bērni ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību.

Pētījuma norises laiks: no 11.10.2021. līdz 25.11.2021.

Diplomdarba struktūra: diplomdarbs sastāv no divām anotācijām: latviešu un angļu valodā, ievada, 4 nodaļām, 11 apakšnodaļām, secinājumiem, nobeiguma, 74 izmantotās literatūras avotiem. Darba apjoms bez pielikumiem 82 lappuses, darbs ir papildināts ar 13 attēliem un 7 tabulām. Darbā ievietoti 33 pielikumi.

1. BĒRNU RUNAS UN VALODAS VISPĀRĪGS RAKSTUROJUMS

1.1. Priekšnoteikumi bērnu runas un valodas attīstībai

Valoda ir pamats cilvēka pilnvērtīgai eksistēšanai sabiedrībā un mijiedarbībai ar apkārtējo pasauli, līdzeklis cilvēka domāšanai, pašizteiksmei, saskarsmei, pasaules uztveres atspoguļojumam, kultūras atklāsmei un tās attīstībai. Valoda veicina savas tautas kultūras izpratni un veido cilvēka pasaules skatījumu (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014, 7).

Pētot bērna runas attīstību svarīgi ir definēt valodas un runas nozīmi – *valoda* ir vispārīga zīmju sistēma, ko bērns apgūst salīdzinoši īsā laikā, bet *runa* ir sarežģīta funkcionāla sistēma, valodas individuālā izpausme sazināšanās procesā (Tūbele, Šteinberga, 2004, 50). *Valoda* ir sociāla, to saprot visi sabiedrības locekļi, tā var būt virtuāla, iespējama, potenciāla, abstrakta, vispārinoša, sinhrona, radoša, tai ir kods, kas satur vispārējus principus. *Runa* ir individuāla, tā realizējas konkrētā izteikumā. Tā var būt aktuāla, lietota noteiktā situācijā, konkrēta, noteiktu situāciju raksturojoša. Runa ir izteikums, kas izmanto noteiktu kodu (Tūbele, 2002, 15).

Kā uzskata A. Lurija, bērna runa attīstās individuāli, šis process virzās caur vairākiem posmiem, līdz runa pilnīgi izveidojas: no atsevišķiem vārdiem un patstāvīgiem teikumiem līdz sarežģītas saistītās runas tekstam. Pat bērna lalināšana kalpo kā komunikācijas forma, kas balstās uz intonācijas komponentiem un ir saprotama tikai noteiktā runas situācijā (Лурья, 2009, 65).

Attīstītām komunikāciju spējām, runas apguvei ir liela nozīmē bērna personības veidošanā. Un to pamati sāk veidoties bērna pirmajā dzīves gadā nepārtrauktā mijiedarbībā ar pieaugušo.

Viens no pirmajiem zinātniski pamatotu runas veidošanas teoriju ir piedāvājis L. Vigotskis. Teorijas pamatā ir domāšanas un runas procesu mijiedarbības jēdzieni un to nozīme, iekšējās runas semantikas un struktūras teorija. L. Vigotskis definē runas konstruēšanas algoritmu: pāreja no domas uz vārdu īstenojas, sākot ar runātāja nolūku līdz verbālam domas noformējumam:

- domas pielietojums iekšējā runā;
- domas pielietojums vārdu nozīmē;
- domas pielietojums ārējā runā (Выготский, 2005, 13).

Arī D. Markus secina, ka bērns mācās domāt, mācoties runāt, nepārtraukti pilnveidojot savu runu, mācoties domāt (Markus, 2007, 25).

Aktīvā valoda sāk attīstīties, balstoties uz primitīvo valodas izpratni. Pirmajā dzīves gadā bērns ieklausās mātes valodā, dūdo, lalina. Četrus mēnešu vecumā bērns ar dzirdes palīdzību atdarina pats sevi, pēc tam pieaugušos, jau piecu mēnešu vecumā viņš cenšas sazināties ar skaņu palīdzību. Septiņu - astoņu mēnešu vecs bērns jau saprot atsevišķus vārdus (Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2013, 45). L.Vigotskis dod skaidrojumu vārdu krājuma palielināšanās nepieciešamībai - tas notiek, tāpēc kā bērns pats *meklē vārdus*, jautā par viņam nezināmiem priekšmetu nosaukumiem, tātad bērns no skaņas signālu izmantošanas pāriet uz skaņu aktīvu izmantošanu (Vigotskis, 202, 82).

Pirmie apzinātie vārdi parādās otrajā bērna dzīves gadā, vēlāk tie kalpo konkrētā priekšmeta apzīmējumam. No sākuma vārds pilda teikuma funkciju. Bērnā attīstoties sāk veidoties pirmie teikumi, pēc tam viņš sāk apgūt valodas leksiski gramatisko struktūru, vārdu saskaņošanu teikumos. Trešajā dzīves gadā attīstās valodas izpratne un aktīvā valoda. Bērniem paplašinās vārdu krājums, kļūst sarežģītāka teikumu struktūra, tiek izmantoti palīgvārdi un pat divdabji. Ļoti daudz skan piederības vietniekvārdi. Bērni sāk izmantot *dialogisko* runas formu – atbildes uz jautājumiem – , bet prasme saistīti izklāstīt savas domas parādās vēlāk. Bērnu valoda ir *situatīva*, novērojams ekspresīvs stāstījums. Veidojot teikumu, bērni pieļauj kļūdas, nosakot darbības un priekšmetu īpašības. Sarunu valodas apmācība un tās attīstība ir pamats saistītās runas veidošanai (Филичева, 1989, 20). Kā raksta D. Markus - stāstot, paužot savu attieksmi, gatavojoties kādam sižeta pavērsienam –, bērns jau triju gadu vecumā veikli izmanto gan balss tembra un intonācijas nianšes, gan deminutīvu un vārdu pamatformu atšķirības (Markus, 2003, 115). No četriem līdz sešiem gadiem bērns apgūst dažādas vārdšķiras, lieto saliktus sakārtotus un pakārtotus teikumus, īpašības vārda salīdzinājuma pakāpes, prievārdus, ir apgūtas visas dzimtās valodas skaņas. Mācās vērtēt savu un citu cilvēku valodu, bieži jautā par vārdu nozīmi, mīļākais jautājums ir “kāpēc?” (Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2013, 46).

Agrā pirmskolas vecumā bērna runa ir cieši saistīta ar viņa dzīves pieredzi, kas atspoguļojas runā. Viņa runai ir raksturīgi nenoteikti, vispārināti-personiski teikumi, priekšmetu nosaukumus aizvieto vietniekvārdi. Bērns var apvienot notikumus no materiāla par konkrēto tēmu, saistot ar notikumiem no personīgās pieredzes. Monologa runu bērns sāk apgūt apmēram no piecu - sešu gadu vecuma, jo šajā periodā notiek fonemātiskās valodas struktūras pilnīga apgūšana un turpinās morfoloģiskās, gramatiskās un sintaksiskās dzimtās valodas struktūras apgūšana un nostiprināšana (Спирова, 1980, 102).

Viens no faktoriem, kas ļoti ietekmē saistītās runas attīstību pirmskolas vecumā, ir pasīvā vārdu krājuma palielināšana, tā apjoms apmēram piecu gadu vecumā sasniedz līdz 2500 tūkstošiem vārdu. Bērns ne tikai saprot, bet arī lieto īpašības vārdus priekšmeta aprakstam, laika un vietas apstākļa vārdus. Svarīgs etaps saistītās runas attīstībā ir tad, kad bērns spēj no *situatīvās* runas pāriet uz *konteksta* runu. Dažādi sociālie faktori nosaka vajadzību lietot paplašinātu runu, ko nevar nodrošināt *situatīvā* runa. Tas notiek četrū - piecu gadu vecumā, kad bērna runā parādās pirmie vispārinājumi un secinājumi. Septiņu gadu vecumā vārdu krājums palielinās līdz 3500 vārdiem. Šajā vecumā sāk parādīties tēlainie vārdi un izteicieni, frazeoloģismi. Nostiprinās gramatiskie likumi. Bērns skaidro vārdu nozīmi. Tādā veidā attīstās atmiņa, uzmanība, loģiskā domāšana, kas ir nepieciešams veiksmīgai mācību programmas apgūšanai skolā (Алексеева, Яшина, 2000, 67).

Daži autori, piemēram, N. Geidzs un D. Berliners, konstatē, ka apmēram 2-5 gadu vecumā bērni valodu bieži izmanto ļoti radoši. Šajā posmā bērns var radīt valodas “pērles”, tā viņš iepazīst pasauli un valodas sistēmu, kas apraksta šo pasauli. Tomēr ap 5-6 gadu vecumā bērni zaudē šo radošo pieeju valodai, taču šajā vecumā bērni ir jau apguvuši pieaugušo apzināti lietotās sintaksiskās sakarības, bet valodas attīstība turpinās vēl ilgus gadus (Geidzs, Berliners, 1999, 116). Uzsākot mācības skolā bērns apgūst lietvārda un īpašības vārda saskaņošanu visos locījumos, lieto prievārdus visās nozīmēs un ievēro teikuma gramatiskās uzbūves likumus (Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2013, 46).

4 līdz 7 gadu vecumā bērni jau prot izdarīt secinājumus no neskaidriem iespaidiem, kurus vēl neprot izteikt vārdos, bet lēnām tie pārtop loģiskā, racionālā izpratnē. Valoda kļūst arvien svarīgāka. Bērni spēj veidot priekšmetu grupas vai kategorijas, kaut arī ne vienmēr to apzinās. Viņi spēj saprast loģiskas sakarības, biežāk tas notiek intuitīvi (Geidzs, Berliners, 1999,100).

Tātad var konstatēt faktu, ka, lai bērna valoda un līdz ar to arī saistītā runa attīstītos sekmīgi, bērnam ir jāapgūst noteikts vārdu krājums. Vairāki autori ir nosaukuši noteikto vārdu apjomu katrā bērnu vecumā, kurš apliecina bērna normālu attīstību. I. Miltiņa ir apkopojusi šo autoru skatījumu par vārdu krājuma apjomu noteiktā bērnu vecumā (sk. 1.1. tabulu):

1.1.tabula

Vārdu krājuma kvantitatīvais pieaugums dažādu autoru skatījumā (Miltiņa, 2005, 39)

Bērna vecums	Vārdu min./maks.	Autors
2 gadi	30-40 vārdi	M. Hvatcevs
3 gadi	ap 300 vārdu	

4 gadi	ap 2000 vārdu	
2 gadi – 2 gadi 6 mēneši	171- 509 vārdi	O.Pravdina
3 gadi -4 gadi	598 -2346	
2 gadi -3 gadi	ap 115 – 440 vārdi	V.Rūķe - Draviņa
3 gadi -4 gadi	pāri 1645 vārdiem	
2 gadi – 2,5 gadi	ap 50-200 vārdu	K.Smita, L.Strika
3 gadi – 3,5 gadi	ap 500 – 800 vārdu	
4 gadi	1500 – 2000 vārdi	

Apskatot tabulā dotos datus, var secināt, ka logopēdu uzskati par vārdu krājuma apjomu ir atšķirīgi. Ja M. Hvatčevs uzskata, ka 2 gados bērnam jābūt ap 30 - 40 vārdiem vārdu krājumā, tad citi autori, kā O. Pravdina, V. Rūķe - Draviņa, K. Smita, L. Strika, nosauc daudz lielāku vārdu skaitu – amplitūdā no 50 pat līdz 200. Arī par trīs gadu vecumposmu šo autoru viedoklis gandrīz sakrīt – ap 500 vārdiem, bet M. Hvatcevs norāda mazāku vārdu skaitu – 300. Runājot par četru gadu vecumu, var atzīmēt, ka visu autoru viedoklis sakrīt, tie ir ap 2000 vārdu. Jāatzīmē tas, ka, neskatoties uz to, ka dažādiem autoriem vārdu skaits noteiktā vecumposmā ir atšķirīgs, tomēr visi autori konstatē, ka vārdu skaits pieaug tieši 3 – 4 gadu vecumposmā (Miltiņa, 2005, 39).

Pirmsskolas vecuma bērniem un pirmās klases skolēniem sekmīgai mācību programmas apgūšanai arī nepieciešams noteikts vārdu krājums. Informāciju var papildināt ar datiem par vecāka posma bērnu vārdu krājuma apjomu, ko sniedz K. Smita un L. Strika (sk. 1.2.tabulu):

1.2.tabula

Valodas normas attīstības kritēriji bērna vecumā no 5 līdz 7 gadiem (Smita, Strika, 1998, 322)

Bērna vecums	Vārdu krājums (receptīvā valoda)
5 gadi	Saprot 2500 līdz 2800 vārdu
6 gadi	Saprot 13000 vārdu
7 gadi	Saprot 20000 līdz 26000 vārdu

Tabulā var novērot, ka septiņu gadu vecumā vārdu krājums krasi pieaug – līdz 26 tūkstošiem vārdu. Vienā no pētījumiem par vārdu krājuma apjomu Krievijā tika konstatēts, ka, beidzot skolu, absolventa vidējais vārdu krājums ir 51 tūkstošis vārdu, tātad, mācoties skolā, pusaudžiem vārdu krājums palielinās gandrīz 2 reizes (Головин, 2014). Balstoties uz iepriekš minēto autoru atziņām, var atzīmēt, ka kritērijiem ir plašas robežas. To var skaidrot ar to, ka katrs bērns attīstās savā, tikai viņam raksturīgā tempā.

Var secināt, ka pirmsskolas vecums ir visaktīvākais valodas apgūšanas posms, kad tiek apgūti un nostiprināti visi valodas sistēmas elementi - fonētika, leksika un gramatika. Valodas attīstība pirmsskolas vecumā, kad bērns aktīvi apgūst sarunvalodu, kā arī labi attīstītas saistītās runas prasmes veido pamatu veiksmīgas skolas programmas apgūšanai. Bērna runa attīstās komunikācijas procesā ar vecākiem un vienaudžiem, runa ir arī domāšanas procesa pamatā.

Veicot korekcijas darbu, šos skaitļus var ņemt vērā, tikai nosakot bērna individuālo attīstības līmeni, jo bērni aug dažādās vidēs, pat vienā ģimenē bērnu runa var attīstīties ļoti dažādi.

Ir svarīgu atcerēties, ka pirmsskolas vecuma bērnu vārdu krājums ir diezgan pietiekams, bet katram bērnam ir savs attīstības temps, un dažiem bērniem šajā vecumā var būt ļoti apjomīgs vārdu krājums. Šiem bērniem var būt vispusīgas zināšanas dažādās jomās, bet ir bērni, kuriem vārdu krājums ir ļoti pieticīgs un tajā ir tikai ar sadzīves tematiku saistīti vārdi.

Nākamajā apakšnodaļā tiks raksturota 7 – 8 gadu veca bērna runas attīstība, kā arī kādām jābūt skolēna runas prasmēm, uzsākot mācības skolā.

1.2. 7–8 gadus veca bērna runas attīstība ontogēnēzē problēmas skatījumā

Septiņu gadu vecumā bērnam sākas jauns dzīves posms, jo bērns sāk apmeklēt skolu, kas prasa jaunas iemaņas un prasmes. Šajā vecumā bērns aktīvi izzina pasauli, apgūst jaunas zināšanas un prasmes, piedalās dažādās aktivitātēs, attīstās centība (Geske, 2005, 31). Bērna gatavību skolai raksturo arī komunikabilitātes faktors, kas nozīmē prasmi kontaktēties ar citiem, ko nosaka savstarpēja sapratne. Es saprotu citus, citi saprot mani (Golubina, 2007, 165). Tas nav iespējams bez pietiekami attīstītām saistītās runas prasmēm. Jaunākā skolas vecuma bērniem palielinās vārdu krājums, attīstās gramatiskā runas struktūra, bērns apgūst morfoloģisko runas struktūru. Runa ietelmē arī bērna kognitīvos procesus: uzmanību, uztveri, atmiņu, domāšanu, iztēli. Skolēniem ir izteikta vajadzība komunicēt, kas arī attīsta saistīto runu. Vairāki autori ir izveidojuši kritērijus, pēc kuriem var noteikt bērna gatavības līmeni uzsākt mācības. Kritērijos iekļauj arī runas prasmi: izprast verbālu instrukciju un arī spēēt izpildīt

darbību pēc tās, lietot vārdus adjektīva nozīmē, mācēt kontrolēt runu saistībā ar uzvedību (Tūbele, 2019, 8).

Šajā vecuma posmā bērnam attīstās iekšējā runa, kura var būt fragmentāra, nestrukturēta, situatīva, var būt dialogs pašam ar sevi, ar iedomu sarunu biedru - praktiskās vai intelektuālās darbības plānošanas fāze. Bērnam ir raksturīga zināšanu un prasmju apguves stadija.

Ārējā runa – rakstiskā un mutiskā – attīstās tikpat strauji. Bērna ārējās runas aktīva attīstība notiek pareizu runas paraugu uztveres dēļ. Spontāna runa bieži ir primitīva un nepareiza, tāpēc ir ļoti liela nozīme mērķtiecīgi izglītojošās darbības īstenošanai mācību procesā jaunāka vecuma skolēna runas attīstībai. Bērna *situatīvai* un *kontekstuālai* runai ir jāatbilst attīstības normai, ja bērna runa atbilst sekojošam raksturojumam:

Jaunākā vecuma skolēna runas raksturojums

- runas saturīgums;
- runas loģiskums;
- daudzveidīgi valodas līdzekļi;
- runas izteiksmīgus;
- runas pareizība (Гонина, 2017).

K. Smita un L. Strika diezgan sīki apraksta, kādām receptīvās un ekspresīvās valodas iemaņām jābūt bērnam 7 gadu vecumā atbilstoši valodas normas attīstības kritērijiem:

bērns saprot aptuvenus laika intervālus un gadalaikus, uztver kļūdas citu cilvēku runā, atšķir labo no kreisās puses. Bērns spēj veidot teikumus no septiņiem un vairāk vārdiem, secīgi formulē iepriekšējo un nākamo notikumu norisi, lieto žargonu vārdus, parādās iemaņas pabeigto laiku lietošanā, pareizi lieto gramatiskās formas – darbības vārda laikus, ciešamo kārtu, apstākļa vārdus, īpašības vārda pakāpes. Septiņos ar pus gados bērns jau prot pazīt runātāja nolūku, uztver runas ātrumu, skaļumu, uzsvarus, intonāciju, kontekstu. Zina, kā atšķirt homonīmus, idiomas, metaforas, parunas. Prot pielāgot savu runu sarunu biedram (Smita, Strika, 1998, 323).

V. Golubina bērna prāta spēju atbilstību vecumposmu raksturo šādi:

- no pieciem līdz septiņiem gadiem ir atsevišķu priekšmetu nosaukšanas stadija;
- no septiņiem līdz divpadsmit gadiem ir priekšmetu aprakstošā stadija (Golubina, 2007, 20).

Arī I. Puškarevs un A. Golubeva raksturo šo vecuma posmu kā *konkrēto operāciju stadiju*. Bērnu domāšana ir konkrētos tēlos. Domāšanas spējas, atšķirība no pirmsskolas vecuma vairs nav tik ierobežotas, bet tomēr abstraktā domāšana vēl nav pietiekami attīstīta.

Viņi vēl nespēj pilnā mērā vispārināt, analizēt, piedāvāt alternatīvu risinājumu. Tāpēc ir ieteicams mācību vielu veidot arī pārskatāmu (Puškarevs, Golubeva, 1999, 35).

Šajā vecumā bērni spēj veikt dažādas loģiskas operācijas tikai ar konkrētiem priekšmetiem, jo viņu domāšana ir ļoti praktiska, saistīta ar ikdienu un viņu pieredzi. Ja informācija ir konkrēta, bērns spēj izdarīt precīzus salīdzinājumus, viņš spēj risināt klasifikācijas, grupēšanas un sakārtošanas problēmas. Bet tomēr septiņu – astoņu gadu vecuma bērniem vēl ir problēmas ar augstas pakāpes abstraktu domāšanu. Skolotājam, strādājot ar šo vecuma bērnu grupu, vajadzētu lietot uzskates līdzekļus un materiālus, kas ilustrē jēdzienus. Pedagoģijas likums šajā stadijā ir – vienmēr virzīties no konkrētā uz abstrakto (Geidzs, Berliners, 1999,101).

Literārās valodas normas apgūšana notiek mācību procesa laikā. Bērni mācās atšķirt literāro valodu no sarunvalodas un žargonismiem, apgūst daiļliteratūras, zinātniskās valodas un sarunvalodas stilus. Lai iegūtu pozitīvus rezultātus, mācību procesā ir jāievēro runas attīstības galvenie virzieni.

Runas attīstībā izšķir šādus galvenos virzienus:

- darbs ar vārdu;
- darbs ar vārdu savienojumu vai teikumu;
- saistītās runas sekmēšana;
- izruna - dikcija, pareizrakstība, izteiksmīgums, prosodija, jeb fonētisko parādību kopums (Гонина, 2017).

Neskatoties uz to, ka sākumskolas skolēnam strauji attīstās kognitīvās funkcijas, A. Šteinberga raksta, ka var būt situācijas, kad bērni 7 -8 gadu vecumā var neuztvert un neapjēgt informāciju, kura ir secināma no teksta, bet nav tieši pateikta (Šteinberga, 2013, 116).

Var secināt, ka pirmajā skolas gadā skolēni apgūst daudz jaunu vārdu, iemācās jaunu un jau zināmu vārdu un frāžu nozīmi, apgūst daudzas jaunas gramatiskās formas un konstrukcijas, iemācās, kādās situācijās ir lietderīgi izmantot noteiktus valodas līdzekļus, apgūst vārdu lietošanas pamatnormas un gramatiskos līdzekļus, kā arī pareizrakstības normas. Tiek pilnveidota skolēnu runas kultūra. Skolēni prot apzināti analizēt jebkāda izteiciena struktūru: vai ir sākums, kā attīstās darbība (notikums, sižets) vai ir nobeigums. Atstāstot literāro darbu, prot izdalīt galveno, reproducēt varoņu dialogu, raksturot tēlus. Viņiem jau ir jāveido aprakstu, stāstījumu vai pārspriedumu, loģiski savienot stāstījuma fragmentus, veidojot stāstu par sižeta attēliem. Skolēni attīsta lasīšanas un rakstīšanas prasmes.

2. SAISTĪTĀS RUNAS ĪPATNĪBAS BĒRNIEM AR VALODAS SISTĒMAS NEPIETIEKAMO ATTĪSTĪBU

2.1. Bērnu runas ar valodas sistēmas nepietiekamo attīstību pedagoģiski psiholoģiskais raksturs veseluma skatījumā

Turpmāk tiks raksturotas saistītās runas īpatnības bērniem ar VSNA, kā arī apskatīts 7 - 8 gadu vecuma bērnu pedagoģiski psiholoģiskais raksturojums.

Katra bērna mācību darbības procesus un sociālo mijiedarbību ar apkārtējiem tiešā veidā ietekmē valodas sistēmas traucējumi. Ir ļoti svarīgi pēc iespējas ātrāk konstatēt valodas/ runas traucējumu cēloņus, struktūru, kā arī noteikt, kādā posmā tie atrodas, lai varētu izvēlēties vispiemērotākās metodes un paņēmienus traucējumu novēršanai.

Pastāv divas runas traucējumu klasifikācijas.

Pedagoģiski psiholoģiskā klasifikācijā:

1.grupa- “sazināšanās līdzekļu traucējumi: nepietiekama runas fonētiskā un fonētiski fonemātiskā attīstība (dzimtās valodas skaņu jomas mazattīstība uz nepietiekamas fonēmu uztveres un izrunas pamata) un VSNA – valodas sistēmas visu komponentu (fonētikas, fonemātikas, leksikas un gramatikas) nepietiekama attīstība.

2.grupa – traucēts sazināšanās līdzekļu lietojums – runas sazināšanās (komunikatīvā) funkcija (stostīšanās)” (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 289).

Klīniski pedagoģiskajā klasifikācijā balstās uz medicīniskiem datiem un traucējumus iedala pēc **etiopatogēnētiskā principa** (tiek ņemti vērā traucējuma cēloņi un nosacījumi). Vairāki autori sniedz skaidrojumus, kas ir VSNA. “Runas traucējumi sadalīti divās lielās grupās (pavisam 11 traucējumu), kur otrā grupa cieši saistās ar raksturu. Šajā grupā ir bērni ar fonētisko nepietiekamību (*dislālīja, dizartrijs, rinolālīja, stostīšanās*); fonētiski fonemātisko nepietiekamību (*dizartrijs, dislālīja, rinolālīja*); VSNA (*alālīja, rinolālīja, dizartrijs*). VSNA ir sistēmas traucējums, kuru var definēt arī citādi, sakot, ka ir bērni, kas ir šajā grupā ar runas attīstības aizturi, psihiskās attīstības aizturi un nezināmās etioloģijas VSNA” (Klimone, 2007, 10). Jāatzīmē, ka visi “iepriekšminētie traucējumi var kombinēties ar VSNA. Tas nozīmē, ka kāds no traucējumiem, piemēram, dizartrijs ir patstāvīgs, primārs traucējums, kas var kombinēties ar sekundāri izveidojušos VSNA”(Tūbele, Lūse, 2012, 6).

“Valodas sistēmas nepietiekama attīstība jeb VSNA ir sarežģīts, sistēmisks traucējums, kad nepietiekami attīstīti ir visi galvenie valodas sistēmas komponenti – fonētika, fonemātiskie

procesi, morfoloģija, leksika, sintakse un saistītā runa ar nosacījumu, ka bērnam ir normāla redze, dzirde un intelekta attīstība. VSNA novēro alālījas, dizartrijas, bērnu afāzijas, vājdzirdības u.c. gadījumos” (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 350). Varam secināt, ka VSNA ir jēdziens, kas ietilpst abās klasifikācijās.

VSNA cēloņi ir iedzimtība vai slimības agrā bērnībā. “To rezultātā galvas smadzenēs dažkārt rodas nepareizi skaņu analīzes un sintēzes “ceļi” – fonemātiskās uztveres traucējumi”. Tas izraisa grūtības ne tikai dzimtās valodas apgūšanā, bet arī citos mācību priekšmetos, kur ir jālasa un jāizprot teksts, tas jāreproducē (Hadaņonoka u.c. 2002, 5).

Valodas sistēmas nepietiekama attīstība tiek dalīta trīs līmeņos: *1. līmenis* – nav valodas, pārsvarā vienzilbes un divzilbju vārdi; *2. līmenis* – ir valodas iedīgļi, pareizi izrunā divzilbju un trīszilbju vārdus, veido vienkārši nepaplašinātus teikumus; *3. līmenis* - neattīstīta valodas fonētiskā un leksiski gramatiskā struktūra uz vairāk vai mazāk attīstītas valodas pamata, ir nepietiekama stāstīt prasme. Ja bērna valodas traucējumi nav pārāk smagi, piemēram, valodas sistēmas nepietiekama attīstība 3.līmenī, tad skolēns var mācīties vispārizglītojošā skolā – tas ir minēts **Izglītības likumā 1.nodaļas 24. pantā** par **speciālo izglītību** — personām ar speciālām vajadzībām un veselības traucējumiem vai arī speciālām vajadzībām vai veselības traucējumiem adaptēta vispārējā un profesionālā izglītība (Saeima, 1999). Pārsvarā skolās mācās bērni ar 3. runas attīstības līmeni, šiem bērniem ir mācīšanās traucējumi.

Logopēde T. Filičeva izdala VSNA *4. līmeni*, kuram ir raksturīgas atsevišķas nepilnības vārdu krājuma un leksiski gramatiskajā struktūrā. Kļūdas šķiet nenozīmīgas, taču to kombinācija rada grūtības komunikācijā, rakstīšanā un lasīšanā. Mācību materiāls tiek uztverts ar grūtībām (Филичева, 1999, 1). Arī I. Miltiņa un Z. Skribanovska piemin VSNA *4. līmeni*, raksturojot to tā: tiek izmainīta zilbju un vārdu struktūra, ir vārdu krājuma nepilnības, nepietiekams valodas leksisko līdzekļu lietojums, īpatnības teikumu konstrukciju veidošanā, savdabīgas saistītās runas īpatnības (Miltiņa, Skribanovska, 2020, 11).

“Lai izvērtētu profilaktisko pasākumu iespējas, ir jāpārzina bērna attīstība ontogēnēzē un runas attīstības likumsakarības. Vērā ņemama ir vides un psihosociālo faktoru ietekme, kas pozitīvi vai negatīvi ietekmē bērna runas un valodas attīstību” (Tūbele, 2013, 6).

Psiholoģe V. Golubina ir daudz pētījusi bērna attīstības jomas. Rakstot par bērna attīstību, viņa atzīmē, ka, pētot bērna runas attīstību, ir jāņem vērā tas, ka bērns ir personība un personības struktūra tiek uzskatīta par vienotu veselumu (Golubina, 2007, 81). Bērna personības attīstībā var izdalīt **piecas attīstības jomas**:

- fiziskā attīstība;

- intelektuālā attīstība;
- emocionālā attīstība;
- sociālā attīstība;
- valodas attīstība (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 140).

Fiziskā attīstība

K. Smita un L. Strika ir apkopojušas fiziskās attīstības kritērijus bērniem pirmsskolas vecumā, atzīmējot, ka ar kritērijiem ir jābūt ļoti elastīgiem, jo vecums, kādā bērni sasniedz šos kritērijus, var būt ļoti dažāds. Sākot jau ar divu gadu vecumu un līdz sešiem gadiem bērni iemācās labi skriet, lekt, kāpt, mest bumbu un citas darbības. Attīstās sīkā motorika: bērns pats apģērbjas, veic pašapkalpošanās darbības, būvē no klučiem, zīmē (Smita, Strika, 1998, 324). Tāpat pirmsskolas vecumā raksturīga liela kustību aktivitāte, augšana, koordinācijas spēju attīstība. Bet bērnu dabisko aktivitāti ir ieteicams kontrolēt, organizējot dažādas kustību rotaļas, jo bērnu kustības mēdz būt neapreķināmas, un bērni var traumēties. Bērnu muskuļi šajā periodā ir labāk attīstīti nekā spēja tos kontrolēt. Sešu - septiņu gadu vecumā zēniem labāk attīstīti lielie muskuļi, viņi ir izturīgāki, bet meitenēm ir labāk attīstīta sīkā pirkstu motorika, viņas ir mierīgākas un precīzākas (Svence, 1999, 78).

Savukārt bērniem ar VSNA var būt nepietiekami attīstītas kustību funkcijas, kas ir saistīts ar muskuļu tonusa izmaiņām, ir traucēta kustību koordinācija, slikti attīstīta sīkā motorika, jo tā ir cieši saistīta ar runas funkciju. Bērni ar VSNA var būt neveikli, ar sliktu koordināciju, pārāk lēni vai, gluži pretēji, impulsīvi. Tas var apgrūtināt pašapkalpošanās prasmju apguvi. Bērns ilgi neprot lietot galda piederumus. Pirmsskolas vecumā daudzi bērni, ar kuriem nav veikts mērķtiecīgs darbs, paši nespēj apģērbties, noģērbties vai sakārtot mantas. Īpaši grūti viņiem ir aizpogāt apģērbu un sasiet apavus. Šiem bērniem ir neveiklas kustības ejot, skrienot, lecot - visos praktiskās darbības veidos. Zīmējumi ir veidoti ar nestabilām, neizliektām līnijām.

*Skolas gados fiziskie traucējumi bērniem ar VSNA tiek ievērojami izlīdzināti koriģējošās darbības rezultātā. Skolēnu kustības pamazām kļūst koordinētākas un veiklākas (Коновалова, 2020). Arī I. Miltiņa un Z. Skribanovska atzīmē, ka līdzās psiholoģiskiem traucējumiem var būt arī **neiroloģiskie traucējumi**, kas izpaužas kā nepietiekama kustību koordinācija, neveiklība, mazattīstīta sīkā roku motorika vai traucēta runas aparāta darbība. Ir vērojamas arī **dzirdes uztveres īpatnības** – sadzīves un valodas skaņu atšķiršanas grūtības, lēns darbības temps un liels kļūdu skaits (Miltiņa, Skribanovska, 2020, 10 -12).*

Intelektuālā attīstība - izziņas spējas jeb intelektuālo prasmju un dotību kopums, kas tiek izmantots abstrahēšanā, problēmu risināšanā un mācīšanās procesā (Geidžs, Berliners, 1999, 91). Vecumā no septiņiem gadiem notiek strauja spēju attīstība. Šajā vecumā bērns atrod

to darbības sfēru, kurā viņam ir atbilstoši dotumi, un tie pārvēršas spējās. Tas ir dabiski, ka šajā vecumā bērns strauji pārslēdzas no vienām interesēm uz citām, no viena darbības veida uz otru. Tāpēc ir ļoti svarīgi šajā vecumā nodrošināt bērnam iespēju izmēģināt savus spēkus dažādās sfērās. Sākumskolas vecumā bērnam sāk veidoties noturīgas estētiskas intereses, šajā vecumā var iemācīt bērnam iemīlēt mūziku, literatūru, dzeju, mākslu (Reņģe, 2000, 87).

Domāšana, uztvere, atmiņa, iztēle, īpaši valoda – tas viss kopā veido bērna intelektu (Tūbele, 2002, 23).

“Bērni ar VSNA vāji analizē valodas parādības. Viņi nespēj ievērot, analizēt un noteikt atsevišķus valodas elementus un apzināti lietot savā praktiskajā darbībā” (Lūse, Tūbele, 2012, 51). *Bērniem ar VSNA ir manāma atšķirība starp bērna intelektuālajām spējām un viņa uzvedību, personības, emocionālajām īpatnībām – uzvedība ir adekvāta. Viņiem nevienmērīgi attīstās dažādas intelekta jomas. Zināšanām ir vispārināts raksturojums* (Tūbele, 2002, 69). *Bērni nevar adekvāti izprast skolotāja teikto un rīkoties atbilstoši, pat ja bērns izprot uzdevumu, viņam ir lielas grūtības izveidot spriedumu vai secinājumus. Tas var izraisīt intelektuālo pasivitāti* (Lūse, 1994, 10).

Domāšana

“Domāšana ir netīšs un vispārināts, ar valodu cieši saistīts īstenības atspoguļojums, kas gūts analīzes un sintēzes ceļā” (Golubina, 2007, 70).

Bērna domāšana attīstās no uzskatāmi konkrētā uz abstrakti loģisko, tās attīstība ir saistīta ar cēloņa un sekas sakarību atklāšanu starp lietām un norisēm. Jēdzieniskā domāšana balstās uz iepriekšējo intuitīvo (uzskatāmo) domāšanu, tas notiek pakāpeniski, pieredzes, kļūdu un mēģinājumu rezultātā, mācās paši pamanīt kļūdas. Bērni mācās meklēt loģiskās kopsakarības starp informācijas vienībām, salīdzinot un atrodot kopīgās un atšķirīgās pazīmes, klasificē tās. Iemācās plānot savu darbību, loģiski spriest, skatīties uz objektu no dažādiem aspektiem, mācās mācīties. Viņiem attīstās uzskatāmi tēlainā domāšana. (VISC, 2013, 35).

Bērniem ar VSNA ir traucēta verbālā domāšana, priekšmetiskā un telpiskā domāšana ir attīstīta labāk. Var būt grūtības teksta uzdevumu risināšanā, jo var nesaprast uzdevuma nosacījumus, bet var realizēties kādā citā jomā (Tūbele, 2002, 69). *Bieži neuztver nozīmes nianšes, slēpto domu, zemtekstu, tāpēc arī nesaprot sakāmvārdus, parunas, pārnesto nozīmi. Ir nepieciešams ilgāks laiks, lai saprastu situāciju un pārslēgtos no viena uzdevuma uz otru* (Tūbele, 2002, 70).

Uztvere

Uztvere ir sarežģīts process, kas sniedz priekšmetu un parādību atspoguļojumu visu pazīmju kopumā. Uztveres procesā veidojas telpiskā orientācija – acumērs, redzes kontroles spēja. Uztvere ietver sevī sajūtas, tā atspoguļo priekšmetus un parādības to pazīmju kopumā. Pirmsskolas vecuma bērniem sajūtas un uztvere attīstās ciešā saistībā ar viņu intelektuālās darbības pilnveidošanos. Bērna uztvere attīstās pakāpeniski no fragmentārās priekšmetu uztveres uz priekšmetu, parādību un notikumu uztveri gan telpiskā, gan laika, gan cēloņsakarību izpratnē. Jautājumi bērnam ir jāuzdod tā, lai viņam dotu intelektuālo slodzi (Golubina, 2007, 67). Vecumā ap sešiem gadiem bērns jau saprot lietu kopsakarības, pazīst lietas un situācijas pēc to būtiskajām pazīmēm, prot salīdzināt dažādu priekšmetu īpašības, saskata priekšmetu kopīgās un atšķirīgās pazīmes, izdala galveno. Bērnam attīstās laika uztvere, viņš izprot jēdzienus - ilgums, ātrums, secība. Izprot abstraktos laika apzīmējumus – sākumā, vēlāk, agrāk, pēc tam, ilgi utt. Bērnam attīstās telpas, attāluma, vietas – tur, te, tuvu, tālu, guļus, stāvus, pa labi, pa kreisi, vidū, aizmugurē - uztvere. Bērns saskata attēlā būtisko informāciju un spēj pastāstīt par to. Piecu gadu vecumā izšķir priekšmetu formas un krāsas. Septiņu gadu vecumā jau var uztvert pasakas, stāstus ar sarežģītu sižetu un zemtekstu. Pazīst priekšmetus pēc to kontūrām. Pielieto zināšanas jaunā situācijā (VISC, 2013, 32).

Psiholoģi O. Trošins un E. Žulina apgalvo, ka vienkārša reālu objektu un to attēlu vizuālā atpazīšana bērniem ar VSNA neatšķiras no normas. Grūtības tiek novērotas, kad pieaug uzdevumu sarežģītība (objektu atpazīšana sarežģītos apstākļos, troksnis). Bērni objektus uztver ar zināmām grūtībām: palielinās lēmuma pieņemšanas laiks, bērni nav pārliecināti par savu atbilžu pareizību, vērojamas atpazīšanas kļūdas. Atpazīšanas kļūdu skaits palielinās, samazinoties objektu informatīvo pazīmju skaitam. Ir grūtības klasificēt priekšmetus pēc formas, krāsas, izmēra. Kļūdās būtisku pazīmju noteikšanā - atzīmē nenozīmīgas, mazāk svarīgas pazīmes. Ir grūtības uztvert un iegaumēt burtu grafiskos attēlus (Трошин, Жулина, 2005). Šiem bērniem var būt traucēta jebkāda uztvere - vizuālā, audiālā vai kinētiskā (Vilcāne, 2007, 12).

Uzmanība

Cilvēka psihiskās darbības virzība, centrēta uz objektiem, ir personīgi nozīmīga. Uzmanība ir priekšnosacījums jebkuras darbības veikšanai, it īpaši mācīšanās procesam. Uzmanību ietekmē psihiskais stāvoklis, domas un emocijas, personīgās problēmas, nogurums, miegainība, intereses esamība vai tās trūkums. Uzmanība veidojas un attīstās darbojoties, tai ir nepieciešama koncentrācijas spēja. Pirmsskolas vecumā ir raksturīga *netīša uzmanība*, kas pievērš uzmanību neparedzētiem notikumiem. Septiņu gadu vecumā uzmanība vēl ir netīša, bet pamazām kļūst tīša. *Tīšā uzmanība*, kas pieprasa zināmu piepūli, mērķtiecīgu tiekšanos uz kādu

mērķi, ir saistīta ar mūsu vajadzībām un interesēm, veidojas pakāpeniski un strauji sāk attīstīties piecu – septiņu gadu vecumā. Paplašinās uzmanības apjoms un noturība, palielinās bērna darba spējas.

Uzmanībai ir vairākas īpašības: apjoms, koncentrācija, pārslēgšanās spēja, sadalīšanās spēja (Golubina, 2007, 68). Vecākajā pirmsskolas vecumā strauji palielinās izziņas intereses, pieaug mērķtiecīgā darbība – bērni var un grib klausīties pasakas, stāstus, aplūkot attēlus, nodarboties ar sarežģītām galda spēlēm un konstruktoriem. Apmēram 10 gadu vecumā parādās uzmanības noturīgums, pārslēgšanās un koncentrēšanās. Uzmanība ir saistīta ar paškontroles prasmēm un iemaņām socializācijas procesā (VISC, 2013, 33).

Bērniem ar VSNA uzmanību raksturo nepietiekama stabilitāte, ir grūtības dalīt uzmanību, pārslēgt to no vienas darbības uz citu, ātrs izsīkums, kas nosaka tendenci uz aktivitātes ātruma samazināšanos darba procesā. Uzmanības kļūdas ir vērojamas visa darba gaitā, bērni tās ne vienmēr pamana un novērš paši (Филичева, Чиркина, 2005, 15).

Atmiņa

Atmiņa ir process, kas ietver sevī agrāk uztvertā, pārdzīvotā un darītā iegaumēšanu, saglabāšanu un vēlāku šīs informācijas atpazīšanu (Golubina, 2007, 68).

Atmiņa var būt:

- redzes un dzirdes;
- verbāli loģiska ;
- kustību;
- emocionālā.

Mācību darba rezultāti lielā mērā ir atkarīgi no bērna individuālajām atmiņas īpatnībām un spējām, kas attīstās pakāpeniski. Pirmskolas periodā pārsvarā ir netīšās iegaumēšanas spējas. Bērns labāk iegaumē to, kas viņam šķiet interesantāks, vizuāli pievilcīgāks, spilgtāks, tāds, kas saistās ar emocijām (Golubina, 2007, 69). Pirmskolas vecumā dominējošā ir dabiskā – netīšā atmiņa, ir laba mehāniskā atmiņa. Loģiskā atmiņa nedaudz atpaliek, bet bērns mācās iegaumēt, izmantojot loģiku un asociācijas. Viņš var paturēt atmiņā doto uzdevumu un izpildīt to. Sev svarīgu informāciju uztver un saglabā atmiņā, spēj to izmantot noteiktā laikā, secībā un vietā. Attīstās tēlainā atmiņa – saista jauno informāciju ar kādiem redzes tēliem, priekšstatiem. Attīstās kustību atmiņa (VISC, 2013, 33).

Svarīgi nelikt bērnam mehāniski mācīties no galvas, bet attīstīt loģiskās atmiņas veidošanos. Atmiņas spējas bērniem ir atšķirīgas, tāpēc svarīgi atmiņu nostiprināt, iegaumējot,

koncentrējot uzmanību uz noteiktām lietām, vairākas reizes atkārtojot – tas veicina bērna mācību darba spējas (Golubina, 2007, 69).

Bērniem ar VSNA nepietiekama runas attīstība ietekmē atmiņas spējas, viņiem var būt mazs atmiņas apjoms, ir pavājināta verbālā atmiņa, cieš iegaumēšanas procesi. Viņi ātri aizmirst sarežģītus norādījumus, elementus un uzdevumu secību. Ir grūtības vārdu izvēlē, kas traucē veidot savu tekstu. Pārsvarā ir īslaicīgā atmiņa (Левченко, Дубровина, 2016, 29). J. Lūse raksta, ka bērni ar VSNA mācās mehāniski, no galvas, jo viņiem nav izveidojušies racionāli mācību paņēmieni (Lūse, 1994, 11). Ir nepieciešama palīdzība analīzes un sintēzes, vispārīnājumu un salīdzinājumu apgūšanā (Vilcāne, 2007, 12).

Iztēle

Iztēle veido jaunus tēlus no iepriekš uztvertajiem. Izvēle jeb fantāzija ļauj maziem bērniem iztēlot uzskatīt par īstenumu, ļauj pašam radīt jaunus, savu iedomu tēlus, par kuriem var stāstīt kā par īstenībā notikušiem. Pirmsskolas vecuma bērniem izvēle ir ļoti radoša, jo bērns neprot norobežot īstenību no fantāzijām, realitāte var saplūst ar izdomu. Pedagoģa uzdevums – palīdzēt bērniem atšķirt fantāziju no reāliem notikumiem. Bērna fantāzija atrodas ciešā saistībā ar viņa iekšējo subjektīvo stāvokli un pauž viņa iespaidus un vēlmes. Izvēle ietekmē abstraktās domāšanas attīstību, kas sākas četrus gadus vecumā. Pakāpeniski bērnam parādās prasme atšķirt patiesību no fantāzijas (Golubina, 2007, 70). Pirmskolas, kā arī sākumskolas vecuma bērnu izvēle ir bagāta, kas īpaši atspoguļojas bērnu zīmējumos, rotaļās un spējā plānot savu darbību, paredzēt rezultātu. Viņiem veidojas spēja iejusties citā tēlā. Izvēle ir vislabāk attīstītais izziņas process. Izvēle darbojas ar tēlu un priekšstatu, asociāciju ķēdēm. Tai ir nozīme abstraktās domāšanas attīstībā (VISC, 2013, 37).

Bērniem ar VSNA izvēle veidojas pēc tādiem pašiem vispārējiem garīgās attīstības principiem kā bērniem ar normālu attīstību, taču novērtēt šo attīstību apgrūtina bērnu runas stāvoklis un domāšanas procesi. Bērni bieži izmanto paraugus un objektu kopēšanu, atkārtos savus zīmējumus vai vispār novirzās no uzdevuma. Viņiem ir raksturīga inerce, gari pārtraukumi darbā, nogurums (Родионова, 2012, 11).

Emocionālā attīstība

Bērna audzināšanas un mācību procesa attīstība lielā mērā ir atkarīga no bērna jūtām un emocijām. Ir svarīga bērna attieksme pret sevi un pret citiem. Svarīgi, kā bērns pārdzīvo veiksmes un neveiksmes. Pirmsskolas vecumā bērnam var būt ambivalentas jūtu izpausmes - vienlaikus bērns var dusmoties un būt līdzjūtīgs, zaudēt paškontroli, bet palīdzēt kādam. Var just vainas apziņu un meklēt sev attaisnojumu. Bērnam pieaugot socializācijas pakāpe liek viņam atteikties no dabiskā egoisma un rēķināties ar citiem. Emocionālā attīstība veido prasmi

kontaktēties ar citiem, draudzēties, uzņemties atbildību, pielāgoties (Svence, 1999, 89). Septiņu gadu vecumā bērnam parādās spēja veikt lietderīgu darbu, kas ir pozitīvi, un tajā pašā laikā var būt pastāvīga nepilnvērtības, mazvērtības izjūta, kas ir negatīvi (Reņģe, 2000, 86).

Kopumā, aprakstot emocionālo jomu bērniem ar VSNA, var secināt, ka emocionāla leksika veidojas izteikti traucēti. Bērns ar grūtībām apzinās un spēj izteikt gan savu, gan citu emocionālo stāvokli. Bieži viņš nesaprot daiļliteratūras varoņu pārdzīvojumus (Miltiņa, Skribanovska, 2020, 13). Bērniem ar VSNA neveiksmes mācību darbā var radīt negatīvu attieksmi pret mācību darbu vispār (Lūse, Tūbele, 2012, 51). Var būt liela emocionalitāte. Sākumskolas periodā ir raksturīgas pretējas jūtas un emocionālās izpausmes, piemēram, ir nosacīta robeža starp dusmām un žēlsirdību, bērns var ātri zaudēt paškontroli un tūlīt pat palīdzēt kādam. I. Miltiņa un Z. Skribanovska apgalvo, ka vairāk nekā pusei bērnu ar VSNA dominē negatīvas emocijas, jo bērni var apzināties savu nepilnvērtību (Miltiņa, Skribanovska, 2020, 13).

Sociālā attīstība - spēja un gatavība praktiski darboties citu labā. Sociālā attīstība ir saistīta ar saskarsmi ar apkārtējiem.

Četru gadu vecumā ir jau izveidojušies nepieciešamie priekšnosacījumi organizētas uzvedības ieaudzīšanai. Bērnam veidojas morālā stāja, tikumiskā apziņa, sāk veidoties izpratne par darba tikumu, taisnīgumu, godīgumu, iejūtību, labestību, atsaucību, līdzjūtību un citām morālām vērtībām. Jābūt vienmērīgai prasību līmeņa noturēšanai. Četros piecos gados bērna uzvedība vēl ir pretrunīga. Var būt liela ietiepība un prasme būt patstāvīgam, bet nav sapratnes par cēloņiem un sekām, bērns ir ļoti ietekmējams. Kritiskā attieksme pret sevi kā pret darītāju veidojas piecos sešos gados. Bērnam ļoti svarīga sevis pozitīvā novērtēšana, kas veido motivāciju un vēlmi darboties. Šajā vecumā ir svarīgi veicināt bērna pašvērtējumu (Golubina, 2007, 119). Jau pirmsskolas vecumā un uzsākot mācības skolā, bērnam attīstās sociālās prasmes – sevis apzināšanās, prasme sadarboties, uzvedības normu apguves līmenis, patstāvība, emociju izpausmes adekvāti situācijai, iejūtības spēja, higiēnas iemaņas, pašapkalpošanās prasmes. Bērna sekmīgai sociālai attīstībai ir svarīgi arī citi faktori – viņa intereses, attieksme pret citiem – labvēlība, atsaucība vai neatsaucība, izpalīdzība, vienaldzība utt. (Golubina, 2007, 159). Šajā periodā ir nozīmīga skolotāja personība, kurš var kļūt par galveno autoritāti, sākumskolas beigās pieaug vienaudžu nozīme (Svence, 1999, 108).

Bērniem ar VSNA ir zemas koncentrēšanās spējas, lēns temps, nespēja racionāli organizēt savu darbu un strādāt patstāvīgi - zems paškontroles līmenis, viņi nespēj pārvarēt grūtības (Lūse, 1994, 11). I. Vilcāne, turpinot šo raksturojumu, saka, ka, neskatoties uz aktivitātes trūkumu, bērni ar VSNA ir ļoti kritiski pret savu traucējumu, kas var radīt uzvedības

problēmas vai rakstura izmaiņas. Bērni var kļūt nervozi un viegli uzbudināmi vai tieši otrādi – pasīvi, noslēgti, nevēlas kontaktēties ar apkārtējiem, nepiedalās bērnu aktivitātēs (Vilcāne, 2007, 12).

S. Tūbele un J. Lūse ir apkopējušas dažādu autoru atziņas par izpaušmēm skolēniem ar VSNA – gan psiholoģiskās īpatnības, gan mutvārdu runas īpatnības. Runājot par **psiholoģiskām īpatnībām**, ir jāatzīmē galvenās:

- nenoturīga uzmanība,
- traucēti atmiņas procesi,
- vāji attīstītas pārslēgšanās spējas,
- vāji attīstītas novērošanas spējas attiecībā uz valodas parādībām (Tūbele, Lūse, 2012, 11).

Runas attīstības aizkavēšanās un runas traucējumi ietekmē bērna psihisko attīstību, jo tā pilnībā ir atkarīga no bērna runas attīstības līmeņa (Hadaņonoka u.c. 2002, 23). Arī J. Lūse par bērniem ar VSNA raksta, ka viņi spēj apgūt vienkāršākos mācību tematus, kuru izpildei palīdz vienkārši uzdevumi, viņi nespēj redzēt mācību uzdevumu kopskatījumā un koncentrējas atsevišķu uzdevumu vai elementu izpildei, nesaskatot uzdevumā galveno (Lūse, 1994, 11). Visi iepriekš minētie faktori ietekmē valodas funkciju attīstību.

Bērniem ar VSNA var izdalīt šādas **mutvārdu runas īpatnības**:

- visvairāk ir izteikti fonētiskie traucējumi, pārsvarā skaņu aizstāšana un jaukšana;
- traucēta garāku, sarežģītāku vārdu struktūra;
- nepietiekami attīstīta fonemātiskā uztvere, nespēj noteikt skaņu secību un skaitu vārdā;
- nepietiekams vārdu krājums;
- nepareizs runas gramatiskais noformējums (Zmitračenoka, 2007, 178).

Uzsākot mācības skola, bērniem aktīvi ir jālieto saistītā runa, jo informācija kļūst sarežģītāka, bērniem jāsaprot skolotāja norādījumi un jāizvēlas atbilstošo rīcību (Lūse, 1994, 10).

Saistītā runa

Sākumskolas vecuma bērnam labprāt jāiesaistās sarunā, jāatbild uz jautājumiem un jāmāk uzdot tos arī pašam. Jāprot uzklaut un saprast citu teiktās domas un uzdot precizējošus jautājumus. Jāspēj gramatiski pareizi izteikt savas domas un pārdzīvojumus, pieredzēto. Jau pirmās klases skolēnam jāspēj literārus darbus atstāstīt tuvu tekstam, ievērojot darbības secību un teksta īpatnības. Jāprot lasītājā tekstā un dzirdētajā stāstā atrast būtisko. Stāstot viņam jāprot

izmantot tiešo runu, analizēt lasītā saturu, sakārtot to loģiskā secībā, formulēt savus izteikumus, veidot sižetiski vienotu stāstu par attēlu sērijām, spēt loģiski pabeigt iesāktu stāstu. Šajā vecumā notiek pāreja no egocentriskās runas uz socializēto runu un domāšanu (VISC, 2013, 37).

Apkopojot bērna attīstības jomas un faktoros, kas ietekmē bērna attīstību, var secināt, ka bērniem ar VSNA runas traucējumi ir cieši saistīti ar visu bērna psihisko, fizisko, emocionālo, sociālo darbību, tāpēc, attīstot bērna valodu, ir nepieciešams sekmēt visus izzināšanas procesus kopumā, attīstot bērnu vispusīgi. Ir jāattīsta bērnu kustību koordinācija, it īpaši pirkstu sīkā muskulatūra. Ir nepieciešams sekmēt pāreju uz tīšo uzmanību, attīstīt atmiņu un uztveri, redzes un dzirdes uztveri, mācīt ievērot likumus un saskatīt kopsakarības; pilnveidot dzimtās valodas iemaņas, nepārtraukti papildināt vārdu krājumu; veicināt pāreju no konkrēti praktiskās domāšanas uz tēlaino domāšanu, ar radošiem uzdevumiem stimulēt bērna iztēli. Jācenšas padarīt mācību procesu radošāku, izmantot rotaļu, ritmu, kustību. Šajā attīstošajā darbībā ir svarīgs saistītās runas sekmēšanas process.

Saistītās runas raksturojums, attīstības īpatnības un komponenti tiks izskatīti nākamajā apakšnodaļā.

2.2. Saistītās runas raksturojums, komponenti

Saistītās runas attīstības īpatnības un raksturojumu ir pētījuši daudzi latviešu un ārzemju autori, kā J. Lūse, S. Tūbele, I. Miltiņa, L. Vigotskis, V. Gluhovs, R. Levina, T. Tkačenko un daudzi citi.

T. Ladiženskaja raksta, ka daudzos literatūras avotos ir apkopotas un nosauktas saistītās runas pazīmes: leksiskās saiknes starp stāstījuma fragmentiem, gramatiski un sintaksiski pareizi vārdu un teikumu daļu savienojumi, loģisks galvenās domas izklāsts (Ладыженская, 1975, 42).

Metodiskajā literatūrā termins “**saistītā valoda**” tiek lietots vairākās nozīmēs:

1. process, runātāja darbība;
2. produkts, šīs darbības rezultāts, teksts, izteiciens;
3. zinātnes par runas attīstību jomas nosaukums.

Termini "izteiciens" un "teksts" tiek lietoti kā sinonīmi. Izteiciens ir gan runas process, gan šīs darbības rezultāts: noteikts runas fragments, kas ir garāks par teikumu. Saistītā runa ir vienots semantisks un strukturāls veselums. Galvenā saistītās runas funkcija ir komunikatīvā funkcija, kas tiek realizēta divos veidos - *dialogos* un *monologos* (Алексеева, Яшина, 2000, 253).

Savukārt F. Sohins raksta, ka saistītā runa ir detalizēts, gramatiski pareizi izveidots teksts, kas nodrošina savstarpējo sapratni saziņas procesā. Saistīto runu nevar atdalīt no bērna domāšanas, tajā tiek atspoguļota bērna domāšanas loģika, bērna prasme aptvert apkārtējo un reproducēt to saistīti un loģiski (Сохин, 1979, 132) .

“Saistītā runa ir noteikta satura paplašināts, loģisks, sakarīgs, secīgs, gramatiski pareizs, tēlainis un emocionāls stāstījums ar savu intonāciju un prosodiju (akcents, uzsvara, toņa un intonācijas sistēma)” (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 291). D. Markus raksta, ka saistītās runas pamatā ir ne tikai vārdu un teikumu secība, bet arī tādu saistīto domu secība, kuras ir precīzi izteiktas un veido saprotamus, loģiskus teikumus (Markus, 2007, 25).

Saistītā runa var būt *situatīva* un *kontekstuāla*. *Situatīvā* runa ir saistīta ar konkrētu situāciju un pilnībā neatspoguļo domu vārdos. Tā ir saprotama tikai tad, kad ņem vērā konkrēto situāciju. Runātājs plaši izmanto žestus, sejas izteiksmi, intonāciju. *Kontekstuālās* runas saturs atšķirībā no *situatīvās* runas ir skaidrs no paša konteksta. Pārsvārā *situatīvai* runai ir sarunas raksturs un *kontekstuālai* runai ir monologa raksturs. Saruna vai dialogs notiek starp diviem vai vairākiem cilvēkiem, te ir svarīga prasme uzdot jautājumus un atbildēt, prasme uzturēt sarunu, papildināt sarunas biedra teikto.

L. Jakubinskis definē *dialogu* kā primāro saziņas veidu, kura pamatā ir verbālās komunikācijas forma. Dialoga runa ir īpaši spilgta valodas komunikatīvās funkcijas izpausme, tā galvenā pazīme ir sarunas biedru runas maiņa ar klausīšanos. Ir svarīgi, lai dialogā sarunu biedri vienmēr zinātu vai saprastu, kas par ko tiek runāts. Mutiskā dialoga runa notiek konkrētā situācijā, un to papildina žesti, sejas izteiksme, intonācija. Runa var būt nepilnīga, saīsināta, dažreiz fragmentāra. ***Dialogam raksturīgi*** tas, ka tā var būt īsa runa, kas notiek pēkšņi, iepriekš negatavojoties, pamatā tiek lietoti vienkārši un salikti teikumi, izteiktas pārdomas. *Dialoga* saskaņotību nodrošina divi sarunu biedri. Runas klišejas atvieglo dialogu. Ir ļoti svarīgi, ka dialogā tiek izmantotas stabilas saziņas formulas, kas bieži lietotas un piesaistītas noteiktām ikdienas situācijām un sarunu tēmām. (Якубинский, 1986). Dialogiskās runas mācīšanas gaitā tiek radīti priekšnoteikumi stāstījuma, apraksta apgūšanai. Agrā bērnībā *dialoga* runas veidošanās notiek pirms *monologa* veidošanās, un vēlāk paralēli notiek darbs pie šo divu runas formu attīstības.

Monologs ir runas forma, kas veidojas aktīvas runas darbības rezultātā. *Monologa* veidošanā piedalās tikai viens cilvēks. Monologa runa ir saistīts, loģiski izveidots paziņojums, kas tiek realizēts salīdzinoši ilgu laiku un nav paredzēts tūlītējai klausītāju reakcijai. Tam ir sarežģītāka struktūra, tā pauž viena cilvēka domas. Tāpēc *monologā* ir pilnīgāks informācijas formulējums, tas ir detalizētāks. *Monologā* ir nepieciešama iekšēja sagatavošanās, garāks saturs

un ir nepieciešama domu koncentrēšanās galvenajam. Arī šeit ir svarīgi neverbālie līdzekļi (žesti, mīmika, intonācija), spēja runāt emocionāli, dzīvīgi, izteiksmīgi. **Monologu raksturo:** literārā leksika, pilnīgums, loģiskums, sintaktiskais formatējums (paplašināta savienošo elementu sistēma); monologa saskaņotību nodrošina viens runātājs (Бизикова, 2014, 5).

Labas monoloģiskās runas prasmes noder bērnam skolā, jo veicina domāšanu.

Ir arī atšķirības starp abām formām - nolūks. *Monologa runu* stimulē iekšēji motīvi, un runātājs pats izvēlas tā saturu un valodas līdzekļus. *Dialoga runu* stimulē ne tikai iekšēji, bet arī ārēji motīvi (situācija, kurā notiek dialogs, sarunu biedra piezīmes). Līdz ar to monologa runa ir sarežģītāks, patvaļīgāks, organizētāks runas veids, un tāpēc tai nepieciešama īpaša runas izglītība (Игумнова, 2012).

Apkopojot iepriekš teikto, var konstatēt, ka pirmās klases skolēna ar VSNA runai galvenokārt ir situatīvs raksturs, kas balstās uz bērna personīgo pieredzi. Attīstoties runai, jāiegūst kontekstuāls raksturu. Saistītā runa tiek realizēta dialogā un monologā. Neskatoties uz dažām atšķirībām, dialogs un monologs ir savstarpēji saistīti. Komunikācijas procesā monologa runa organiski tiek ieviesta dialogiskā runā un monologs var iegūt dialogiskas runas īpašības. Bieži saziņa notiek dialoga veidā ar monoloģiskiem ievietojumiem, kad kopā ar īsām piezīmēm tiek izmantoti detalizētāki apgalvojumi, kas sastāv no vairākiem teikumiem un satur dažādu informāciju – papildinājumu vai paskaidrojumu teiktajam.

Dialogiskās un monoloģiskās runas mijiedarbība ir īpaši svarīga, sekmējot bērna saistītās runas attīstību, jo dialogiskās runas prasmes un iemaņas ir pamats monologa apgūšanai, kas arī sekmē saistītās runas iemaņu attīstību.

Nākamajā apakšnodaļā tiks apskatīts saistītās runas attīstības līmeņa raksturojums un tās īpatnības bērniem ar VSNA.

2.3. Saistītās runas attīstības līmeņa raksturojums valodas sistēmas attīstības nepietiekamības gadījumā

Runas īpatnības bērniem ar VSNA ir vērojamas jau no bērna runas sākuma. Bērniem ar VSNA ir raksturīga vēla runas attīstība. I. Vilcāne un V. Zmitračenoka norāda runas īpatnības, kas ir raksturīgas bērniem ar VSNA. Tā kā pirmie vārdi parādās trīs - četrus gadu vecumā, tad vārdu krājums šiem bērniem ir ļoti ierobežots, runa ir fonētiski nepareizi noformulēta un disgramatiska. Nepareizi vai vispār nespēj izrunāt garākus vai sarežģītākus vārdus, tiek izlaisti vai aizstāti burti vai skaņas. Savā runā bērni jauc un aizstāj skaņas, kuras izolēti izrunā pareizi. Bieži izrunā vārdos tikai sakni, priedēkli un piedēkli nespēj izrunāt. Bērnu ar VSNA runa var

būt nesaprotama, teikumi sastāv no viena vai diviem vārdiem (Vilcāne, 2007, 17). Bērni ar VSNA savā runā bieži lieto vienu un to pašu leksiku, kas samazina runas izteiksmīgumu un informācijas apjomu. Viņi ar kļūdām lieto lietvārdus un darbības vārdus: neuztver vārda nozīmes maiņu; ja ir dažādi priedēkļi, jauc dzimtes un locījumus; jaunu vārdu atvasināšana rada lielas grūtības; sarežģījumus rada arī radniecīgie vārdi. Ir grūtības abstrakto vārdu saprašanā, apgūšanā un lietošanā. Pārsvārā viņi neizmanto jaunus apgūtus vārdus savā runā. Sarežģītākos uzdevumos parādās specifiskas kļūdas: nepareizs vārdu saistījums teikumā, nepareiza teikumu uzbūve, grūtības terminoloģijas lietošanā (Zmitračenoka, 2007, 180).

Raksturīgākās īpatnības ir apkopotas tabulā, kurā runas un valodas prasmes dažādos līmeņos bērniem ar VSNA ir salīdzinātas ar bērnu normālu runas attīstību (sk. 2. tabulā).

2.1.tabula

Bērniem ar VSNA saistītās runas salīdzinājums ar normu (Левина, 1967, 62), (Асадова, 2013)

	Bērni ar attīstītu runu/valodu	Bērni ar VSNA
Runas sākums	Pirmā gada beigās vai otrā gada sākumā bērns apzināti sāk izmantot runu (pirmie vārdi).	Pirmie vārdi trīs - četros, dažreiz piecos gados
Skaņu izruna	Pareizā skaņu izruna veidojas ap četriem - pieciem gadiem. Pareizi izrunā visas skaņas izolēti, zilbēs, vārdos, teikumos.	Uzlabojas, bet var būt visi traucējumu veidi, var būt skaņu izlaišana, aizvietošana, kropļošana, dažādās zilbēs skaņu izrunā atšķirīgi, aizvieto sarežģītas skaņas ar tām, kurām ir vienkāršāka artikulācija.
Fonemātiskā uztvere	Jau pirmsskolas vecumā var pareizi atkārtot zilbes, diferencēt tās, var patstāvīgi veikt skaņu sintēzi un analīzi.	Piecos- sešos gados - ir nepietiekami attīstīta fonemātiskā uztvere un dzirde, gatavība skaņu analīzei un sintēzei neveidojas patstāvīgi.
Runas izpratne	Ātri attīstās trīs gadu vecumā. Bērns saprot ar priedēkli, piedēkli darināto vārdu nozīmi, radniecīgos vārdus, apgūst leksiski gramatiskās formas, kas atspoguļo laika, telpas, cēloņa un seku sakarības.	Četros - piecos gados tuvu normai; ir grūtības saprast ar priedēkli, piedēkli darināto vārdu nozīmi un izprast radniecīgos vārdus, ar grūtībām apgūst leksiski gramatiskās formas, kas atspoguļo laika, telpas, cēloņa un seku sakarības.
Vārdu krājums	Pirmie vārdi parādās pirmā dzīves gada beigās, otrā sākumā. Vārdu krājums krasi pieaug trešajā dzīves gadā; pareizi lieto darbības vārdus,	Piecos - sešos gados nepietiekams vārdu krājums (var būt arī sākumskolas vecumā), lieto visas vārdu šķiras, bet pārsvārā ir lietvārdi un darbības vārdi, neprecīzi lieto darbības vārdus,

	<p>lietvārdus un īpašības vārdus, ir prasme darināt vārdus.</p> <p>Sešos gados aktīvais vārdu krājums 6 - 8 tūkstoši vārdu</p>	<p>priekšmetu daļu nosaukumus aizstāj ar priekšmetu nosaukumiem; vērojamas grūtības vārdu darināšanā.</p>
Gramatiskā struktūra	<p>Attīstība sākas otrajā dzīves gadā. Četru - piecu gadu vecumā gramatiskā runas struktūra kļūst sarežģītāka, lieto sarežģītas gramatiskās formas, pareizi lieto prievārdus, nav kļūdu locījumu lietojumā.</p>	<p>Piecos - sešos gados pareizi lieto vienkāršas gramatiskas formas, praktiski nav kļūdu ar lietvārdu un īpašības vārdu saskaņošanu dzimtē, skaitlī, locījumā; lietojot lietvārdus un skaitļa vārdus, izlaiž un aizstāj prievārdus, kļūdas locījumu galotnēs.</p>
Teikumu veidošana	<p>Ap pusotru - diviem gadiem bērns sāk runāt atsevišķas īsas frāzes; saistītās monoloģiskās runas elementi parādās divu - trīs gadu vecumā. Četru - piecu gadu vecumā notiek pāreja no situatīvās uz kontekstuālo runu. Teikuma struktūra kļūst sarežģītāka. Sešos gados bērns ir apguvis saistītās runas iemaņas.</p>	<p>Četros - piecos gados paplašinātā runa ar leksiski gramatiskās un fonētiski fonemātiskās struktūras elementu traucējumiem.</p> <p>Aktīvā runa - vienkārši teikumi; ir grūtības veidot paplašinātus un saliktus teikumus arī sākumskolas vecumā.</p>

Šajā tabulā var redzēt, kādi bērniem ar VSNA ir traucējumi visās valodas jomās, kas rada grūtības arī saistītās runas iemaņu apgūšanai. Pārsvārā tabulā ir norādīts pirmsskolas vecums, bet daudzas šīs valodas problēmas bērniem saglabājas, arī uzsākot mācības skolā. Ir ļoti svarīgi noteikt bērniem runas attīstības posmu, salīdzinot bērna līmeni ar normālu attīstību.

J. Lūse, S. Tūbele, viņām piekrīt arī V. Zmitračenoka, raksta, ka bērns ar VSNA, sākot mācības skolā, sastopas ar pavisam citu valodu, jo vārdi, kurus viņš lietoja līdz šim, nemaz neietilpst skolēna vārdu krājumā. Skolā valodai ir regulējošā funkcija, kura arī nosaka komunikācijas veidu. Bērni ar VSNA, apgūstot šo jauno komunikācijas veidu, izjūt ievērojamas grūtības. Jo grūtāks kļūst mācību programmas materiāls, jo pieaug komunikācijas grūtības. Esošais vārdu krājums nav pietiekams, tāpēc tas ļauj bērniem aktīvi komunicēt tikai mājās un skolā ar klases biedriem (Lūse, 1994, 8), (Tūbele, Lūse, 2012, 9), (Zmitračenoka, 2007, 179). Bērni ar VSNA tikai pēc diviem - trijiem mācību gadiem spēj apgūt saliktus teikumus, sevišķi saliktus pakārtotus (Tūbele, Lūse, 2012, 117). Šiem bērniem ir grūtības ar skolotāja teiktā izpratni, jo bērnu valodas līmenis neatbilst skolotāja līmenim (Lūse, 1994, 10).

Bērnam ar VSNA visvairāk cieš tieši saistītā runa, tāpēc koriģējoši attīstošās darbības laikā īpaša uzmanība jāpievērš saistītās runas sekmēšanai: atstāstījumam, stāstījumam – aprakstam un stāstījumam ar radošās darbības elementiem. Bērna stāstījums parāda bērna

attīstības līmeni. Var izcelt vienu no svarīgākajām valodas īpatnībām bērniem ar VSNA – viņiem krasi atšķiras aktīvā un pasīvā vārdu krājuma apjoms. Tas ietekmē gan iekšējo, gan ārējo runu. Bērns nevar loģiski izveidot stāstījumu, viņš izmanto primitīvus valodas līdzekļus, neizprot teksta struktūru, nevar izdarīt secinājumus. Viņš vāji analizē valodas parādības, nespēj ievērot, analizēt izdalīt valodas elementus un pielietot tos praktiski (Lūse 1994, 34). Ir lielas grūtības, apgūstot jaunu leksiku un sarežģītākas sintaksiskās konstrukcijas. Bērns ar VSNA nevar sadalīt uzmanību un vienlaikus domāt par to, kas jāsaka (secinājumi, pierādījumi, vispārinājumi), un par to, kā pateikt. Ir arī grūtības garāku vārdu vai vārdu ar līdzīgu skanējumu (akustiski un artikulācijas) izrunā (Zmitračenoka, 2007, 180).

Pirmās klases skolēna runai pārsvarā ir *situatīvs* raksturs, dialogs ir saistīts ar bērna dzīves pieredzi. Problēmas rodas tad, kad ir jāveido stāstījums (monologs), jo bērnam trūkst vārdu, labi, ja viņš spēj atbildēt uz jautājumiem. Ja mainās komunikācijas situācija vai noteikumi, bērnam parādās grūtības, jo viņš var zaudēt loģisko notikumu secību, var vispār izlaist kādu notikumu vai varoni, nespēj loģiski pabeigt savu stāstu.

Pirmsskolas vecumā bērni priekšroku dod dialogam, runas situatīvajām formām. Uzsākot mācības skolā, attīstās arī *konteksta runa*, tomēr tas notiek pakāpeniski, lēnām. Par bērnam tuvām tēmām viņš runā diezgan brīvi, bet, veidojot stāstījumu par mācību tēmām, izjūt ievērojamas grūtības. Veidojot atstāstījumu, viņš apstājas pie atsevišķiem vārdiem un netiek tālāk, atkārtoti teikuma daļas, neizprot būtisko. Novērojami traucējumi sintaktiskajā saistījumā starp vārdiem: nepabeidz teikumu, neuztver vārdu sintaksiskās nianšes (Zmitračenoka, 2007, 181).

Runa ietekmē bērna domāšanu, tas nozīmē, ka runas traucējumu gadījumā tiks ietekmēti skolēna mācību rezultāti un spēja komunicēt ar apkārtējiem. Ja bērnam ir grūti adaptēties sabiedrībā, būs grūti arī iekļauties pilnvērtīgā mācību darbā. Bērns ar grūtībām ievēro noteikumus un likumus, slikti izprot likumsakarības un dažādus jēdzienus. Šādā situācijā bērns var kavēt skolu vai sākt agresīvi rīkoties. Pirmsskolas vecumā bērnam valodas traucējumi vēl tik ļoti netraucē, jo viņš tos pat vēl neapzinās. Skolas vecuma bērns citādi uztver situāciju, viņš var sākt kautrēties, izvairīties no komunikācijas situācijām, viņam var rasties kompleksi, kas ietekmē bērna personības iezīmes.

Var secināt, ka bērnam ar VSNA ir nepietiekams vārdu krājums, ir leksiski gramatiskie traucējumi, vāji attīstīta saistītās runas prasme. Bērns ar VSNA nesaprot loģisko un jēdzienisko saistību. Mutvārdu runas īpatnības atspoguļojas arī rakstīšanā.

Pārsvarā bērna runai ir situatīvs raksturs, kas balstās uz viņa praktisko pieredzi. Ja ir jāveido savs stāstījums, rodas lielas grūtības, jo ir nepietiekams vārdu krājums, tāpēc bieži bērns spēj tikai atbildēt uz jautājumiem.

3. KORIGĒJOŠI ATTĪSTOŠĀ DARBĪBA SAISTĪTĀS RUNAS SEKMĒŠANAI BĒRNIEM 7- 8 GADU VECUMĀ AR VALODAS SISTĒMAS NEPIETIEKAMO ATTĪSTĪBU

Turpmāk tiks apskatīts koriģējoši attīstošās darbības raksturojums un saistītās runas sekmēšanas iespējas bērniem 7 – 8 gadu vecumā ar VSNA.

Koriģējoši attīstošās darbības pamatprincipi balstās uz bērna vajadzībām veseluma skatījumā un traucējuma struktūras, lai pēc iespējas efektīvāk un savlaicīgāk mazinātu traucējuma izpausmes un ietekmi uz bērna attīstību. Īpašas grūtības bērnam sagādā runas un valodas attīstība. Lai novērsu valodas un runas traucējumu sekundārās izpausmes – rakstīšanas un lasīšanas traucējumus, logopēdam ir jāveic ļoti atbildīga un atbilstoša bērna runas traucējumam koriģējoši attīstoša darbība. Logopēdam jāatceras, ka, lai sasniegtu pozitīvus rezultātus, vienmēr ir jāakcentē bērna stiprās puses, kas palīdzēs rast atbalstu jaunu prasmju veidošanā un rosinās interesi par veicamajiem uzdevumiem (VISC, 2013, 55). Ja traucējumu novēršanas korekcijas darbs nav uzsākts savlaicīgi, tas var mazināt procesa efektivitāti, traucējumi var kļūt neatgriezeniski vai grūtāk labojami (Tomele, 2013, 223).

Zināšanu, iemaņu un prasmju apguves procesā koriģējošās nodarbības organizē grupā, klasē vai strādājot ar bērnu individuāli.

Katrā nodarbībā paralēli mācību un audzināšanas mērķim ir jāizvirza arī korekcijas mērķis, piemēram, saistītās runas sekmēšana.

Plānojot nodarbības, ir jāņem vērā bērnu darbaspējas, uzmanības noturība, koncentrēšanās spējas, gribas īpašības, emocionālā labilitāte un citi faktori, kā arī jāņem vērā svarīgs faktors - bērna traucējuma smaguma pakāpe. Logopēdam, uzsākot korekcijas darbu, jāsaprot, ko bērns spēj, kādas ir viņa intereses. Nodarbības nedrīkst būt piesātinātas ar dažādu informāciju un daudziem darbības veidiem, svarīgi ir iepļānot radošo un praktisko darbību tā, lai darbs ir paveicams vienas nodarbības laikā. Ja logopēds apzinās, ka darbu nevarēs paveikt vienā nodarbībā, labāk ir samazināt plānotā darba apjomu vai sadalīt darbu loģiskos posmos.

Ir labi, ja uzdevumi ir daudzfunkcionāli, jo tas attīsta vairākas prasmes vienlaicīgi, piemēram, vārdu krājuma un gramatisko formu pilnveides uzdevumi (Līdaka, 2016, 12).

Logopēdam jāveic darbība, balstoties uz bērna stiprajām pusēm, lai radītu interesi bērnam un līdz ar to gūtu panākumus. Šo nodarbību mērķis ir veicināt bērnam izzināšanas prieku, sekmēt gandarījumu par paša darbošanos un vispusīgu attīstību (VISC, 2013, 61).

J. Līdaka ir apkopojusi **svaīgākos nosacījumu sekmīgai runas traucējumu korekcijai:**

- korekcijas darbs jāuzsāk savlaicīgi;
- uzdevumus veic pēc principa no vieglākā uz grūtāko;
- laba materiāla uzskatāmībā;
- iespēja bērnam darboties pašam;
- kompensatoro mehānismu iesaiste (darbojas visas maņas);
- ievēro katra bērna individuālās īpatnības;
- atceras bērna stiprās puses;
- ņem vērā katra bērna individuālo mācīšanās stilu;
- nodrošina atbalsošu vidi;
- nosaka konsekvantas prasības;
- izprotoša attieksme pret bērna jūtām;
- uzmundrinājums un pozitīvie vārdi bērnam un viņa vecākiem;
- bērna motivēšana;
- vecāku iesaiste korekcijas darbā;
- atbilstošās dokumentācijas ieviešana un sakārtošana (Līdaka, 2016, 13).

Tā kā logopēdiskais korekcijas darbs ietekmē bērna personību kopumā, tad šī darbības ietekmei jābūt ilgstošai, sistemātiskai, individuāli saistītai ar bērna personīgo attīstību un atbilstošai traucējuma izpausmēm. Iepriekš minēto nosacījumu sarakstu var papildināt ar S. Tūbeles logopēdiskās korekcijas **nosacījumiem:**

- zinātniskums;
- sistemātiskums;
- secīgums;
- atbilstība bērna vecumam;
- uzskatāmība;
- apzinīgums un aktivitāte;
- zināšanu noturīgums;
- individuālā pieeja (Tūbele, 2002, 26).

Logopēdam ir daudz iespēju palīdzēt bērnam traucējumu novēršanā, bet ir svarīgi ievērot korekcijas darba nosacījumus, analizējot traucējuma cēloņa un seku sakarību. Koriģējošā darbība jāsāk savlaicīgi, pirms tam nosakot bērna pašreizējo attīstības līmeni, pakāpi, kurā bērns atrodas dotajā brīdī. Nosakot konkrēto runas traucējumu, logopēds izvēlas

darba virzienu, kas balstās uz vienotiem korekcijas darba principiem, lai novērsu šo traucējumu, bet atsevišķie korekcijas posmi vai etapi, darba paņēmieni un uzdevumi var būt dažādi, piemēroti katram konkrētam gadījumam.

3.1. Koriģējoši attīstošās darbības saistītās runas sekmēšanai vispārīgs raksturojums

S. Tūbele I. Miltiņas un Z. Skribanovskas grāmatas priekšvārdā raksta: “Saistītās runas sekmēšana ir mērķtiecīgi veidots koriģējoši attīstošās darbības procesa noslēguma posms, kad ir iemācītas un nostiprinātas visas skaņas, veikts skaņu atšķiršanas darbs, ir pietiekams vārdu krājums un arī gramatiski tiek pareizi veidoti teikumi” (Miltiņa, Skribanovska, 2020, 4). Valoda ir līdzeklis intelektuālas un emocionālas saiknes veidošanai ar apkārtējiem cilvēkiem, apgūstot vārdu semantiku, kura ir sarežģīta, daudznozīmīga, saistīta ar citiem vārdiem, tā ir jāmācās un tā ir jālieto, tāpēc bērns vienlaikus gan apgūst valodu, gan to rada (Markus, 2007, 117). Šis apgalvojums ir saskaņā ar I. Miltiņas uzskatiem, ka saistītās runas sekmēšana bērniem ar VSNA ir viens no svarīgākajiem uzdevumiem logopēdiskajā darbā. Iekšējās runas nepietiekamība ir saistīta ar ārējās runas realizēšanas traucējumiem (Miltiņa, 2008, 263).

Veicot saistītās runas sekmēšanu, logopēdam ir jāievēro viens no galvenajiem principiem dzimtās valodas apgūšanā – jāveido secīga, loģiska runa, palūdzot bērnu pamatot to vai citu paņēmieni ar izvērtiem spriedumiem vai secinājumiem, iedalot svarīgu vietu teikumu analīzei, to konstruēšanai un pārveidošanai. Svarīgi ir veidot bērnos priekšstatu par tēmām “teikums”, “stāstījums, jautājums, izsaukuma teikumi,” “teikumi ar vienlīdzīgiem teikuma locekļiem”(Lūse, 1994, 33).

Specifiskos logopēdijas principus, uz kuriem ir jābalstās, organizējot logopēdiskās korekcijas procesu, ir apkopojusi S. Tūbele:

- etiopatoģenētiskais;
- sistemātiskums;
- princips ievērot runas traucējumu struktūru;
- kompleksas pieejas princips;
- diferencētās pieejas princips;
- seguma princips;
- attīstības princips;
- ontoģenētiskais princips;
- personības īpatnību ievērošanas princips;

- darbīguma princips;
- princips veidot runas iemaņas dabīgā runas saziņas vidē;
- apkārtceļa izmantošanas princips (Tūbele, 2002, 26).

Vairāki autori, S. Tūbele, J. Lūse, I. Hadaņonoka, L. Hadaņonoka, L. Staļģe, R. Merirandre, atzīmē, cik svarīgi ir pievērst uzmanību bērna vārdu krājumam. Attīstot bērna maņas un līdz ar to smadzeņu darbību, kas sekmē runas un vēlāk arī rakstīšanas un lasīšanas prasmes apgūšanu, jāseko līdzi vārdu krājuma veidošanās procesam (Tūbele, Lūse, 2012, 49, 106), (Hadaņonoka u.c. 2002, 32). Jaunu vārdu iegaumēšana ir viens no pamatnosacījumiem valodas apgūšanā. Vārdu krājums ir atkarīgs no bērna attīstības līmeņa, viņa interesēm, uztveres, domāšanas un atmiņas spējām. Pakāpeniski bērns apgūst pareizu vārda nozīmes izpratni un sāk tos lietot pareizā izteiksmē (Golubina, 2007, 228).

Uzsākot saistītās runas sekmēšanas procesu, logopēdam jā sāk ar esošā vārdu krājuma precizēšanu un jauno vārdu ieviešanu (dažādas vārdu šķiras), jāveido prasme lietot dažādus jaunu vārdu atvasināšanas paņēmienus. Tālāk jāprecizē valodas gramatiskais noformējums (Lūse, 1994, 32).

Lai veicinātu vēlmi un māku veidot saistīto runu, ir jāattīsta arī bērna iztēle, kurai ir svarīga loma bērna runas sekmēšanā. Kā raksta D. Markus - iztēle ir cilvēka psihe neatņemama daļa. Iztēlojoties dažādus dzīves momentus, kas notiek apzināti vai neapzināti, mēs iedomājamies savas darbības rezultātus. Tieši iztēle bieži palīdz izkļūt no šķietami grūtām situācijām, orientēties nesaprotamās un neierastās situācijās, un tādā veidā iztēle sekmē attīstību. Savā iztēlē bērns pārveido sastingušo materiālo pasauli dzīvu būtņu tēlos (Markus, 2007, 25). Tāpēc, veicot korekcijas darbu, jārosina bērna iztēles attīstība.

Ir ļoti nozīmīgi, lai valodas mācīšanās process būtu dinamisks, lai bērna radīts teksts papildina un precizē to pieredzi, kuru viņš ir ieguvis kustīgas vai statiskas vizuālās informācijas veidā. Svarīgi, lai pats bērns var piedalīties mācību uzdevumu izvirzīšanā, lēmumu pieņemšanā. Runāšanai ir jābūt dabiskai, nevis mākslīgai. Sadarbības videi starp skolotāju un bērnu jābūt tādai, kurā viņš jūtas brīvi un viņam nav bail runāt. Jābūt savstarpējai uzticēšanās, lai bērns saprot, ka netiek šķirots pēc tā, kāds ir viņa vispārējās attīstības vai valodas attīstības līmenis (Eņģele, Tauriņa, 2017, 129). Sekmīgai saistītās runas apgūšanai ir nepieciešama attīstīta iekšējā runa, kurā notiek vārdu atlase, to izkārtošana noteiktā sistēmā, izteikšanās plāna sastādīšana (Miltiņa, 2008, 263).

Saistītās runas sekmēšanas **galvenie uzdevumi:**

- veicināt un attīstīt prasmi izprast un atbildēt uz jautājumiem par dzirdēto, stāstīto un lasīto, pilnveidot prasmi klausīties;

- attīstīt prasmi atstāstīt stāstus, pasakas, atbildot uz jautājumiem;
- attīstīt prasmi veidot aprakstošos stāstījumus;
- attīstīt saistītā stāstījuma prasmi;
- attīstīt dialogiskās un monoloģiskās runas prasmes;
- veidot prasmi noteikt stāstījuma emocionalitāti (Zmitračenoka, 2007, 178).

Logopēds, veicot koriģējoši attīstošo darbību saistītās runas sekmēšanā, izmanto dažādus līdzekļus un **paņēmienus**:

- veidot aprakstošo stāstījumu (stāstījums pēc attēla, sižeta attēlu sērijas, pēc vērojuma, kāda priekšmeta raksturojums, par noteikto tēmu). *Mērķis* – sekmēt saistītās runas prasmju attīstību;
- stāstījums pēc atmiņas (stāstiņu, pasaku atstāstījums) – vingrināt atmiņu;
- pašsacerētais stāsts - attīstīt iztēli;
- noklausītā teksta atstāstījums - attīstīt uzmanību, uztveri, dzirdi;
- teksta atstāstījums noklausītā mūzikas pavadījumā – attīstīt dzirdes uztveri un vienlaicīgi radīt iekšējo emocionālo noskaņu;
- verbāls savu sajūtu apraksts – sekmēt sensoro uztveri (Golubina, 2007, 230).

Šo sarakstu var papildināt vēl ar dažiem **paņēmieniem un uzdevumiem**:

- dažādi atstāstījuma veidi;
- bērna iesaistīšana sarunā;
- atbildes uz jautājumiem par lasīto;
- stāstījums pēc demonstrējuma;
- dzejoļu, sakāmvārdu, mīklu iegaumēšana no galvas;
- situācijas modelēšana;
- dramatizācija;
- atstāstījums ar radošiem uzdevumiem (atstāstīt fragmentu, īso saturu, mainīt žanru, izdomāt citas beigas utt.).

Labi attīstītas saistītās runas iemaņas un prasme stāstīt palīdz bērnam būt sabiedriskam, pārvarēt kautrīgumu, klusēšanu, rada ticību saviem spēkiem. Bērna valodā atspoguļojas viņa domāšanas loģiskums, bērna prasme apdomāt uztverto un izteikt to pareizi, skaidri, loģiski, strukturēti. Pēc tā, kā bērns veido savus teikumus, var vērtēt viņa runas valodas attīstību. Prasme skaidri, noteiktā secībā, tieši un tēlaini izklāstīt savas domas vai kādu literāru tekstu veido bērna estētisko attīstību. Atstāstot, stāstot savus stāstiņus vai pasakas, bērns izmanto arī tēlainus vārdus vai izteicienus, kurus ir iegaumējis no daiļliteratūras (Kalniņa, Skrube, 1983, 101).

Sekmējot bērna saistīto runu, tiek veicināta bērna fonētiskā, leksiskā un gramatiskā attīstība, kā arī papildināts vārdu krājums, jo skaņu izrunas kultūrai, gramatiski pareizam runas noformējumam ir liela nozīme saistītās runas prasmju veidošanā. Saistītās runas sekmēšanai var izmantot daudz un dažādus paņēmienus un uzdevumus.

Sekmējot saistītās runas prasmes, vienlaicīgi attīstās bērna uzmanība un atmiņa, loģiskā domāšana, iztēle. Mācot bērnu stāstīt, ir noteikti jāievēro secīgums, izteiksmīgums un patstāvība.

Nākamajā apakšnodaļā tiks apskatīti korigējoši attīstošās darbības aspekti, virzieni un posmi, galvenie uzdevumi, paņēmieni un veidi, sekmējot saistīto runu 7 – 8 gadu veciem bērniem ar VSNA.

3.2. Korigējoši attīstošā darbība bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamo attīstību

Logopēdam, veicot korigējoši attīstošo darbību, bieži ir jāklūst par pētnieku, jo runas traucējumu situāciju daudzveidība ne vienmēr piedāvā zināmus un saprotamus risinājumus un paņēmienus. Bieži skolotājiem ir jāpiedāvā neordinārs risinājums, kas rodas, analizējot ikdienas mācību un audzināšanas procesa pretrunas, izpētot traucējumu būtību un rašanās cēloņus, svarīgākās likumsakarības un eksistējošo parādību mijiedarbību (Vilcāne, 2007, 5).

Lai pedagogs varētu sekmīgi virzīt katra bērna attīstību, viņam ir jābalstās uz veseluma pieeju, ir jāņem vērā un jāizvērtē katra bērna personīgās spējas, īpatnības un attīstības līmenis. Tikai tad ir jāizvēlas vispiemērotākie paņēmieni un uzdevumi bērna tālākās attīstības sekmēšanai (Golubina, 2007, 11). Tas nozīmē, ka viens no galvenajiem uzdevumiem logopēda darbībā ir pareizi pārbaudīt un diagnosticēt bērnus ar valodas un runas traucējumiem. Skolēnu runas padziļināto pārbaudi veic jau pirmsskolas izglītības iestādē vai uzsākot mācību procesu sākumskolā, tādā veidā nosakot runas traucējuma veidu, un tikai tad plāno korigējoši attīstošās darbības metodes, paņēmienus un gaitu. Bērniem, kuriem ir valodas traucējumi, savlaicīgi ir jāsaņem logopēda palīdzība, jo tas veicinās arī bērna personības vispusīgu attīstību.

Korigējoši attīstošo logopēdisko darbību organizē atbilstoši bērna runas traucējumam un viņa vajadzībām. Organizējot nodarbības, vienmēr ir jāatceras, ka centrā ir bērns ar runas traucējumu (Tūbele, Šteinberga, 2004, 60).

Bērniem ar VSNA, uzsākot mācības skolā, ir raksturīgas kopīgas īpatnības: sākumā visvairāk ir izteikti fonētiskie traucējumi (skaņu aizstāšana un jaukšana), nepietiekami attīstīta fonētiskā uztvere (skaņu secības un vietas noteikšana vārdā), nepietiekams vārdu krājums un

nepareizs valodas gramatiskais noformējums (Lūse, 1994, 7). Tas viss kopā ietekmē vispārējo valodas funkcijas attīstību.

Ir svarīgi atcerēties, ka bērns pārsvarā neapzināti apgūst dzimto valodu, tāpēc ir nepieciešams radīt tādus pedagoģiskā procesa noteikumus, kuros bērns savā ikdienas darbībā neapzināti apgūst valodas struktūras likumsakarības, pats atklāj un formulē šīs likumsakarības (Vilcāne, 2007, 21).

Koriģējoši attīstošā darbība saistītās runas sekmēšanā bērniem ar VSNA ietver vairākus **virzienus**:

- izrunas korekcija un fonemātiskās uztveres attīstība;
- fonemātiskās analīzes un sintēzes iemaņu attīstība;
- leksiski gramatisko traucējumu novēršana, kurā ietilpst vārdu krājums, rakstīšana, lasīšana, saistītās valodas veidošana, kā arī korekcijas audzināšanas darbs (Lūse, 1994, 30).

Koriģējoši attīstošā darbība saistītās runas sekmēšanā bērniem ar VSNA iekļauj sevī šādus **aspektus**:

- noviržu pārvarēšanu runas attīstībā;
- zināšanu robu likvidēšanu dzimtajā valodā, pamatā mutvārdu valodas attīstības traucējumu korekciju;
- korekcijas audzināšanas darbu (Lūse, 1994, 31).

Korekcijas darba būtība ir katra gramatiskā jēdziena atkārtošana un nostiprināšana visa korekcijas procesa gaitā.

Dažādi logopēdi koriģējoši attīstošo darbu saistītās runas sekmēšanā bērniem ar VSNA daļa dažādos posmos, piemēram, T. Filičeva izdala **trīs posmus**:

1. Runas aktivitātes audzināšana (aktīva/pasīva vārdu krājuma papildināšana, dialogiskās runas iemaņu attīstīšana, maza stāsta no vienkāršiem nepaplašinātiem teikumiem veidošana, sākotnējo komunikācijas prasmju veidošana).
2. Runa frāzēs. Ir izveidojies plašāks vārdu krājums, tiek veidots teikuma paplašinājums. Pareizs gramatiskais noformējums. Stāstījuma un apraksta iemaņu veidošana. Izteikšanās kā runas viena no galvenajām darbībām. 2.personas vienskaitļa pavēles izteiksme.
3. Gramatiskās struktūras nostiprināšana. Teikumu paplašināšana. Saistītās runas sekmēšana (Филичева, 1989, 138).

I. Miltiņa un Z. Skribanovska koriģējoši attīstošo darbību arī iedala **trijos posmos**, bet atšķirīgos no T.Filičevas:

1. Sagatavošanas posms:
 - intelektuālās attīstības veicināšana;
 - runas attīstības aktivizēšana.
2. Sākumposms:
 - dialogrunas apguve, runas un domāšanas sasaiste.
3. Galvenais posms:
 - monologrunas apguve (Miltiņa, Skribanovska, 2020, 18).

Ir logopēdi, piemēram, I. Vilcāne, kuri koriģējošo darbību bērniem ar VSNA iedala **četros posmos**:

1. Impresīvās runas veidošana (visu valodas skaņas aktivizēšana, reakcija uz skaņām, atdarināšanas iemaņas).
2. Runas aktivitātes attīstīšana un teikumu veidošana (bērna pirmie patstāvīgie vārdi).
3. Gramatiski pareizo vienkāršo teikumu veidošana, vārdu saskaņošana teikumā (teikumi no 3-5 vārdiem).
4. Iepriekšējo iemaņu nostiprināšana (daudzsilbīgo vārdu lietošana, salikto teikumu un teikumu ar vienlīdzīgiem teikuma locekļiem veidošana, saistītās runas sekmēšana, lasīšanas un rakstīšanas iemaņu veidošana) (Vilcāne, 2007, 22).

Apkopojot dažādu logopēdu korekcijas darbu sadalījumu posmus, var atzīmēt, ka kopīgs ir tas, ka korekcijas sākumā visi logopēdi velta uzmanību vārdu krājuma papildināšanai, runas aktivizēšanai un dialogiskās runas iemaņu attīstīšanai. Bet saistītās runas sekmēšanas posms ir noslēdzošais koriģējošās darbības posms.

Lai logopēda stundas struktūra būtu pilnvērtīga, stundā bērnam ir obligāti jālieto šādi darbības veidi: klausīšanās, runāšana, lasīšana, rakstīšanu.

Korekcijas darbs balstās uz noteiktiem uzdevumiem, kuru vissvarīgākais elements ir darbs ar teikumu.

Galvenie uzdevumi saistītās runas veidošanā:

1. Iemācīt bērniem apzināti veidot teikumus (apgūt teikumu veidošanas likumus).
2. Pareizi lietot tos saistītajā runā (Tūbele, 2012, 111).
3. Attīstīt un pilnveidot prasmi klausīties, izprast un atbildēt uz jautājumiem par stāstīto, lasīto.
4. Veidot prasmi noteikt stāstījuma emocionalitāti.
5. Vingrināties atstāstīt pasakas, literārus darbus, atbildot uz jautājumiem.

6. Attīstīt prasmi veidot aprakstošus stāstījumus.
7. Attīstīt saistīta stāstījuma iemaņas.
8. Attīstīt dialogiskās un monoloģiskās runas prasmes (Zmitračenoka, 2007, 178).

Vairāki autori, kā D. Markus, I. Miltiņa, Z. Skribanovska, runā par nepieciešamību pilnveidot bērnu ar VSNA radošās spējas, iztēli un fantāziju. Bērns attīstās darbībā – garīgā, fiziskā darbībā, kas vienmēr ir saistīta ar cilvēcisku pārdzīvojumu, arī valodas darbībā (Markus, 2007, 27). Valoda attīstās ciešā sakarā ar fantāzijas tēliem. Meklējot valodnieciskus līdzekļus savas fantāzijas izmantošanai, bērns pilnveido savu valodu (Markus, 2007, 52). Radošumu sekmē vairāki faktori, piemēram, rotaļas un spēles, kā arī dažādi folkloras žanri, it sevišķi mīklas un pasakas, kas rosina fantāziju vai iztēli. Iztēle bērniem ar VSNA atšķiras no normas, jo šiem bērniem piemīt stereotipa domāšana. Tas izpaužas vienveidīgos zīmējumos, zemā darba tempā, inertumā. Problēmsituācijās šie bērni izmanto stereotipiskus risinājumus (Miltiņa, Skribanovska, 2020, 13).

Saistīto runu var iedalīt sešos **veidos**:

- ziņojums;
- stāstījums;
- apraksts;
- slēdziens, secinājums;
- spriedums;
- vērtējums (Tūbele, Lūse, 2012, 121).

Katram no šiem veidiem ir vairāki uzdevumi un paņēmieni, ko logopēds izmanto, sekmējot saistītās runas prasmes. Darba gaitā ar bērniem ar VSNA logopēdam ir jāizmanto tādi palīglīdzekļi kā attēli, ilustrācijas, zīmējumi, shēmas, spēles, kas padara korekcijas procesu interesantu, aizraujošu un rosina bērnu izteikties. Liela uzmanība jāpievērš tādiem saistītās runas veidiem, kas ir nepieciešami mācību stundās – izvērstās atbildes, precīzs atstāstījums, sava stāstījuma veidošana, stāstījums pēc parauga, pēc sižeta attēla vai attēlu sērijas. Jātiecas, lai bērns spēj pāriet no reproduktīvās darbības uz paša radīto.

Saistītās runas sekmēšanai bērniem ar VSNA var izmantot dažādus paņēmienus un uzdevumus:

- Teikumu paplašināšana, saīsināšana.
- Vingrinājumi teksta saīsināšanā un paplašināšanā.
- Pārrunas par dažādām tēmām.
- Darbs ar tekstu un plānu.
- Atstāstījums – izmantot gatavu sižetu.

- Stāstījums –apraksts (priekšmetu apraksts, stāstījums pēc sižeta attēlu sērijas, stāstījums par savu pieredzi, stāstījums par dažādām tēmām).
- Atmiņu stāstījums par notikušo.
- Stāstījums, izmantojot mnemotehniku.
- Situācijas modelēšana.
- Dramatizācija.
- Rotaļas, spēles, improvizācijas.
- Zīmējumu komentāri.
- Stāstījums ar radošās darbības elementiem (izdomāt beigas, mainīt žanru).
- Izvērstis spriedums.
- Secinājumu mācīšana.

Darba gaitā pakāpeniski bērnam ar VSNA saistītās runas prasmes attīstās pietiekami labi, un viņš var piedalīties sarunās kā pilnvērtīgs saskarsmes partneris (Cupere, 2013, 16). S. Tūbele uzsver, ka, lai palīdzētu bērnam pārvarēt komunikācijas grūtības, atrast pieeju katram bērnam un racionāli izmantot visas bērna spējas un dotumus, nepieciešama rūpīga skolēna logopēdiskā un pedagoģiski psiholoģiskā izpēte (Tūbele, 2006, 6).

Ir ļoti svarīgi atcerēties, ka, strādājot ar bērnu, kuram ir VSNA, lielākai slodzei jābūt stundas sākumā, jo viņš var ātri nogurt, tāpēc nevajag pārslogot bērnu ar pārāk daudziem uzdevumiem un paņēmieniem. Uzdevumiem ir jābūt daudzveidīgiem, ir jāpiedāvā dažādas komunikācijas situācijas – atbildes uz jautājumiem, jautājumu uzdošana, monologs utt. Bērna vārdu krājums ir jāpapildina katrā nodarbībā. Mācību koriģējošam procesam ir jāizvēlas labākie dzimtās valodas paraugi: folklorā - tautas pasakas, tautas dziesmas, dainas, dzeja. Paralēli valodas korekcijai ir jāattīsta arī bērna pašnovērtējuma prasmes, tikumība, ētiskās vērtības, estētiskās pasaules uztvere.

Apkopojot iepriekš teikto, var secināt, ka koriģējoši attīstošā darbība ir jāplāno un jāveic noteiktos posmos, ņemot vērā galvenos korekcijas darba aspektus un nosacījumus. Pastāv diezgan liela izvēle saistītās runas sekmēšanai un tam, kādus uzdevumus un darba paņēmienus logopēds izmanto. Viņš ir tas, kas nosaka, kuri uzdevumi būs vispiemērotākie konkrētam bērnam attiecīgā attīstības posmā. Jāatceras, ka bērnam ar VSNA ir ļoti svarīgi papildināt vārdu krājumu, pilnveidot uzrunu, iemācīt un nostiprināt vārdu saskaņošanu vārdu savienojumos un teikumos, koriģēt gramatisko teikumu uzbūvi, sekmējot saistītās runas attīstību.

4. PĒTĪJUMS PAR SAISTĪTĀS RUNAS SEKMĒŠANAS IESPĒJĀM BĒRNIEM 7-8 GADU VECUMĀ AR VALODAS SISTĒMAS NEPIETIEKAMO ATTĪSTĪBU

Pētījums tika veikts x Rīgas vidusskolā logopēdiskajā klasē 1.x. Klasē mācās 10 skolēni, pētījumā piedalījās 5 bērni 7 un 8 gadu vecumā ar VSNA. Ir jāatzīmē, ka 1.klases mācību programmu šajā skolā apgūst divu gadu laikā.

Pētījuma norises laiks: no 11.10.2021. līdz 25.11.2021.

Koriģējoši attīstošā darbība jeb pedagoģiskā izmēģinājuma darbība tika iedalīta posmos:

➤ **Sākotnējā bērnu izpēte:**

Mērķis: veikt praktiski pētniecisko darbību, precīzi izpētīt un raksturot skolēnu runas attīstības līmeni, izmantojot speciāli izvēlētās metodes un didaktisko materiālu.

➤ **Rezultātu apkopošanas posms:**

Mērķis: izanalizēt un apkopot sākotnējās bērnu izpētes rezultātus, konstatēt reālās problēmas un skolēnu saistītās runas attīstības līmeni.

➤ **Metožu, paņēmieni un mācību uzdevumu saistītās runas sekmēšanai aprobācija:**

Mērķis: pilnveidot skolēnu saistītās runas iemaņas un prasmes, izmantojot mērķtiecīgi izvēlētos uzdevumus, ņemot vērā reālo saistītās runas attīstības līmeni, kurš tika konstatēts pētījuma iepriekšējā posmā.

➤ **Atkārtotās izpētes rezultātu apkopošanas posms:**

Mērķis: izanalizēt un apkopot koriģējoši attīstošās darbības rezultātus, konstatēt pozitīvu dinamiku skolēnu saistītās runas attīstībā.

4.1. Pētīšanas metožu raksturojums saistītās runas sekmēšanā

Lai noskaidrotu bērnu saistītās runas attīstības reālo līmeni, diplomdarba autore veica praktisko pētījumu. Pētījumā tika izmantotas **dažādas metodes**.

Praktiskā pētījuma mērķis. Praktiski izmantot dažādas korekcijas paņēmienus saistītās runas sekmēšanai 7 - 8 gadu veciem bērniem ar VSNA, ievērojot bērnu runas attīstības līmeni.

Lai iegūtu vajadzīgās ziņas un datus par skolēnu runas attīstības līmeni, tika izmantotas šādas pētīšanas metodes:

- **Teorētiskā**

Zinātniskās literatūras izpēte, dažādu autoru atziņu apkopošana, analīze – šajā posmā tiek izvēlēta un precizēta tēma, noteikti uzdevumi un pētījuma galvenā ideja, izstrādāta hipotēze un zinātniskā darba metodika. Jābūt vispusīgai un sistemātiskai literatūras pārzināšanai par pētāmo problēmu (Albrehta, 1998, 9).

Empīriski vai loģiski sakārtota konceptuālā sistēma, kas atbilst zinātniskuma pamatprasībām. Sakārtota un loģiska konstrukcija, kas ir pamats pētījuma datu organizācijai un interpretācijai. Sistemātiski vispārinājumi, kas ļauj izskaidrot un prognozēt parādības. Teorija veido pētījuma konceptuālo pamatu (Mārtinsone, 2011, 26).

- **Empīriskās**

1. **Bērnu runas logopēdiskā izpēte** – divi veidi: frontālā un individuālā jeb padziļinātā runas pārbaude. Frontālajā pārbaudē konstatē skaņu traucējumus, pārbaudot bērnus klasē, ņemot vērā skolotāja novērojumus, kā arī mediķu atzinumus skolēna veselības kartē. Padziļinātā pārbaude ietver sevī vairāku aspektu analīzi: skaņu izruna, fonemātiskie procesi, vārdu krājums, gramatiskā uzbūve, saistītās runas prasmes (Tūbele, 2002, 36). Izpēte notiek dabiskos, nevis mākslīgi konstruētos apstākļos, tāpēc nekas nevar būt uzskatāms par pašsaprotamu, bērns savā runā pauž arī rīcību, ko ietver vārdos, teikumos, sarunās, mīmikā, žestos, izteiksmē, kā arī atklāj savu pasaules skatījumu (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014, 9).

Šajā darbā diplomdarba autore izmantoja individuālās jeb padziļinātās runas pārbaudes vienu no sastāvdaļām – saistītās runas prasmju pārbaudi.

2. **Pārrunas** – pedagoģisko parādību izziņas veids sarunas procesā dabiskos dzīves apstākļos (stundā, pēc stundas, treniņā u.c.) Pārrunas ir subjektīva pētniecības metode, tā var atšķirties no objektīvās īstenības (Jirgena, 2002, 43). Lai iegūtu pilnīgāku priekšstatu par skolēnu, izmanto pārrunas, kad skolēni izsaka savas domas, atziņas, viedokļus, kas var būtiski ietekmēt pētījuma gaitu, viņu izjūtas un emocionālo attieksmi (Špona, Čehlova, 2004, 79). Pārrunai jābūt taktiskai, jāpanāk skolēna uzticēšanos, lai logopēds varētu iegūt patieso informāciju (Tūbele, 2002, 31).

Aptaujājot skolēnus, var viņiem piedāvāt sīkāk pastāstīt par sevi, savu rīcību un attieksmi.

3. **Novērošana** – pedagoģisko pētījumu metode ir viena no visizplatītākajām metodēm. “Mērķtiecīgs izziņas process, kurā, ilgstoši vai atkārtoti vērojot, uzzina, secina, izseko, uzmana. Novērošanu kā empīrisku pētniecības metodi lieto, lai iegūtu informāciju, pārbaudītu hipotēzi, teoriju, teorētisko pētījumu patiesumu u. tml. Pēc novērošanas tieši uztvertā informācija tiek apkopota, „vispārināta”, skaidrota” (Skujiņa, Beļickis, 2000, 111). Novērošanas procesa garumā, kas notiek bērnam dabiskos apstākļos, ir rūpīgi jāpieraksta visi

iegūtie dati: kā skolēns labprātāk darbojas, viņa izturēšanās un personības īpatnības. Skolēnu novērošanai jānotiek bērna attīstības dinamikā. Metode ļauj novērtēt katra atsevišķa skolēna izaugsmi, attīstības ātrumu un kvalitāti, kā arī sniedz informāciju par izvēlēto korekcijas metožu efektivitāti (Tūbele, 2002, 30).

Diplomdarba autore ir veikusi bērnu novērošanu un izveidojusi, vērojot skolēnus darbībā uzdevumu izpildes gaitā nodarbību laikā, katram skolēnam tika izveidots novērošanas protokols (sk.1. pielikumu).

4. **Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība** “Uz pētāma priekšmeta teorētiskās analīzes bāzes, atklājot tās būtību un struktūru, izveido tā mērīšanas kritērijus un rādītājus pa līmeņiem, kas atklāj parādības attīstības dinamiku. Kritērijs ir pazīme, pēc kuras kaut ko vērtē, klasificē”. (Špona, Čehlova, 1998, 88). (Kur citāts beidzas, kur sākas?)

Darba autore izstrādāja kritērijus un rādītājus, pēc kuriem tika vēroti bērni, ko ņems vērā, izstrādājot stundu konspektus un vērojot skolēnus koriģējoši attīstošās darbības posmā.

5. **Datu statistiska apstrāde un analīze** Tas ir pētījuma noslēguma posms, kurā tiek apkopoti iegūtie dati, notiek to analīze un interpretācijā (Špona, Čehlova, 2004, 102).

Balstoties uz augstāk minētajām metodēm, kā arī atbilstoši darba autores izvirzītajiem mērķiem un uzdevumiem, tika veikta darba pētnieciskā daļa.

4.2. Sākotnējā bērnu ar valodas sistēmas nepietiekamo attīstību saistītās runas attīstības līmeņa noteikšanai izpēte un rezultātu apkopošana

Lai izzinātu bērnu saistītās runas attīstības līmeni, pirms koriģējoši attīstošās darbības sākuma, diplomdarba autore veica bērnu pārbaudi, jo bērna attīstības līmeņa izvērtēšana ir pamats turpmākajai darbībai.

Pirms koriģējošās darbības sākuma, lai veiktu psiholoģiski eksperimentālo pārbaudi, diplomdarba autore veica pārrunas ar skolēniem. Pārrunu struktūra bija šāda:

- ko bērns zina par sevi un sev tuviem cilvēkiem;
- kā orientējas telpā;
- bērna priekšstati par laiku;
- bērna vispārējs redzesloks (Tūbele, 2002, 68).

Balstoties uz klases audzinātājas, kura šajā klasē strādā arī kā logopēde, atziņām, dažādu stundu vērošanu un pārrunām ar skolēniem, tika izveidots skolēnu valodas un runas attīstības raksturojums.

Pētījuma grupas skolēnu valodas un runas attīstības raksturojums

Zēns K.L., 7 gadi

Bērna stiprās puses: zēns ir draudzīgs un labestīgs. Viņam patīk kustīgas rotaļas. Neskatoties uz to, ka ir grūtības pārslēgties no viena darbības veida uz otru, labprāt iesaistās gan uzdevumu pildīšanā, gan rotaļu darbībā.

Ir skaņu izrunas traucējumi – svelpeņu, šņāceņu kropļošana. Aizstāj skaņu “R” ar “L” saistītajā runā, bet izolēti vai zilbēs šīs skaņas izrunā pareizi.

Vārdu krājums ir “ikdienišķs”. Runā ir daudz disgramatismu (prievārdu lietošanā, teikuma priekšmeta ar izteicēju saskaņošanā, nepareiza dzimtes, skaitļa un locījuma galotņu lietošanā lietvārdiem un skaitļa vārdiem).

Runā praktiski neizmanto apstākļa vārdus un īpašības vārdus. Nespēj veikt vārdu darināšanu.

Grūtības sagādā lasīšana, teksta atstāstīšana. Spēj atstāstīt tekstu tikai ar papildjautājumiem.

Bērns aug bilingvālā ģimenē. Problēmas ir abās valodās.

Meitene J.M., 7 gadi

Bērna stiprās puses: meitene ir mierīga, nosvērta un smaidīga. Labprāt piedalās nodarbībās. Patīk dejot un zīmēt. Neskatoties uz grūtībām mācībās, meitene ir ļoti pārliecināta par sevi.

Skaņu izrunā būtisku traucējumu nav. Dažreiz neizrunā skaņu “L” vārdu galotnēs. Runā ir daudz disgramatismu (kļūdas vārdu saskaņošanā, nepareizas locījumu formas, prievārdu lietojums neatbilst situācijai). Runā praktiski neizmanto apstākļa vārdus, izmanto tikai “elementāros” īpašības vārdus.

Nespēj precīzi atkārtot pat īsu teikumu. Ne vienmēr izprot izlasīto, nespēj bez palīdzības izveidot stāstījumu pēc sižeta attēliem. Bieži stāstījumā nav loģiska secīguma. Atstāstījumā trūkst sākuma un beigu.

Zēns R.P., 8 gadi

Zēns ir ar autiska spektra traucējumiem.

Bērna stiprās puses: neskatoties uz to, ka zēnam sagādā grūtības veidot attiecības ar apkārtējiem cilvēkiem, kuri viņam ir labi pazīstami, piemēram, klases skolotāju, kontakts ir izveidojies diezgan ciešs, zēns veido pat acu kontaktu. Patīk zīmēt figūras. Labi strādā pēc parauga. Matemātikā rāda labus rezultātus.

Novērojot zēnu nodarbībās, var secināt, ka viņš pareizi izrunā visas skaņas, arī zilbēs, bet saistītajā runā ir vērojami skaņu izrunas traucējumi, neprecīza *skaņu izruna* un *to kropļošana*.

Runā ir ļoti daudz disgramatismu visās jomās (lietvārda saskaņošanā ar īpašības vārdu, ar darbības vārdu, prievārdu lietojumā).

Ir laba lasīšanas tehnika, bet nav gan izlasītā, gan noklausītā teksta izpratnes – ir novērojami uztveres traucējumi. Nevar atstāstīt, nosaukt galveno domu un varoņus, nevar sakārtot pareizā secībā sižeta attēlus. Spēj stāstīt tikai ar papildjautājumu palīdzību. Stāstījumā nav loģiska seguma.

Meitene S.G., 8 gadi

Bērna stiprās puses: meitene ir pozitīva, ļoti aktīva, centīga un ieinteresēta par visu jauno, izprot uzdevumu būtību, noteikumus un instrukcijas. Ar prieku piedalās visās nodarbībās, cenšas būt pamanīta, vēlas saņemt uzslavu par padarīto. Vērsta uz sadarbību ar skolotāju, ir ziņkārīga, bieži uzdod jautājumus.

Meitenei tika konstatēta pedagoģiskā ielaistība. Arī attālinātās mācības vērojami ietekmēja meitenes attīstību (ir aizmirsusi visus rakstītos burtus). Vecāki nespēj palīdzēt bērnam, jo paši ir ieguvuši tikai sākumskolas izglītību – sešas klases. Bērns nāk no romu tautības ģimenes.

Skolniece izrunā visas skaņas izolēti skaidri, bet runā vērojama neprecīza *skaņu* izruna vai to *kropļošana*, skaņu un zilbju izlaidumi un pārstatījumi.

Runā ir ļoti daudz disgramatizmu (prievārdu lietošanā, vārdu saskaņošanā).

Raksta tikai ar drukātiem burtiem, neredz līniju. Lasa raiti, bet ne vienmēr izprot izlasīto. Bieži nevar noteikt būtiskāko, nespēj atstāstīt tuvu tekstam gan izlasītam, gan noklausītam tekstam.

Ar grūtībām veido stāstu par sižeta attēliem, to veic tikai ar jautājumu palīdzību.

Zēns K.M., 7 gadi

Bērna stiprās puses: zēns ir mierīgs, nosvērts. Neskatoties uz to, ka zēns stostās, viņš vēlas kontaktēties un labprāt komunicē, ja viņu uzrunā. Pats uzsākt sarunu kautrējās. Uzdevumu izpildē ir uzmanīgs un vērīgs, ātri izprot uzdevuma būtību. Ir sportisks, patīk sporta spēles.

Ir novērots rotacisms – izlaiž “R” skaņu. Skaņu pareizi izrunā izolēti, bet, ja nav kontroles, tad runā skaņu izlaiž. Vājas paškontroles spējas.

Lasa diezgan labi – lasīšanas prasmes atbilst 1. klases līmenim. Runa ir pietiekami gramatiski pareiza. Izprot izlasīto, spēj izdalīt būtiskāko, bet stostīšanās dēļ grūtības sagādā atstāstīšana, stāstījuma veidošana, sprieduma izteikšana.

Secinājumi: Analizējot iegūtos datus, var atzīmēt, ka visiem skolēniem nav vienāds valodas un runas attīstības līmenis. Visiem pieciem bērniem ir konstatēti lasīšanas un rakstīšanas traucējumi uz VSNA pamata.

Darba autore ir novērojusi, ka skolēni ir darboties gribīgi. Labprāt komunicē savā starpā un ar skolotāju, bet skolēni nejūtas droši savās zināšanās, viņu spējas nav stabilas.

Informācija iegūta pārrunu un stundu vērošanas laikā, tā tika fiksēta stundu laikā un uzreiz pēc stundām starpbrīdī.

Darba autore izveidoja saistītās runas izpētes uzdevumu kopu, ar mērķi konstatēt katra konkrētā skolēna saistītās runas attīstības līmeni.

Lai būtu iespējams izvērtēt kvantitatīvi bērnu saistītās runas attīstību korekcijas darba rezultātā, tika izstrādāti konkrēti kritēriji un rādītāji (sk. 4.1. tabulu). Dotie kritēriji tika izstrādāti, balstoties uz S. Tūbeles fonemātiskās uztveres izpētes kritērijiem un rādītājiem (Tūbele, 2019, 35).

4.1. tabula

Saistītās runas izpētes kritēriji un rādītāji bērniem ar VSNA

Kritēriji	Rādītāji	Uzdevumi to veikšanai
I Teikumu veidošana	<i>Teikumu veidošana pēc sižeta attēla</i>	<i>Veido teikumu par vienu no attēliem</i>
	<i>2 teikumu veidošana pēc tematiski saistītiem attēliem</i>	<i>Veido teikumus par tematiski saistītiem 2 attēliem</i>
	<i>Teikumu papildināšana</i>	<i>Doto nepabeigto teikumu papildināšana (teikumu ar trūkstošiem vārdiem papildināšana)</i>
II Īsa teksta atstāstīšana un stāsts pēc attēla	<i>Zināmas pasakas vai īsa stāsta atstāstīšana</i>	<i>Veido īsu atstāstījumu tuvu tekstam par iepriekš izlasīto tekstu;</i>
	<i>Stāstījums par sižeta attēlu</i>	<i>Veido stāstījumu par vienu piedāvāto sižeta attēlu</i>
	<i>Stāstījums par sižeta attēlu sēriju</i>	<i>Veido sižetisku stāstījumu, balstoties uz 3–4 sižeta kartīšu attēliem.</i>
III Stāsta veidošana	<i>Aprakstoša stāstījuma veidošana;</i>	<i>Veido aprakstošu stāstījumu par priekšmetu (var būt priekšmeta attēls)</i>
	<i>Piedāvātā stāsta turpināšana</i>	<i>Izdomā izlasītā stāsta turpinājumu vai beigas</i>
	<i>Stāstījuma sacerēšana par doto tematu</i>	<i>Stāsta veidošana par noteikto tēmu</i>

Darba autore bērnu saistīto runu vērtēja pēc 3 kritērijiem, katrā kritērijā tika iekļauti 3 rādītāji, kopā bija 9 uzdevumi. Saistītās runas attīstības līmeņa noteikšanai diplomdarba autore izmantoja parametrus, kas ir atspoguļoti tabulā (sk. 4.2. tabulu). Darba autore ir izveidojusi saistītās runas attīstības līmeņu aprakstu, balstoties uz V. Gluhova piedāvātiem līmeņiem (Глухов, 2014, 202) , (Глухов, 2006, 20).

Saistītās runas attīstības līmeņa noteikšanas parametri

<i>Uzdevuma veids</i>	<i>Apgūšanas līmenis 4 ballēs /augsts/</i>	<i>Apgūšanas līmenis 3 balles /optimāls/</i>	<i>Apgūšanas līmenis 2 balles /pietiekams/</i>	<i>Apgūšanas līmenis 1 balle /nepietiekams/</i>
<p>1. Veido teikumu par vienu no attēliem;</p> <p>2. Veido teikumus par tematiski saistītiem 2 attēliem.</p> <p>3. Doto nepabeigto teikumu papildināšana (teikumu ar trūkstošiem vārdiem papildināšana).</p>	<p>Aprakstā iekļauj visas priekšmeta īpašības; teikumi ir izveidoti gramatiski pareizi, izmanto dažādas vārdšķiras ar īsto nozīmi un precīzi atspoguļo attēla sižeta saturu; spēj gramatiski pareizi papildināt teikumu.</p>	<p>Informācijas trūkums.</p> <p>Ir novērojamas gramatiskās kļūdas, sajaukta vārdu secība, meklējot nākamo vārdu, ir pauzes; veido aprakstu patstāvīgi ar nelielu palīdzību.</p>	<p>Adekvāts teikums ir izveidots tikai ar papildjautājuma palīdzību, nav izpildīti visi uzdevuma nosacījumi.</p>	<p>Adekvāts teksts nav izveidots arī ar jautājumu palīdzību, ir priekšmetu pārskaitīšana.</p>
<p>4. Veido īsu atstāstījumu tuvu tekstam par iepriekš izlasīto tekstu;</p>	<p>Atstāstījums ir izveidots patstāvīgi; saturs ir reproducēts pilnīgi; tiek saglabātas gramatiskās kategorijas; ir ievērots tekošums un secība</p>	<p>Atstāstījums ir izveidots ar nelielu palīdzību, tiek novēroti atsevišķi informācijas trūkumi; ir leksiski gramatiskie trūkumi; ir traucēts stāstījuma secīgums.</p>	<p>Atstāstījums ir iespējams tikai ar papildjautājumu palīdzību; ir traucēts stāstījuma secīgums; ir izpratnes kļūdas, nepietiekams vārdu krājums.</p>	<p>Uzdevums nav izpildīts</p>
<p>5. Veido stāstījumu par vienu piedāvāto sižetā attēlu</p>	<p>Izveidots gramatiski pareizi, ar īsto nozīmi un precīzi atspoguļo attēla sižeta saturu.</p>	<p>Informācijas trūkums;</p> <p>ir novērojamas gramatiskās kļūdas, sajaukta vārdu secība, ir pauzes.</p>	<p>Adekvāts teikums ir izveidots tikai ar jautājumu palīdzību; ir izlaidumi, jēdzieniskā neatbilstība.</p>	<p>Adekvāts teksts nav izveidots arī ar jautājumu palīdzību; priekšmetu pārskaitīšana.</p>
<p>6. Veido sižetisku stāstījumu, balstoties</p>	<p>Saistīts stāstījums ir izveidots patstāvīgi;</p>	<p>Stāstījums ir izveidots ar</p>	<p>Stāstījums ir izveidots ar</p>	<p>Adekvāts teksts nav izveidots</p>

uz 3–4 sižeta attēlu sērijas	<i>ir ievērots tekošums un secība; ir ievēroti gramatiskie valodas likumi.</i>	<i>papildjautājumu palīdzību, ir vairākas nepilnības tekošumā un secībā; kļūdas teikumu veidošanā; informācijas trūkumi.</i>	<i>papildjautājumu palīdzību, izlaisti svarīgi stāstījuma notikumi; stāstījumu aizvieto vienkāršie teikumi.</i>	<i>arī ar jautājumu palīdzību-priekšmetu pārskaitīšana.</i>
7.Veido aprakstošu stāstījumu par priekšmetu (var būt priekšmeta attēls)	<i>Aprakstā iekļauj visas priekšmeta īpašības; izmantot dažādas vārdšķiras; ievēro loģisku secību priekšmeta aprakstīšanā</i>	<i>Apraksts veidots patstāvīgi ar nelielu palīdzību; informācijas trūkums; leksiski gramatiskie traucējumi; ir kļūdās loģiskumā un secīgumā</i>	<i>Stāsts veidots ar jautājumu palīdzību; apraksts nepilnīgs, neprecīzs; netiek nenosauktas vairākas īpašības. Leksiski gramatiskas kļūdas.</i>	<i>Adekvāts teksts nav izveidots arī ar jautājumu palīdzību-priekšmetu pārskaitīšana.</i>
8.Izdomā izlasītā stāsta turpinājumu vai beigas	<i>Turpina stāstījumu patstāvīgi; pats izdomā nosaukumu; Papildina ar detaļām; pabeidz iesākto stāstījumu; ir secīgs un saistošs stāstījums.</i>	<i>Stāstījums veidots ar nelielu palīdzību; atbilst dotajam uzdevumam; ir nobeigums; ir grūtības savas domas izteikšanā.</i>	<i>Stāstījumu veido ar papildjautājumu palīdzību; stāstījums ir nepilnīgs; nav pabeigts; ir izteikti leksiski gramatiskie traucējumi.</i>	<i>Neprot turpināt stāstījumu patstāvīgi; neprot izdomāt virsrakstu, grūtības teksta uztverē.</i>
9.Stāsta veidošana par noteikto tēmu	<i>Izveidots patstāvīgi; ir loģisks, secīgs; ir atbilstošs nobeigums, leksiski gramatiskās kategorijas atbilst normai vai ir dažas gramatikas un leksikas kļūdas.</i>	<i>Stāstījums veidots ar atkārtoto papildjautājumu palīdzību; dažas satura nepilnības; leksiski sintaksiskās grūtības; ir traucēts stāstījuma tekošums</i>	<i>Stāstījums pilnībā balstās uz papildjautājumiem; sajaukta stāstījuma secība; ir izpratnes kļūdas, kas traucē uztvert stāstījumu.</i>	<i>Uzdevums nav izpildīts.</i>

Izpētes kritēriji ir vērtēti 4 ballu skalā.

Izvērtējot katru kritēriju atsevišķi, maksimālais ballu skaits – 12 balles/ *minimālais* – 3 balles. Summējot iegūtās balles par trīs kritērijiem un deviņiem rādītājiem - *maksimāli* – 36 balles/*minimāli* - 9 balles.

9–10 balles – 1.līmenis;

11–19 balles – 2.līmenis;

20– 28 balles – 3.līmenis;

29–36 balles – 4.līmenis.

1. līmenis – nepietiekams, ļoti zems līmenis. Stāstījumu neveido. Runas traucējumi ir nopietni. Ir nepieciešams pastāvīgs logopēda koriģējošais darbs, lai palīdzētu skolēnam pēc iespējas sekmīgāk iekļauties mācību procesā.

2. līmenis – pietiekams, bet vājš līmenis. Skolēnam ir nepietiekami attīstītas saistītās runas prasmes, stāstījumu veido ar papildjautājumu palīdzību. Stāstījumā trūkst loģiskums un secīgums, ir teksta daļu izlaidumi, ir jēdzieniskas un saturiskas kļūdas. Ir nepietiekams vārdu krājums. Ir nepieciešama patstāvīga koriģējoši attīstošā darbība saistītās runas sekmēšanā.

3.līmenis - optimāls līmenis. Stāstījumu veido ar pieaugušā palīdzību. Tiek reproducēts teksta saturs, bet ir vērojamas leksiski gramatiskās nepilnības. Ierobežoti valodas līdzekļi un paņēmieni. Bērnam saistītās runas prasmes ir attīstītas pietiekami labi, bet ir nepieciešams turpināt tās sekmēt, ņemot vērā konkrētos traucējumu aspektus. Šajā gadījumā korekcijas darbs ieteicams profilakses ietvaros konsultācijās vai arī logopēds var piedāvāt ieteikumus skolotājam un vecākiem saistītās runas prasmju sekmēšanai.

4. līmenis – augsts. Labi attīstītas saistītās runas prasmes. Stāstījumu veido patstāvīgi. Stāstījumā tiek izmantoti daudzveidīgi valodas līdzekļi un paņēmieni. Stāstījums ir loģisks, secīgs, tekošs. Skolēnam saistītās runas prasmes ir attīstītas atbilstoši mācību programmas prasībām un korekcijas darbs nav vajadzīgs.

Lai noteiktu bērnu saistītās runas līmeni, tika izmantoti **šādi uzdevumi**:

1. teikuma veidošana par vienu attēlu (sk. 2. pielikumu);
2. 2-3 teikumu veidošana par tematiski saistītiem 2 attēliem (sk. 3. pielikumu);
3. doto nepabeigto teikumu papildināšana (teikumu ar trūkstošiem vārdiem papildināšana) (sk. 4. pielikumu);
4. īsa atstāstījuma par iepriekš izlasītu tekstu tuvu tekstam veidošana (sk. 5. pielikumu);
5. stāstījuma par vienu sižeta attēlu veidošana (sk. 6. pielikumu);
6. stāstījuma veidošana, balstoties uz 3 – 4 sižeta kartīšu attēliem (sk. 7. pielikumu);
7. aprakstoša stāstījuma par priekšmetu veidošana (sk. 8. pielikumu);
8. stāsta turpināšana (sk. 9.pielikumu);

9. stāsta veidošana par noteikto tēmu (sk. 10.pielikumu).

Katram uzdevumam ir definēts konkrēts mērķis un ir aprakstīta uzdevuma izpildes gaita.

Teikumu veidošana

Uzdevumu **mērķis** – saprast, vai skolēns var nosaukt attēlā redzamās personas, priekšmetus, darbības, kas atbilst konkrētam attēlam un veido teikumu. Vai spēj izveidot gramatiski pareizu teikumu, kādu - paplašinātu vai nepaplašinātu? Vai spēj papildināt doto teikumu ar trūkstošiem vārdiem, saprot, kādas vārdšķiras vārds ir nepieciešams.

1. Teikumu veidošana pēc sižeta attēla. Skolotājs parāda attēlu. Bērns aplūko attēlu un nosauc priekšmetu vai vairākus priekšmetus, piemeklē tiem darbības vārdus un veido teikumu. Šo teikumu ritmiski izrunā dažas reizes un saskaita vārdus teikumā. Katram attēlam ir iespējami vairāki apraksta varianti, ko var izmantot, atkārtoti veicot šo uzdevumu.
2. Dažu (2 – 3) teikumu veidošana pēc tematiski saistītiem attēliem. Bērnam tiek piedāvāti 2 saistīti attēli. Bērns atrod priekšmetus vai dzīvās būtnes, izdomā darbības, veido teikumus.
3. Doto teikumu ar trūkstošiem vārdiem papildināšana jeb „deformēta” teksta atjaunošana – izlaisto vārdu, vārdu savienojumu ievietošana tekstā.
4. **Neliela, jau pazīstama teksta atstāstījums**

Logopēds piedāvā bērniem nelielu stāstu. **Mērķis** – pārbaudīt prasmi izprast izlasīto tekstu, iegaumēt un prast atstāstīt, precizēt vārdu krājumu izvēlētajā teksta ietvaros, pārbaudīt lasītprasmi.

- ✓ Skolotājs izdala bērniem darba lapas ar tekstu. Zem teksta ir attēls, kas ilustrē šo tekstu, lai piesaistītu bērnu uzmanību. Pirmo reizi tekstu lasa bērni kopā ar logopēdu. Tad bērni lasa pa vienam teikumam viens pēc otra. Pēc tam tekstu izlasa katrs bērns atsevišķi. Un tad bērni pa vienam atstāsta tekstu.

5. Teikumu veidošana, izmantojot atsevišķus sižeta attēlus

Uzdevuma **mērķis** - pārbaudīt prasmi veidot teikumus, saprast, vai skolēns spēj ieraudzīt galveno, vai saprot, par ko jāsāk stāstīt un kas nav tik svarīgs, vai bērns spēj pievērst uzmanību detaļām, uztvert un nosaukt visus attēla elementus. Vai viņa vārda krājums ļauj nosaukt visus priekšmetus, dzīvās būtnes un darbības, kas redzamas attēlā. Saprast, kādus teikumus bērns spēj veidot, kāds ir gramatiskais teikuma noformējums.

- ✓ Skolotājs piedāvā aplūkot attēlu, tad veic pārrunas par redzamo attēlā, ar jautājumu palīdzību noskaidro, kas veic darbību, kur notiek darbība, kad tas notiek, katras dzīvās būtnes darbības, ar kādu mērķi tās tiek veiktas utt. Skolotājs piedāvā bērnam pašam

saskatīt priekšmetus, izdomāt darbības un veidot teikumus. Nepieciešamības gadījumā logopēds palīdz uzsākt stāstījumu.

6. Stāstījuma veidošana, balstoties uz 3 – 4 sižeta attēlu sērijas

Mērķis – pārbaudīt prasmi veidot stāstu, balstoties uz sižeta attēlu sēriju, kuru secība veido stāstījuma plānu, novērtēt, kādus teikuma veidus bērns izmanto runā, vai spēj sekot sižetam un ievēro svarīgas detaļas, kāds ir aktīvais bērna vārdu krājums un teikumu gramatiskais noformējums.

- ✓ Veido stāstījumu, izmantojot sižeta attēlu sēriju. Skolotājs izdala bērniem vienu sižeta attēlu sērijas komplektu. Bērniem jāizveido stāstījums. No sākuma bērni pareizā secībā sakārto attēlus uz galda. Ja bērns pats nespēj to izdarīt, skolotājs palīdz. Bērnam tiek iedots laiks sagatavoties stāstījumam. Var izmantot smilšu pulksteni. Stāstījums ir jāveido patstāvīgi, bet, ja bērns pats nevar iesākt stāstījumu, skolotājs uzdod jautājumus. Ja bērns veiksmīgi tiek galā ar uzdevumu, var sarežģīt nosacījumus - apgriežot kartītes otrādi, piedāvāt bērnam atkārtot stāstījumu pēc atmiņas.

7. Aprakstoša stāstījuma par priekšmetu veidošana

Mērķis – noskaidrot, cik precīzi bērns spēj aprakstīt, vai spēj saskatīt būtiskāko. Noskaidrot, kādus valodas līdzekļus lieto, kāds ir bērna vārdu krājums, teikumu uzbūve, cik pareizi lieto vārdus, cik gramatiski pareizi veido teikumu, cik dažādas ir sintaksiskās konstrukcijas, vai tiek ievērota loģiska secība priekšmeta aprakstīšanā.

- ✓ Skolotājs piedāvā bērniem ilustratīvā aprakstošā stāstījuma modeļus - ilustratīvo balsta shēmu : “Putni”, “Mēbeles”, “Mājas”, “Augļi un dārzeņi”, “Dzīvnieki”. Katrs bērns izvēlas vienu shēmu. Bērnam priekšā ir plāns shēmas veidā, tas rāda bērnam stāstījuma secību. Bērns redz, par ko viņam ir jāsāk stāstīt, kas seko pēc tam, kā pabeigt stāstījumu. Bērnam tiek dots laiks aplūkot shēmu un sagatavot savu stāstījumu.

8. Stāsta turpināšana. Izdomāt stāsta turpinājumu vai beigas

Mērķis - noskaidrot, vai skolēns saprot dzirdētā teksta jēgu, vai spēj turpināt stāstījumu patstāvīgi, vai ir nepieciešami papildjautājumi, vai spēj izdomāt stāsta nosaukumu, vai var papildināt tekstu ar detaļām, pabeigt iesākto stāstījumu. Vai spēj izveidot secīgu un loģisku nobeigumu.

- ✓ Skolotājs lasa bērniem latviešu tautas pasaku “Lapsa un krūze” līdz noteiktai vietai. Tad piedāvā katram bērnam izveidot savu turpinājumu vai pasakas nobeigumu. Kad bērni ir atbildējuši, logopēds izlasa pasakas nobeigumu. Apspiež, kurš variants bija tuvāks oriģinālam.

9. Stāstījuma veidošana par noteiktu tēmu.

Stāstījuma veidošanas par noteiktu tēmu **mērķis** - saprast, kāds ir skolēnu vārdu krājums un teikumu uzbūve, stāstot par sevi. Saprast, cik loģiski un secīgi viņš spēj izklāstīt informāciju par sevi, cik apzināti veido teikumus un pareizi lieto tos saistītajā runā.

Šī stāstījuma saturs balstās uz skolēna zināšanu apjomu un sadzīves pieredzi, ir cieši saistīts ar viņa personību. Stāstījuma apjoms ir neliels.

Lai iegūtu plašāku informāciju, skolēnam tiek piedāvāts plāns stāstījumam par sevi. Grafiskie plāna punkti ar atbalsta vārdiem palīdz veidot atstāstījumu un kalpo par redzes atbalstu .

- ✓ Skolēnam piedāvā izveidot stāstījumu par sevi: kā viņu sauc, cik viņam ir gadi, nosaukt mīļāko krāsu un dzīvnieku, lielāko vēlēšanos, izstāstīt, kur viņš dzīvo, kad ir viņa dzimšanas diena. Skolotājs var piedāvāt papildināt šo stāstu ar informāciju par ģimeni: kā sauc mammu un tēti, vai ir brāļi un māsas, vai tie ir jaunāki vai vecāki, ko viņam patīk darīt utt.

Individuālā saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējā izpēte

Rezultātu apkopošanas posms:

Bērnu saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes rezultāti tika apkopoti katram bērnam individuāli un izanalizēti. Tika izveidoti saistītās runas prasmju sākotnējās izpētes rezultātu protokoli (sk. 11., 12., 13., 14., 15. pielikumus). Datu aizsardzības apsvērumu dēļ bērnu vārdi, uzvārdi netika minēti un ir aizstāti ar iniciāļiem.

Balstoties uz izpētes rezultātiem tabulās, tika izveidotas diagrammas (sk. 4.1., 4.2., 4.3., 4.4., 4.5. attēlus). Maksimālais ballu skaits par katru uzdevumu ir 4 balles. Zemāk diagrammu attēlos var redzēt, cik balles ir ieguvis bērns katrā uzdevumā.

4.1.att. K.L. saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējā izpēte

Kopā – 15 balles

Līmenis - 2. līmenis

Analizējot uzdevumu izpildes rezultātus, darba autore secina, ka zēnam saistītās runas attīstības līmenis ir pietiekams. Runā ir novērojamas daudz leksiski gramatisko kļūdu. Ir nepietiekams vārdu krājums. Savā runā bērns pārsvarā izmanto vienkāršus nepaplašinātus teikumus. Spēj tikai atbildēt uz jautājumiem. Stāstījums ir diezgan haotisks, nestrukturēts. Stāstījumā spēj nosaukt priekšmetus un darbības, likumsakarības saskatīt nespēj.

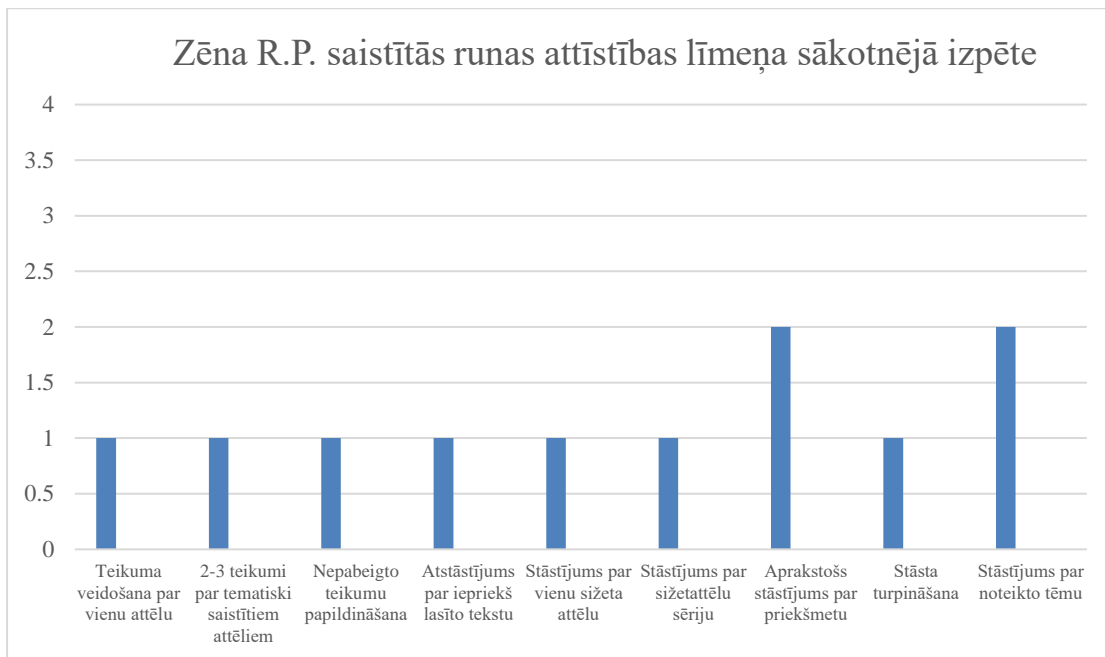

4.2.att. J.M.. saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējā izpēte

Kopā – 25 balles

Līmenis - 3.līmenis

Analizējot uzdevumu izpildes rezultātus, tika konstatēts, ka meitenei ir 3. saistītās runas attīstības līmenis, kas ir optimāls. Viņa spēj veidot teikumus. Runā ir novērojami leksiski gramatiskie traucējumi. Ir kļūdas vārdu saskaņošanā. Stāstījumu spēj veidot ar dažu jautājumu palīdzību. Meitene ir orientēta uz sadarbību, nebaidās atbildēt un neuztraucas par kļūdām. Uzdevumu izpildes laikā meklē atbalstu no skolotājas, gaida uzslavu. Refleksijas laikā uz jautājumu, kas likās grūts, atbild: “Viss bija viegli.”

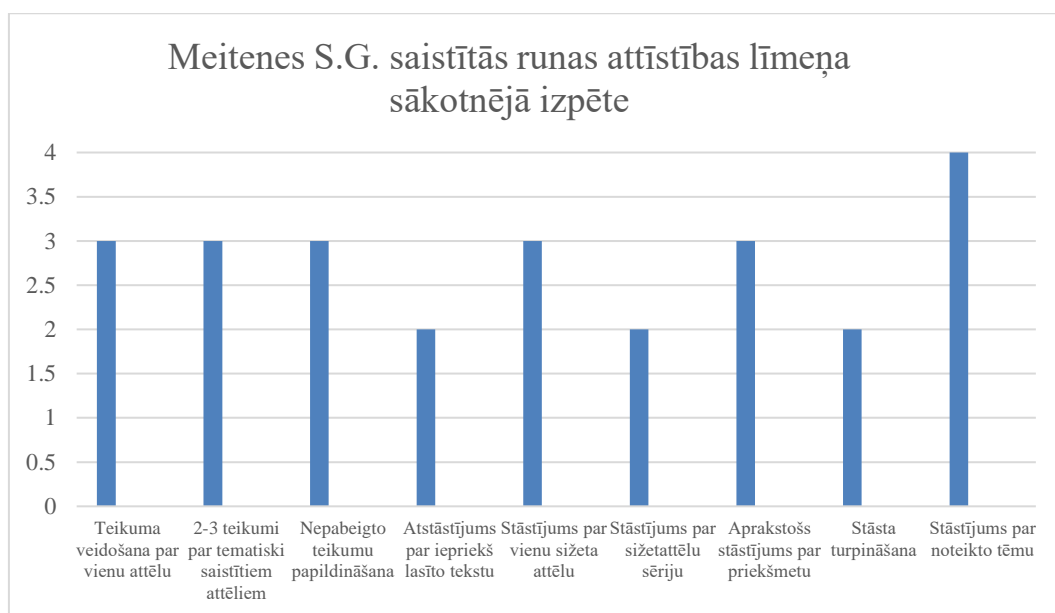

4.3.att. R.P. saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējā izpēte

Kopā – 11 balles

Līmenis - 2.līmenis

Analizējot uzdevumu izpildes rezultātus, darba autore konstatēja, ka zēnam ir saistītās runas attīstības 2. līmenis, kas ir pietiekams, bet atšķiras tikai par 2 punktiem no nepietiekamā līmeņa. Zēnam ir traucēti visi valodas komponenti. Ekspresīvā runa ir traucēta. Adekvātu teikumu vai stāstījumu izveidot nespēj, pārsvarā tikai atbild uz jautājumiem. Veido vienkāršus nepaplašinātus teikumus. Zēns izvairās no acu kontakta, jo nepatīk saskarsme ar svešiem cilvēkiem. Nedaudz vairāk spēj atbildēt, tikai balstoties uz shēmām (aparakstošs stāstījums par priekšmetu un stāsts par noteikto tēmu), jo autiskā spektra traucējumu dēļ no trīs gadu vecuma līdz skolas sākumam ir apmeklējis nodarbības, kur izmantota *Widgit* sistēma, un tāpēc ir pieradis strādāt ar simboliem un shēmām.

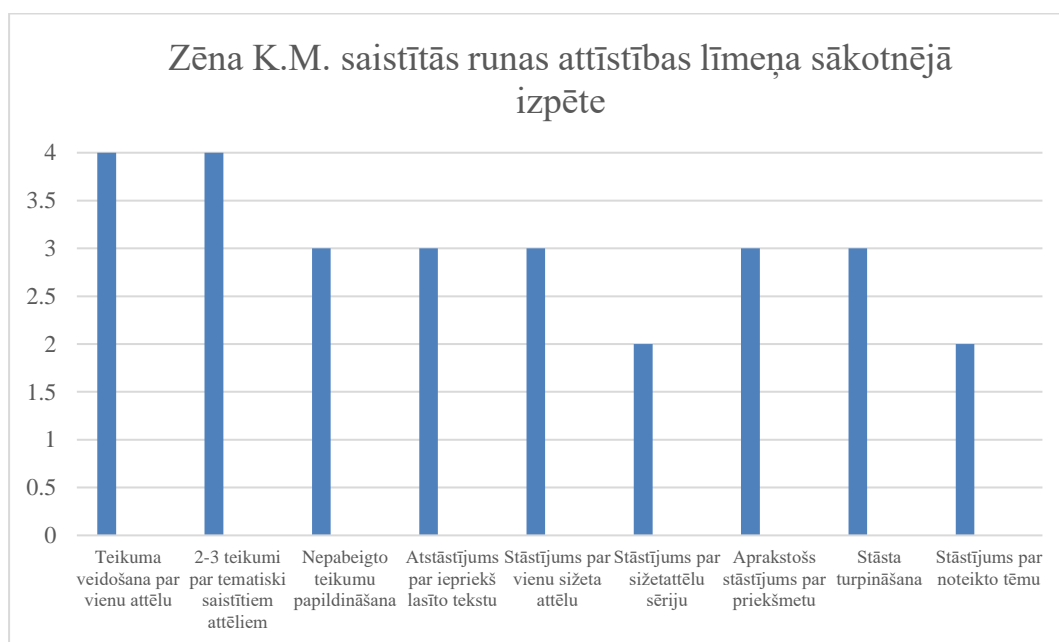
4.4.att. S.G. saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējā izpēte

Kopā – 25 balles

Līmenis – 3.līmenis

Analizējot uzdevumu izpildes rezultātus, darba autore ir konstatējusi, ka meitenei ir saistītās runas attīstības 3.līmenis, kas ir optimāls. Ir pietiekams vārdu krājums, bet leksika pārsvarā “sadzīves” līmenī. Ir nedaudz leksiski gramatiskās kļūdas. Pārsvarā ir vārdu saskaņošana, bet ir kļūdas prievārdu lietošanā. Ir grūtības izveidot saskaņotu un loģiski pareizu stāstījumu pēc sižeta attēlu sērijas.

Meitene labprāt iesaistās darbā. Ir aktīva, nebaidās kļūdīties, atbildot skatās uz skolotāju, gaida atbalstu.

4.5.att. K.M. saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējā izpēte

Kopā – 28 balles

Līmenis - 3.līmenis

Analizējot uzdevumu izpildes rezultātus, tika konstatēts, ka zēnam ir 3. saistītās runas attīstības līmenis, kas ir optimāls. Bērns saskaņo lietvārdu un īpašības vārdu gan dzimtē, gan skaitlī, gan locījumā, ir kļūdas lietvārda un skaitļa vārda saskaņošanā un vārdu darināšanā (kļūdas priedēkļu lietošanā), pareizi lieto prievārdus. Teikumus pārsvarā veido gramatiski pareizi. Zēns stostās. Ir ļoti ātrs runas temps, tāpēc kļūdās (“norij” galotnes). Stipri pārdzīvo par savām kļūdām, tāpēc vēl vairāk stostās. Ja citi bērni klausās, kautrējas, asi reaģē uz kritiku no klases biedru puses, kļūst agresīvs. Ja kāds no bērniem iesmejas, pagriežas, parāda dūri, var iemest ar kādu priekšmetu, kas pagādās pie rokas.

Darba autore iz salīdzinājusi un izanalizējusi visu bērnu saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes rezultātus. Tie ir atspoguļoti tabulā (sk. 4.3. tabulu) un diagrammās (sk. 4.6. un 4.7. attēlus).

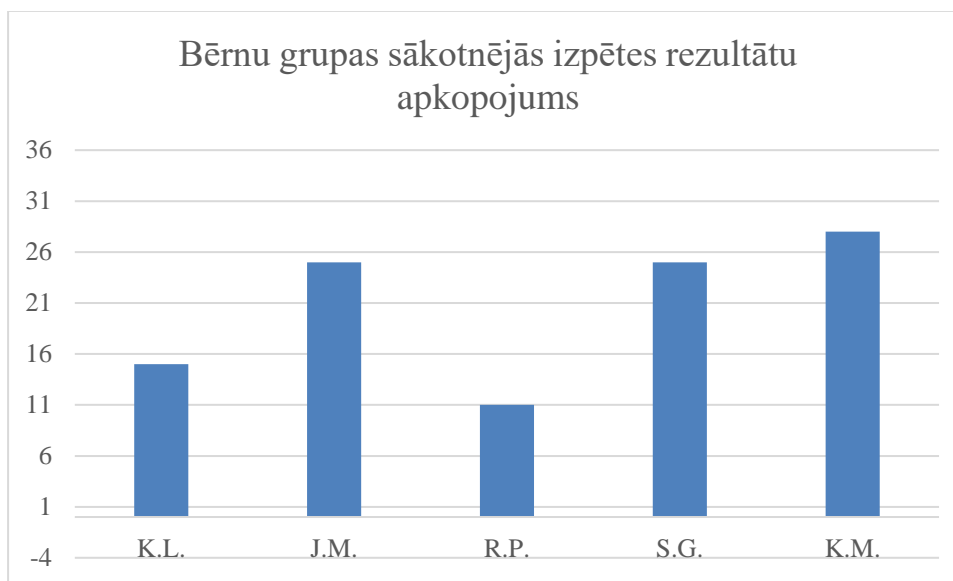
4.3. tabula

Bērnu grupas saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējā izpēte

<i>Uzdevuma veids</i>	<i>K.L.</i>	<i>J.M.</i>	<i>R.P.</i>	<i>S.G.</i>	<i>K.M.</i>
<i>Teikums par vienu no attēliem</i>	2	3	1	3	4
<i>2-3 teikumi par tematiski saistītiem 2 attēliem</i>	1	3	1	3	4
<i>Doto nepabeigto teikumu papildināšana</i>	2	3	1	3	3
<i>Īss atstāstījums tuvu tekstam par iepriekš izlasīto tekstu</i>	1	3	1	2	3
<i>Stāstījumus par vienu piedāvāto sižetā attēlu</i>	2	3	1	3	3
<i>Stāstījums par sižeta attēlu sēriju</i>	2	2	1	2	2
<i>Aprakstošs stāstījums par priekšmetu</i>	2	3	2	3	3
<i>Stāsta turpināšana</i>	1	2	1	2	3
<i>Stāstījuma veidošana par noteikto tēmu</i>	2	3	2	4	3

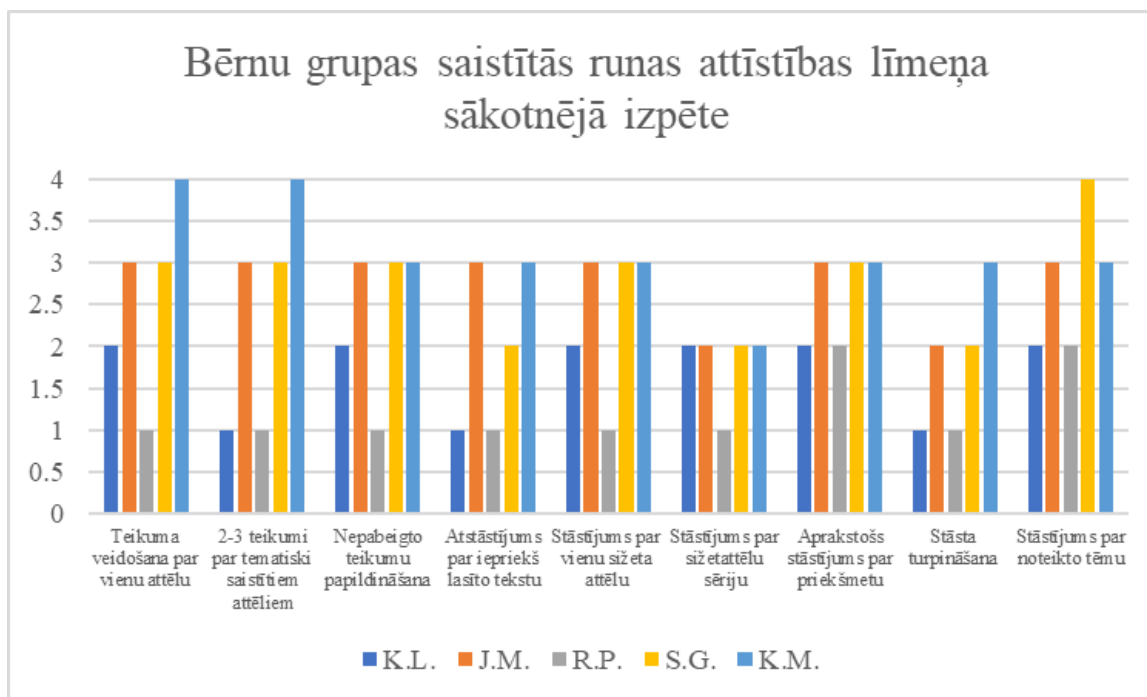
<i>Kopā</i>	15	25	11	25	28
-------------	----	----	----	----	----

Tabulā var redzēt, cik ballu ir ieguvis bērns katrā uzdevumā no maksimālajām 4 ballēm, kā arī, cik ballu kopā no 36 maksimālajām ballēm kopā bērns ir ieguvis.

4.6.att. *Bērnu grupas rezultātu apkopojums par deviņiem uzdevumiem kopā.*

Attēlā ir atspoguļoti katra bērna rezultātu kopvērtējums par deviņiem uzdevumiem. Maksimālais ballu skaits ir 36 balles. Bērnu rezultāti ir ļoti atšķirīgi - zemākais vērtējums ir 11 balles, augstākais vērtējums ir 28 balles. Kopskats, cik ballu katrā uzdevumā bērni ir ieguvuši, ir atspoguļots diagrammā (sk. 4.7. attēlu).

4.7.att. *Bērnu grupas saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes rezultāti pirms koriģējošās darbības*

Attēlā ir atspoguļoti katra bērna rezultāti atsevišķi par katru uzdevumu. Maksimālais ballu skaits par uzdevumu ir 4 balles. Bērnu rezultāti ir diezgan atšķirīgi - zemākais vērtējums ir 1 balle, augstākais vērtējums ir 4 balles.

Sākotnējā izpēte bija veltīta skolēnu saistītās runas līmeņa noteikšanai un vērsta uz teikumu, atstāstījuma un stāsta veidošanas prasmēm. Apkopojot bērnu grupas saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes rezultātus, darba autore secina, ka, neskatoties uz to, ka visiem pieciem bērniem ir konstatēts VSNA, saistītās runas attīstības līmenis viņiem ir ļoti dažāds. Diviem bērniem ir zems uzdevumu izpildes koeficients un ir 2. saistītās runas apguves līmenis vai pietiekams līmenis. Nedaudz labāk šie bērni tika galā ar uzdevumiem, kuros varēja izmantot shēmas. Vienam no šiem bērniem ir arī autiskā spektra traucējumi, kas apgrūtina runas attīstību. Šiem bērniem ir ierobežots vārdu krājums, viņi neizprot retāk lietojamus vārdus, nevar tos paskaidrot. Neievēro leksiskās un gramatiskās normas. Saistītā runā lieto tikai vienkārši nepaplašinātus teikumus, atsevišķus vārdus vai vārdu savienojumus. Stāstījums netiek veidots, tikai atbildes uz jautājumiem. Saskarsmē ar citiem paši neuzsāk runāt, stāsta maz, nelabprāt. Trijiem bērniem ir 3. saistītās runas apguves līmenis - optimāls līmenis. Šo bērnu runā ir novērojams informācijas trūkums teikumu un stāstījuma veidošanā, gramatiskās kļūdas un kļūdas teikumu veidošanā, neprecīzs vārdu lietojums, traucēts stāstījuma secīgums un tekošums. Ir nepieciešama skolotāja palīdzība. Tomēr šie bērni spēj izveidot stāstījumu vai aprakstu, izmantojot papildjautājumus.

Lai sekmētu bērnu saistītās runas attīstību, diplomdarba autore veica pedagoģiskā izmēģinājuma darbību ar mērķi pilnveidot un attīstīt bērnu dialogisko un monoloģisko runu, prasmi veidot stāstījumu, atstāstījumu un aprakstu, prasmi klausīties, izprast dzirdēto un atbildēt uz jautājumiem, sekmēt saistīto runu.

4.3. Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība saistītās runas sekmēšanā

Metožu, paņēmieni un mācību uzdevumu saistītās runas sekmēšanai aprobācija

Saistītās runas sekmēšana bērniem ar VSNA ir laikietilpīgs process, bet pedagoģiskā izmēģinājuma darbība notika pedagoģiskās prakses ietvaros sešu nedēļu laikā, tāpēc darbības mērķis bija orientēts tikai uz dažiem saistītās runas sekmēšanas paņēmieniem. Pētījuma sākumā un beigās bērnu saistītās runas prasmes tika pārbaudītas, izmantojot vienus un tos pašus vai līdzīgus attēlus (prakses pirmā un pēdējā nedēļa). Diplomdarba autore ir izstrādājusi 4 nedēļu

nodarbību plānu saistītās runas sekmēšanai, kurā nodarbību tematikas ietvaros ir iekļauti dažādi stāstījuma veidi. Plāns tika pielāgots klases mācību tematiskajam plānam (sk. 4.4. tabulu).

4.3.tabula

**Četru nedēļu nodarbību plāns darbam ar bērnu ar VSNA grupu
saistītās runas sekmēšanai**

Nedēļa	Nodarbību skaits	Nodarbības mērķis	Uzdevuma veids
1.nedēļa	1.	Attīstīt prasmi veidot atstāstījumu par izlasīto tekstu.	Lasa tekstu kopā, tad pa vienam. Izdomā nosaukumu, atbild uz jautājumiem. Atstāsta lasītā teksta "Mājas uzkopšana" sižetu.
	2.	Attīstīt prasmi veidot atstāstījumu par izlasīto tekstu.	Lasa tekstu kopā, tad pa vienam. Izdomā nosaukumu, atbild uz jautājumiem. Atstāsta lasītā teksta "Rotaļas ar mašīnām" sižetu.
	3.	Attīstīt prasmi veidot atstāstījumu par sižeta attēlu sēriju. Tautas pasakas.	Skolēni tiek sadalīti divās grupās, katrai grupai ir piedāvāta sava pasaka "Rausītis" un "Raibā vistiņa". Bērni saliek attēlus pareizajā secībā. Veido atstāstījumu.
2.nedēļa	4.	Attīstīt prasmi veidot atstāstījumu par sižeta attēlu sēriju. Literārās pasakas.	Skolēni tiek sadalīti divās grupās, katrai grupai ir piedāvāta sava pasaka "Trīs sivēntiņi" un "Sarkangalvīte". Bērni saliek attēlus pasakas sižeta secībā. Bērni saliek attēlus pareizajā secībā. Veido atstāstījumu.
	5.	Izmantojot mnemotehnikas tabulas, iemācīties no galvas latviešu tautas dziesmu.	Bērniem tiek piedāvātas darba lapas, kurās mnemotabulā ir iekodētas latviešu tautas dziesmas "Zirneklītis putru vāra". Skolotājs lasa tekstu, tad bērni lasa tautas dziesmu, izpēta mnemotabulu. Atkārtot dziesmu, izmantojot tikai tabulu bez vārdiem. Skolotājs iepazīstina ar rotaļas noteikumiem. Bērniem tiek izdalītas

		Attīstīt valodas prasmes rotaļā "Jautrais vilciens".	četras attēlu kartītes un parādīts vilciena attēls. Skolotājs paskaidro, ka attēls ir vagoni. Rotaļu sāk skolotājs ar skaidrojumiem. Vagonus piekabina pēc kopīgām īpašībām. Ja nav kopīgu īpašību, tad var izmantot priekšmeta dzimti, skaitli, zilbju skaitu. Bērniem ir jārunā pilniem teikumiem.
	6.	Izmantojot mnemotehnikas tabulas, iemācīties no galvas latviešu tautas dziesmu. Attīstīt valodas prasmes rotaļā "Jautrais vilciens".	Bērniem tiek piedāvātas darba lapas, kurās mnemotabulā ir iekodētas latviešu tautas dziesma "Balta kaza māju cēla". Skolotājs lasa tekstu, bērni lasa tautas dziesmu, izpēta mnemotabulu. Atkārtoti dziesmu, izmantojot tikai tabulu bez vārdiem. Nostiprināt apgūtās iepriekšējā stundā iemaņas.
3.nedēļa	7.	Attīstīt prasmi veidot stāstījumu par noteikto tēmu.	Skolotājs parāda uz tāfeles rudens attēlu un uzdod bērniem mīklas. Skolotājs uzdod jautājumus par rudeni. Rāda attēlus (putni, dzīvnieki, cilvēks utt.). Bērni stāsta par katru attēlu. Kādā secībā skolotājs rādīja attēlus, tādā secībā piestiprina uz tāfeles apkārt centrālajam rudens attēlam. Bērni veido stāstījumu.
		Attīstīt prasmi veidot stāstījumu par noteikto tēmu.	Skolotājs nosauc tēmu <i>Rudens svētki - Miķeļi</i> . Pajautā, kādus rudens svētkus bērni zina. Skolotājs lasa ticējumus, uzdod jautājumus, rāda attēlus, stāsta par svētkiem, bērni lasa tautas dziesmas. Veido stāstījumu par svētkiem.
4.nedēļa	9.	Attīstīt prasmi veidot aprakstu.	Skolotājs sāk nodarbību ar mīklām, bērni min. Skolotājs iepazīstina ar stundas gaitu. Uz tāfeles uzraksta plānu, pēc kura var aprakstīt

			priekšmetu. Viens no dalībniekiem vada procesu. Pirmais sāk skolotājs, pēc tam visi bērni pēc kārtas. Vadītājs aiziet aiz aizslietņa, kur ir sagatavots maiss ar dažādiem priekšmetiem. Vadītājs izvelk vienu priekšmetu un apraksta to. Bērni min, kas tas ir.
	10.	Attīstīt dialogrunas prasmes, piedaloties situācijas modelēšanā.	Skolotājs sadala bērnus pāros. Izstāsta stundas gaitu, katram pārim piedāvā savu situāciju. Situācijas modelēšana “Veikalā” vai “Slimnīcā”. Katram pārim skolotājs piedāvā veikala vai slimnīcas attēlu. Skolēniem vajag izveidot un piedalīties dialogā – pārdevējs un pircējs, pacients un ārsts.

Pētījuma mērķis bija noskaidrot, vai, izmantojot tādus uzdevumus kā *lasītā teksta atstāstījums, priekšmeta apraksts, stāstījuma veidošana par noteikto tēmu, mnemotehnikas izmantošana, mācoties no galvas, situācijas modelēšana, didaktiskā rotaļa un stāstījums pēc sižeta attēlu sērijas*, uzlabos un sekmēs saistītās runas prasmes.

Pedagoģiskā izmēģinājuma darbības uzdevumi:

- attīstīt bērna prasmes veidot atstāstījumu;
- attīstīt bērna prasmes veidot aprakstošu stāstījumu;
- attīstīt bērna prasmes veidot radošu stāstu, stāstot par noteiktu tēmu;
- attīstīt bērna prasmi veidot stāstu par attēlu sēriju;
- attīstīt spēju iegaumēt dzejoli no galvas, izmantojot mnemotehniku;
- attīstīt spēju veidot dialogu, modelējot situāciju.

Daži vienāda veida uzdevumu tika piedāvāti divās nodarbībās pēc kārtas, otrajā nodarbībā nostiprinot iemaņas, apgūtās pirmajā nodarbībā.

➤ **Atstāstījums. Neliela, izlasītā teksta atstāstījums.**

Atstāstījums – prasme veidot atstāstījumu. Tas ir vieglākais monoloģiskās runas veids, jo tajā bērns var pieturēties pie darba autora kompozīcijas, izmantojot gatavu sižetu, runas formas un paņēmienus (Tūbele, Cupere, 2013, 244). Tāpēc atstāstījuma veidošana ir viens no paņēmieniem saistītās runas sekmēšanā bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamo attīstību, jo bērniem ar VSNA rodas grūtības stāstījuma apgūšanā: bērni netiek galā ar notikuma loģisko

secību, atkārtoti atsevišķas epizodes, izlaiž atsevišķus posmus, viņiem „zūd” personāži (Tūbele, Cupere, 2013, 245).

Mērķis – attīstīt prasmi izprast izlasīto tekstu, iegaumēt un prast atstāstīt, papildināt vārdu krājumu izvēlētajā teksta ietvaros, sekmēt lasītprasmi, pilnveidot prasmi veidot gramatiski pareizus vārdu savienojumus un teikumus. Sekmēt saistītās runas prasmi.

Logopēds piedāvā bērniem nelielu stāstu. Pirmais teksta lasījums notiek klasē kopā ar skolotāju. Bērnam ir jāiegūst priekšstats par lasītā emocionālo un māksliniecisko veselumu. Skolotājs norāda, ka lasītais būs jāatceras un jāatstāsta. Sarunā par teksta saturu bērni atbild uz jautājumiem. Darbā ar tekstu var izmantot šādus paņēmienus: priekšmeta kartīšu, attēlu izpēti; sižeta attēlu sakārtošanu loģiskā secībā, viena teikuma veidošanu katram attēlam, izteiksmes līdzekļu apgūšanu, leksiski gramatisko vingrinājumu izpildi, atstāstījuma plāna veidošanu (Miltiņa, Skribanovska, 2020, 31).

Nodarbības norise:

Atstāstījuma veidošanai ir veltītas divas nodarbības. Bērniem katrā nodarbībā ir piedāvāts viens teksts: “Mājas uzkopšana” (sk. 16. pielikumu) un “Rotaļas ar mašīnām” (sk.17. pielikumu). Bērniem ir izsniegtas darba lapas ar tekstu un attēlu. Skolotāja lasa tekstu kopā ar bērniem, tad bērni lasa pa vienam teikumam pēc kārtas, pēc tam pa rindkopai. Skolotāja kopā ar bērniem pārrunā izlasīto. Izdomā nosaukumu - katrs bērns piedāvā savu variantu, tad kopā izvēlas labāko. Bērni nosauc varoņus, pieraksta tos. Raksturo katru varoni – kāds? kāda? Pieraksta īpašības vārdus. Pieraksta katram varonim darbību.

Skolotāja uzdod jautājumus: Vai ir pareizs apgalvojums....? (bērni ar žestiem var rādīt “jā”, “šaubos”, “nē”). Pēc tam atstāsta stāstu. Bērni var izvēlēties stāstīt tikai daļu: kas bija no sākuma, kas bija pēc tam, kas bija beigās. Var piedāvāt “autora krēslu”. Bērns, kurš apsēžas šajā krēslā, stāsta visu stāstu.

➤ Stāstījuma veidošana pēc sižeta attēlu sērijas. Tautas pasakas un autora pasakas.

Viens no paņēmieniem, kas veicina un sekmē saistītās runas attīstību, ir attēlu izmantošana. Slavenais pedagogs K. Ušinskis ir teicis: “Iedodiet bērnam attēlu, un viņš sāks runāt” un “Māciet bērnam kādus piecus viņam nezināmus vārdus – viņš ilgi un veltīgi mocīsies, bet piesaistiet divdesmit tādus vārdus attēliem, un viņš tos apgūs vēja ātrumā.” (Азаров, Ушинский, Свердлов, 1971).

Tā kā bērniem ar VSNA ir traucēta uztvere, tad bieži bērni spēj nosaukt tikai to, ko redz attēlos, viņi nespēj saskatīt likumsakarības un kopskatu. Attēli, ilustrācijas ir tas, kas palīdz bērniem atcerēties notikumu secību un tēlus. Attēliem jāatspoguļo bērnu praktiskā pieredze.

Stāstījuma veidošana pēc sižeta attēlu sērijas **mērķis** ir attīstīt prasmi veidot stāstījumu, balstoties uz sižeta attēlu sēriju, kurā attēlu secība veido stāstījuma plānu; sekmēt prasmi izmantot dažādas teikumu formas savā runā; papildināt un aktivizēt bērnu vārdu krājumu; attīstīt spēju sekot sižetam, nepalaižot garām svarīgas detaļas; attīstīt uzmanību, domāšanu, radošo iztēli, sekmēt saistītās runas attīstību.

Logopēds var piedāvāt gatavo plānu, kurā ir izdalīta katras daļas galvenā doma. Var izmantot katru sērijas sižeta attēlu kā plāna punktu, plāna punkts var būt jautājuma teikums, jo meklējot atbildi, veidojās stāstījums (Miltiņa, Skribanovska, 2020, 31).

Darbā ar sižeta attēliem var būt dažādi **uzdevumu veidi**:

- ✓ Skolotājs iedod bērniem sagrieztu sižeta attēlu sēriju, palūdz bērnus salikt attēlus secīgi no kreisās puses uz labo vienā rindā, tad piedāvā atrast galvenos varoņus, darbības, noteikt vietu un laiku.
- ✓ Skolotājs saliek sižeta attēlu sērijas kartītes sajauktā secībā, bērni vēro, atrod kļūdu un saliek pareizajā secībā.
- ✓ Skolotājs ir nolīcis bērniem priekšā 3-4 sižeta attēlu sēriju. Bērni redz tikai pirmo attēlu, pārējie ir apgriezti otrādi. Skolotājs ar bērniem pārrunā, kas ir redzams pirmajā attēlā – priekšmeti, dzīvās būtnes, darbības. Katrs bērns veido vienu teikumu. Tad skolotājs piedāvā izdomāt, kas būs tālāk. Kad bērni izsakās, skolotājs apgriež otrādi otro. Tā turpina strādāt, līdz pēdējais attēls ir apgriezts. Kad visi attēli ir izlikti pareizā secībā, bērni veido stāstījumu.
- ✓ Skolotājs piedāvā bērnu grupai (3 - 4 bērni) sagrieztu sižeta attēlu sēriju. Bērni saliek attēlus pareizā secībā. Vienojas, kas sāks stāstu, kas turpinās, kas pabeigs. Tāds darbs veido priekšstatu par stāstījuma kompozīciju.

Diplomdarba autore ir izveidojusi divas nodarbības stāstījuma veidošanai pēc sižeta attēlu sērijas. Pirmā nodarbība ar sižeta attēlu sēriju ir veltīta tautas pasakām “Raibā vistiņa” (sk. 18. pielikumu) un “Rausītis” (sk. 19. pielikumu). Otrajā nodarbībā bērni veido stāstījumu par literārajām pasakām: Dž. Harrisa pasaku “Trīs sivēntiņi” (sk. 20. pielikumu) un Čarlza Pero pasaku “Sarkangalvīte” (sk. 21. pielikumu).

Nodarbības norise:

Skolotājs sadala skolēnus divās grupās. Katrai grupai tiek piedāvāta sava pasaka un ir iedota sižeta attēlu sērija. Pasakas bērniem ir jau pazīstamas. Skolotājs atgādina pasakas saturu. Bērni saliek attēlus pasakas sižeta secībā. Plāno, kas bija sākumā, kas pēc tam, kas beigās. Pēc tam stāsta viens otram, tad samainās. Var izmantot “autora krēslu”.

Mnemotehnikas izmantošana, mācoties no galvas

Mnemotehnika - metožu un paņēmieni sistēma, kas nodrošina efektīvu informācijas iegaumēšanu, saglabāšanu un reproducēšanu; palielina atmiņas apjomu. Mnemotehnika, jeb mnemonika tulkojumā no grieķu valodas - "iegaumēšanas māksla". Darbu ar mnemotehniku jāsāk dažos etapos no vienkāršā uz sarežģīto (Зиганов, Козаренко, 2001). Mnemotehnikas metodi var izmantot, sekmējot visus saistītās runas veidus bērniem ar VSNA (Miltiņa, Skribanovska, 2020, 35). Mnemonikas pamatā ir asociācija - vairāku secīgu attēlu saistība. Darbojas bērna asociatīvā atmiņa, kurā iegaumētā materiāla elementi ir savstarpēji saistīti.

Mnemotehnikas metodes **mērķis** - bērnu runas, uzmanības, atmiņas un kognitīvo procesu attīstība, iztēles un radošuma veicināšana, vārdu krājuma pilnveidošana, saistītās runas sekmēšana.

Metodes priekšrocības:

- nav nepieciešama iepriekšēja sagatavošanās;
- attīsta radošumu;
- tas ir jautri un interesanti.

Metodes trūkums ir tāds, ka tas nav piemērots liela informācijas apjoma iegaumēšanai (Савельева, 2020).

Sekmējot bērna saistītās runas attīstību, var izmantot trīs mnemotehnikas uzdevumu veidus:

- Mnemoniskais kvadrāts ir atsevišķs attēls ar shematiski attēlotu objektu, darbību vai parādību, kurā ir iekodēts viens vārds (piemēram, "runāt", "galds" vai "karote").
- Mnemoniskais celiņš ir vairāku secīgi sakārtotu mnemonisko kvadrātu kombinācija, uz kuru balstoties var izveidot frāzi vai teikumu.
- Mnemoniskā tabula ir sarežģītāka vairāku mnemonisko kvadrātu konstrukcija, tā satur diezgan apjomīgu informāciju (Савельева, 2020).

Mnemonisko kvadrātu skaits, kas veido celiņu vai tabulu, ir atkarīgs no bērna vecuma un citām viņa individuālajām īpatnībām. Bērniem pirmsskolas vecumā ir piemērotas nelielas shēmas no 4 – 8 kvadrātiem. Vecākiem pirmsskolas vecuma bērniem vai sākumskolas bērniem var izmantot 8-16 kvadrātu tabulas. Strādājot ar mazākiem bērniem, tabulām obligāti jābūt krāsainām un košām, lai bērnam būtu vieglāk koncentrēt uzmanību. Vecākiem bērniem var piedāvāt arī melnbaltos attēlus.

Nodarbības norise: Skolotājs izteiksmīgi lasa bērniem tautas dziesmu. Stāsta bērniem, ka viņiem vajadzēs iegaumēt šo dziesmu no galvas. Piedāvā bērniem darba lapas, kurās mnemotabulā ir

iekodētas latviešu tautas dziesmas “Zirneklītis putru vāra” (sk. 22. pielikumu) un “Balta kaza māju cēla” (sk. 23. pielikumu). Darba lapā zem katra mnemoceliņa ir teksts. Pēc tam skolotājs vēlreiz izlasa tekstu, pievēršot bērnu uzmanību mnemotabulas katra kvadrāta attēliem vai simboliem, pārrunā tos. Pārjautā, vai visi attēli bērniem ir saprotami, noskaidro to nozīmi. Pārrunā tautas dziesmas saturu un galveno domu. Skolotājs lasa pa rindiņai, bērni atkārtoti, pēc tam bērni paši lasa pa rindiņai, tad katrs bērns lasa tautas dziesmu. Skolotājs piedāvā darba lapas tikai ar tautas dziesmas mnemotabulu, bez teksta. Skolēni cenšas iegaumēt un atkārtot tautas dziesmu.

Didaktiskā rotaļa

“**Rotaļa** – interesanta, izklaidējoša rakstura darbība laika īsināšanai, atpūtai, redzesloka paplašināšanai, pozitīvu attiecību veidošanai vai kādam noteiktam mācību mērķim. Piemēram, logopēdijā rotaļu izmanto bērna attīstības līmeņa diagnosticēšanai, interešu noteikšanai, arī kā bērna runas attīstības korekcijas līdzekli; ir apkārtējās īstenības izzināšanas veids; rotaļas gaitā tiek radīti vislabvēlīgākie apstākļi bērna garīgajai un fiziskajai attīstībai, viņa psihisko procesu, personības un uzvedības veidošanai” (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 281). Rotaļas uzdevums nedrīkst būt pārāk viegls. Nedrīkst teikt bērnam priekšā, lai neradītu viņā slinkumu un paviršību. Bērni vienmēr izjūt lielu gandarījumu, ja pieaugušais ne tikai organizē spēli, bet arī piedalās tajā (Zaķe, 2000, 15). Rotaļa ir darbības veids, ar ko mēs sastopamies visu dzīvi, bērnībā rotaļas ir kā nodarbošanās, vēlāk – izklaide un relaksācija. Rotaļas var izmantot arī mācību un audzināšanas procesā (Buivide, 2012, 96).

Pirmsskolas vecumā bērniem vadošā darbība ir rotaļa, tāpēc logopēdiskā darbībā saistītās runas sekmēšanā ar bērnu, kam ir VSNA, rekomendē izmantot rotaļu metodi (Tūbele, Cupere, 2013, 247). Šo metodi var izmantot arī sākumskolas posmā.

Bērni ar VSNA, rotaļājoties viens ar otru, apgūst prasmes veidot dialogu ar sarunbiedru. Rotaļās attēlotās komunikatīvās situācijas psiholoģiski sagatavo bērnus dzīves situācijām, kas ir nepieciešams veiksmīgai saskarsmei ar citiem (Tūbele, Cupere, 2013, 250).

Didaktiskās rotaļas “Jautrais vilciens” **mērķis** - mācīt noteikt un sagraupēt priekšmetus pēc to īpašībām (materiāla, krāsas, izmēra utt.), pilnveidot vārdu krājumu, attīstīt gramatisko jēdzienu izpratni, veicināt radošo domāšanu, uzmanību un uztveri, pilnveidot iemaņas ievērot noteikumus, sekmēt saistīto runu.

Nodarbības norise: Skolotājs izdala bērniem četras attēlu kartītes un parāda vilciena attēlu (sk. 24. pielikumu). Paskaidro bērniem, ka katrs attēls ir vagonis. Pirmos vagonus

piekabina skolotājs un paskaidro, kāpēc. Piemēram: “Man ir krēsls, es pieliku galdu, jo tie abi ir koka.” Ja nav kopīgu īpašību, tad var izmantot priekšmeta dzimti, skaitli, zilbju skaitu, pirmo vai pēdējo skaņu utt. Bērniem ir jārunā pilniem teikumiem.

Stāstījuma veidošana par noteikto tēmu.

Stāstījuma veidošanas par noteikto tēmu **mērķis** - sekmēt valodas izteiksmes līdzekļu izvēles prasmes, pilnveidot vārdu krājumu, attīstīt skolēnu sižeta kompozīcijas veidošanas prasmes, ievērot noteikumu secību, sekmēt saistītās runas attīstību.

Bērniem ar VSNA runa ir vairāk vienkāršota, mazāk emocionāla. Stāstot viņi pārsvarā lieto lietvārdus un darbības vārdus, tāpēc ir svarīgi rosināt bērnus veidot radošos stāstus, viens no veidiem ir stāstījums par noteiktu tēmu. Tāda stāstījuma saturs un valodnieciskais noformējums ir cieši saistīts ar bērnu zināšanu apjomu, ar bērna izziņas darbību un personību. Tāds stāstījuma veids ir saistīts arī ar bērna fantāziju, tēlaino domāšanu, patstāvību. Bērns pats izdomā trūkstošās detaļas (Miltiņa, Skribanovska, 2020, 33-34).

- ✓ Stāstījuma veidošana par tēmu “Rudens” – mērķis papildināt un pilnveidot vārdu krājumu par noteikto tēmu, iemācīties veidot stāstījumu par rudeni, sekmēt saistītās runas attīstību.

Nodarbības norise:

Skolotājs parāda uz tāfeles rudens attēlu (sk. 25. pielikumu).

Skolotājs lasa bērniem mīklas:

- Lauki ir tukši,
Zeme kļūst slapja,
Lietus līst.
Kad tas notiek? (Rudenī)
- Vienā rudenī zemē sviež – otrā mutē bāž. (Kartupelis)
- Spīd saulē dzeltenas, sarkanas kā spārni taureņiem. (Lapas kokiem)

Skolotājs jautā bērniem: par ko šodien runāsim? (par rudeni)

Skolotājs uzdod jautājumus bērniem: ko mēs varam izstāstīt par rudeni? Kas mainās?

Rāda attēlus - laika apstākļi, koki, dzīvnieki, putni, cilvēks (sk. 25. pielikumu).

Bērni stāsta par katru attēlu. Kādā secībā skolotājs rādīja attēlus, tādā secībā piestiprina uz tāfeles apkārt centrālajam rudens attēlam. Skolotājs jautā, vai kāds tagad grib pastāstīt savu stāstu. Var piedāvāt “autora krēslu”. Var sadalīt stāstījumu vairākās daļās, lai stāstījuma veidošanā piedalās vairāki bērni: Kas ir no sākuma? Kas pēc tam? Kas beigās?

Atgriezeniskā saite - var pajautāt, ko iegūmēja par rudeni.

- ✓ Stāstījuma veidošana par tēmu “Rudens svētki” – **mērķis** papildināt un pilnveidot bērnu vārdu krājumu, iepazīt latviešu folkloras daudzveidību par tautas svētkiem - rudens saulgriežiem, iemācīties veidot stāstījumu par šo tēmu, sekmēt saistītās runas attīstību.

Nodarbības norise:

Skolotājs nosauc tēmu - *Rudens svētki*. Pajautā, kādus rudens svētkus bērni zina. Skolotājs izlasa ticējumu: “Tumsa gūst virsroku pār gaismu, un sākas gada tumšais un klusais laiks jeb veļu laiks”. Jautā, kā sauc svētkus. Ja bērni nevar atbildēt, skolotājs pats nosauc svētkus - Miķeļi. Skolotājs stāsta par svētkiem, saka, ka *Miķeļi* saistās ar rudens ražas vākšanu. Izdala darba lapas. Rāda bērniem attēlus, lasa tautas dziesmas, (sk. 26. pielikumu), tad bērni lasa tautasdziesmas, ticējumus. Skolotājs uzdod jautājumus par attēliem, bērni veido teikumus. Tad bērni veido stāstījumu par svētkiem. Var izmantot “autora krēslu”.

Apraksta veidošana. Priekšmeta apraksts

Aprakstošam stāstījumam nav sižeta un fabulas. Stāstījuma struktūrā ietilpst priekšmeta vai parādības nosaukums; raksturīgās ārējās vai iekšējās pazīmes; priekšmeta vai parādības nozīme, veicamās darbības; kur tiek lietots, attieksme pret aprakstīto. Runai jābūt tēlainai, ar lielu skaitu īpašības, darbības, apstākļa vārdiem (Miltiņa, Skribanovska, 2020, 33).

Mērķis – attīstīt spēju pēc iespējas precīzāk aprakstīt kādu priekšmetu, saskatīt būtiskāko. Veicināt dažādu valodas līdzekļu lietošanu, palielināt un pilnveidot bērna vārdu krājumu, attīstīt prasmi pareizi lietot vārdus, gramatiski pareizi veidot teikumus, ievērot loģisku secību priekšmeta aprakstīšanā.

Darbs ar šo metodi balstās uz dažādām maņām – redzi, dzirdi, tausti, ožu, garšu. Skolēnam ir jāveido daudzpusīgs objektu raksturojums. Apraksta veidošanu var sākt ar priekšmeta atpazīšanu pēc tā apraksta vai priekšmetu salīdzināšanu pēc to raksturojuma.

Tā kā bērniem ar VSNA ir krasas atšķirības starp aktīvo un pasīvo vārdu krājumu, tad apraksts palīdz aktivizēt un pilnveidot bērna vārdu krājumu.

Nodarbības norise:

Skolotājs sāk stundu ar mīklām:

- Liela, plaša, gaiša māja.
Tajā ir ļoti daudz labu zēnu un meiteņu.
Viņi skaisti raksta un lasa. (skola)
- Baltais akmens atstāj pēdas uz melna laukuma. (krīts)
- Burvju nūjiņa uz papīra rada māju un zāli, jūru un sauli. (zīmulis)

Bērni min. Skolotājs jautā bērniem, kā viņi domā, ko mēs šodien darīsim. Bērni atbild, ka minēsim. Skolotājs iepazīstina ar stundas gaitu - priekšmeta apraksta veidošana. Uz tāfeles uzraksta plānu, pēc kura var aprakstīt priekšmetu. Viens no dalībniekiem vada procesu. Pirmais sāk

skolotājs, pēc tam visi bērni pēc kārtas. Vadītājs aiziet aiz aizslietņa, kur ir sagatavots maiss ar dažādiem priekšmetiem. Vadītājs izvelk vienu priekšmetu un apraksta to. Apraksts balstās uz plāna punktiem: izmērs, krāsa, materiāls, garums, trausls vai ciets, kur izmanto, ko ar to var darīt, kur parasti atrodas. Beigās var nosaukt priekšmetam vispārinājumu. Piemēram, ja priekšmets bija glāze, tad bērns saka - trauks. Tad pajautā: “Kas tas ir? “ Bērni min.

Situācijas modelēšana

Modelēšanas metožu izmantošana mācību procesā **mērķis** ir veicināt bērnos vizuālās domāšanas attīstību, kas sniedz plašas iespējas bērnu patstāvības un radošuma izpausmēm. Veicina komunikācijas prasmju uzlabošanu, vārdu krājuma paplašināšanu, pilnveidošanu un aktivizēšanu; attīsta bērna iztēli, emocionālo atsaucību, atmiņu, veido iemaņas radīt iedomātās situācijas, personāžus, tēlus (Гребнева, 2016). Tās ir rotaļas par sadzīves tēmām, pieaugušo darbu, bērnu dzīvi, dažādiem sabiedriskās dzīves notikumiem. Situāciju modelēšana veicina arī runas dialogiskās runas attīstību, sekmējot arī saistītās runas attīstību.

Bērni ar VSNA labāk var izpausties radošā darbībā, koriģējoši attīstošās darbības laikā bērniem parādās un attīstās līdera spējas. Viņiem attīstās prasme veidot dialogu un saskarsmi ar citiem (Tūbele, Cupere, 2013, 248).

Nodarbības norise:

Situācijas modelēšana “Veikalā” vai “Slimnīcā”. **Mērķis** - attīstīt skolēnu prasmes pareizi izrunāt frāzes, veidot dialogu, būt aktīvam dialoga dalībniekam.

Skolēnus sadala pāros, katram pārim skolotājs piedāvā veikala attēlu (sk. 27. pielikumu) vai slimnīcas attēlu (sk. 28. pielikumu). Skolēniem tiek piedāvāts uzdevums: izveidot un piedalīties dialogā – pārdevējs un pircējs, pacients un ārsts.

Dialoga piemērs:

Pārdevējs: - Labdien!

Pircējs: - Labdien, es gribētu nopirkt krējumu un pienu.

Pārdevējs: - Labi, uzgaidiet vienu mirklīti. Lūdzu. Varbūt jūs vēlaties vēl kaut ko?

Pircējs: - Jā, vēl divus biezpiena sieriņus.

Pārdevējs: - Lūdzu.

Pircējs: - Cik ir jāmaksā?

Pārdevējs: - Divi eiro trīsdesmit centi.

Pircējs: - Lūdzu.

Pārdevējs: - Paldies.

Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība saistītās runas sekmēšanā turpinās ar atkārtoto saistītās runas attīstības līmeņa izpēti un iegūto rezultātu analīzi.

4.4. Pedagoģiskā izmēģinājuma darbībā iegūto rezultātu analīze

Pēc pedagoģiskā izmēģinājuma darbības jeb koriģējošās darbības notika **atkārtotās izpētes rezultātu apkopošanas posms.**

Bērniem tika piedāvāti tie paši uzdevumi, kurus viņi veica saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējā izpētē:

1. teikuma veidošana par vienu attēlu (sk. 2. pielikumu);
2. 2-3 teikumu veidošana par tematiski saistītiem 2 attēliem (sk. 3. pielikumu);
3. doto nepabeigto teikumu papildināšana (teikumu ar trūkstošiem vārdiem papildināšana) (sk. 4. pielikumu);
4. īsa atstāstījuma par iepriekš izlasītu tekstu tuvu tekstam veidošana (sk. 5. pielikumu);
5. stāstījuma par vienu sižeta attēlu veidošana (sk. 6. pielikumu);
6. stāstījumu veidošana, balstoties uz 3 – 4 sižeta kartīšu attēliem (sk. 7. pielikumu);
7. aprakstoša stāstījuma par priekšmetu veidošana (sk. 8. pielikumu);
8. stāsta turpināšana (sk. 9. pielikumu);
9. stāsta veidošana par noteiktu tēmu (sk. 10. pielikumu).

Izpētes kritēriji tāpat kā sākotnējā izpētē ir vērtēti 4 ballu skalā.

Izvērtējot katru kritēriju atsevišķi, maksimālais ballu skaits – *12 balles/ minimālais – 3 balles*. Summējot iegūtās balles par trīs kritērijiem un deviņiem rādītājiem - *maksimāli - 36 balles/minimāli -9 balles*.

9–10 balles – 1.līmenis, nepietiekams;

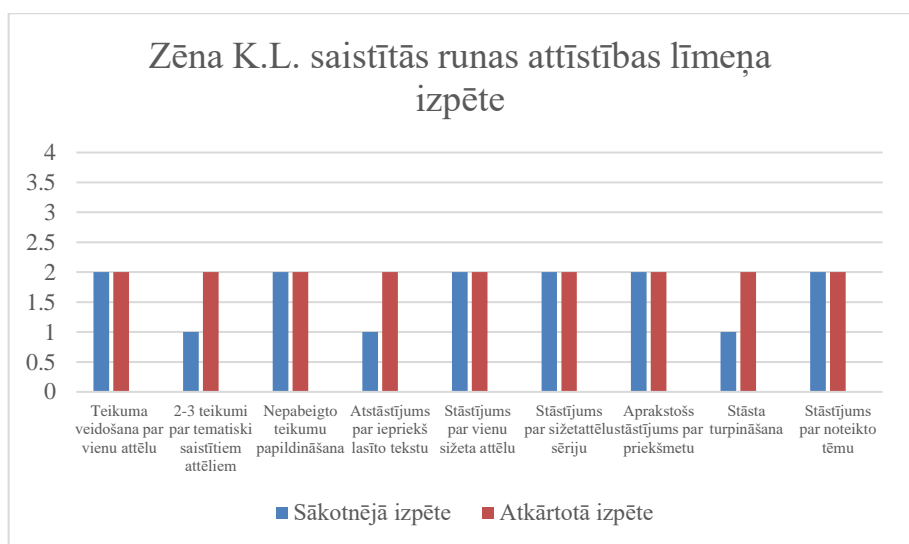
11–19 balles – 2.līmenis, pietiekams;

20– 28 balles – 3.līmenis, optimāls;

29–36 balles – 4.līmenis, augsts.

Katra bērna saistītās runas attīstības līmeņa atkārtotās izpētes rezultāti tika salīdzināti ar sākotnējās izpētes rezultātiem. Bērnu saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes rezultāti tika apkopoti katram bērnam individuāli.

Rezultāti tika pierakstīti bērna rezultātu individuālajā tabulā (sk. 29., 30., 31., 32., 33. pielikumus) un izanalizēti. Balstoties uz izpētes rezultātiem tabulās, darba autore sniedz salīdzinājumu par bērnu sākotnējās un atkārtotās izpētes rezultātiem, tas tiek atspoguļots diagrammās (sk. 4.8., 4.9., 4.10., 4.11., 4.12. attēlus). Ar zilo krāsu ir attēloti sākotnējās izpētes rezultāti, ar sarkano - atkārtotās.

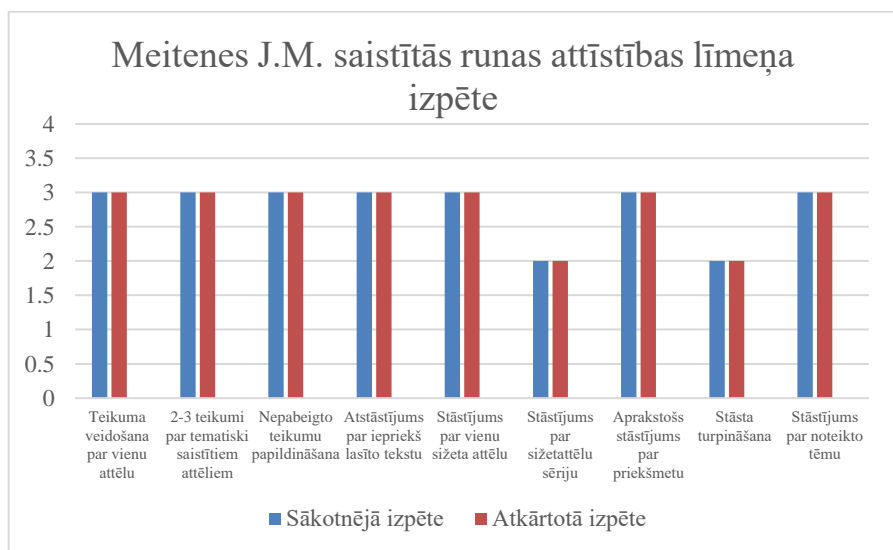

4.8.att. Zēna K.L. saistītās runas attīstības līmeņa atkārtotās izpētes rezultātu salīdzinājums ar sākotnējās izpētes rezultātiem

Kopā sākotnējā izpētē - 15 balles.

Kopā atkārtotā izpētē - 18 balles.

Zēns abās izpētes reizēs ir ieguvis otro līmeni, kas ir pietiekams. Ir novērota pozitīva dinamika, jo atkārtotās izpētes rezultāti uzlabojās par trīs ballēm, tika uzlaboti rezultāti pa vienai ballei 2-3 teikumu veidošanā par diviem saistītiem attēliem, atstāstījumā par izlasīto tekstu, stāsta turpināšanā. Zēns ar papildjautājumu palīdzību spēja izveidot teikumus. Nedaudz, bet ir pieaudzis vārdu krājums, sāk izmantot savā runā īpašības un apstākļa vārdus. Darba autore secina, ka, ja koriģējoši attīstošā darbība saistītās runas sekmēšanā turpinātos ilgāk, zēna rezultāti uzlabotos vēl vairāk.

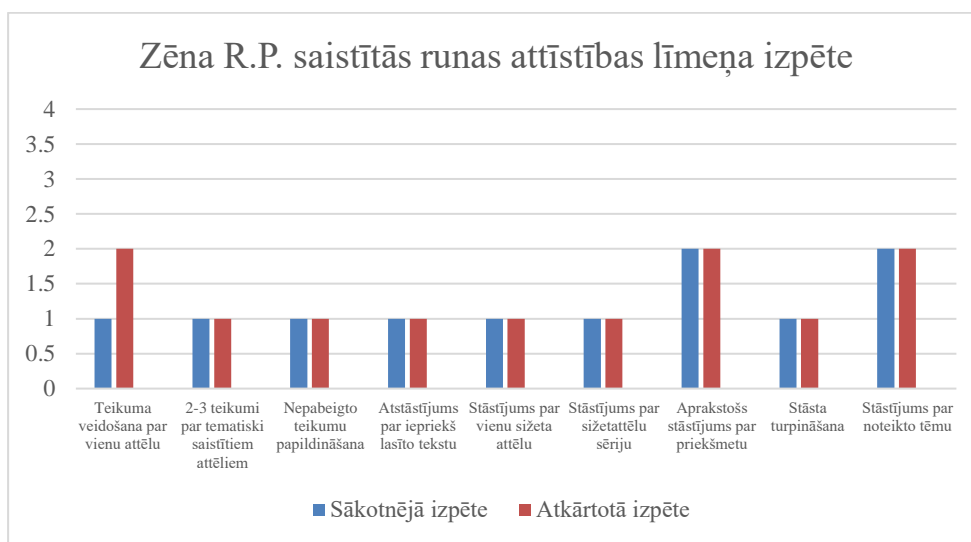

4.9.att. Meitenes J.M. saistītās runas attīstības līmeņa atkārtotās izpētes rezultātu salīdzinājums ar sākotnējās izpētes rezultātiem

Kopā sākotnējā izpētē - 25 balles.

Kopā atkārtotā izpētē - 25 balles.

Salīdzinot rezultātus, darba autore secina, ka dinamika meitenes saistītās runas attīstībā nav novērota. Abās izpētes reizēs meitene ir ieguvusi vienādu ballu skaitu, viņai ir 3.līmenis – optimāls. Meitene spēj veidot teikumus, bet jauc vārdu secību, var izveidot stāstījumu, aprakstu, stāstīt par attēliem, bet runā ir novērojamas leksiski gramatiskās kļūdas, jauc secīgumu, ir traucēts tekošums, bet labprātīgi iesaistās komunikācijā un nebaidās kļūdīties.

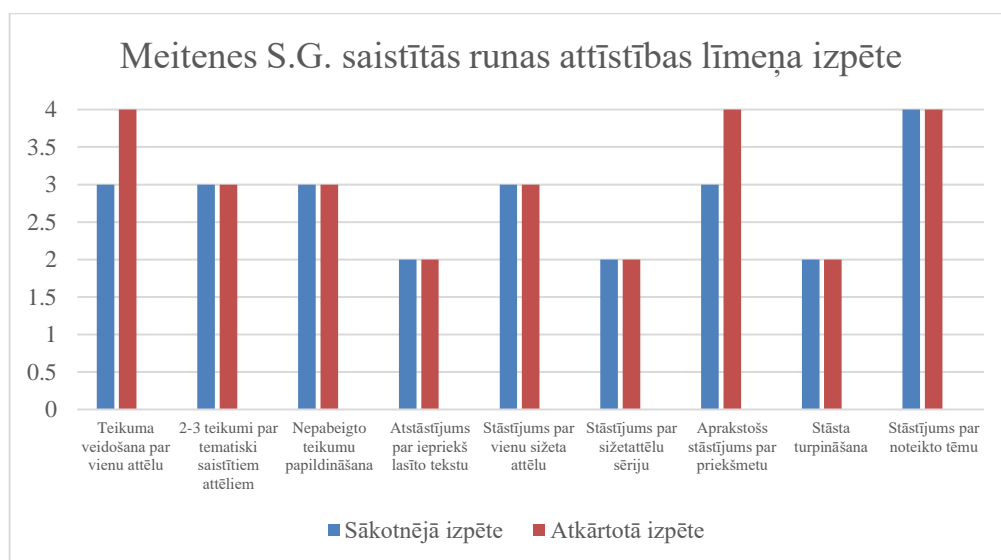

4.10.att. *Zēna R.P. saistītās runas attīstības līmeņa atkārtotās izpētes rezultātu salīdzinājums ar sākotnējās izpētes rezultātiem*

Kopā sākotnējā izpētē - 11 balles.

Kopā atkārtotā izpētē - 12 balles.

Salīdzinot zēna rezultātus, darba autore secina, ka novērotā dinamika ir minimāla. Viņam ir pietiekams līmenis, bet tikai par divām ballēm atšķiras no nepietiekamā līmeņa, rezultāts mainījās par vienu balli – teikuma veidošanas uzdevumā. Arī pēc pedagoģiskā izmēģinājuma darbības viņš nespēj izveidot stāstījumu, aprakstu, atstāstījumu. Pārsvārā viņš spēj nosaukt priekšmetu nosaukumus, darbības. Ja dzird, kā runā citi bērni, atkārtoti to pašu, piemēram, kad ir jāizdomā teksta virsraksts, nosauc tādu, kuru jau teicis kāds cits. Pats neuzsāk sarunu, atbild uz jautājumiem. Nepatīk kontaktēties ar svešiem, prakses laiks nebija pietiekami ilgs, lai izveidotu veiksmīgu komunikāciju. Runas traucējumi viņam nav primāri. Koriģējoši attīstošā darbība ir nepieciešama pastāvīgi.

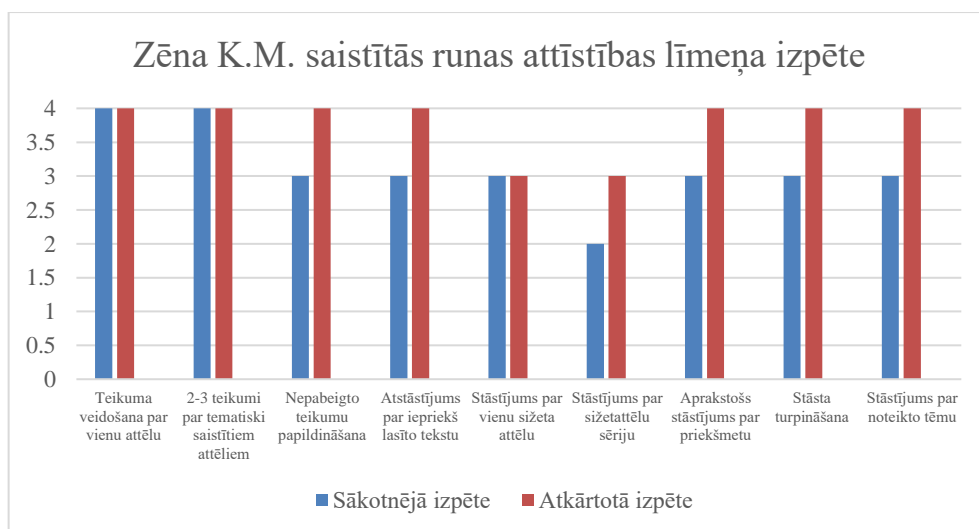

4.11.att. Meitenes S.G. saistītās runas attīstības līmeņa atkārtotās izpētes rezultātu salīdzinājums ar sākotnējās izpētes rezultātiem

Kopā sākotnējā izpētē - 25 balles.

Kopā atkārtotā izpētē - 27 balles.

Salīdzinot izpētes rezultātus, var konstatēt nelielu pozitīvo dinamiku. Meitenei ir 3. saistītās runas attīstības līmenis – optimāls. Meitenes rezultāti uzlabojās par divām ballēm teikumu veidošanā un priekšmeta aprakstā, katrā uzdevumā par vienu balli. Meitene lieto vairāk īpašības un apstākļa vārdus. Prievārdus lieto precīzāk. Ir leksiski gramatiskās kļūdas. Bieži izmanto skolotāja palīdzību, gaida papildjautājumus. Trīs uzdevumi ir novērtēti ar maksimālo ballu skaitu - teikumu veidošana, priekšmeta apraksts un stāstījums par sevi. Aprakstā viņa iekļauj dažādas priekšmeta īpašības, ievēro loģiskumu un secīgumu.

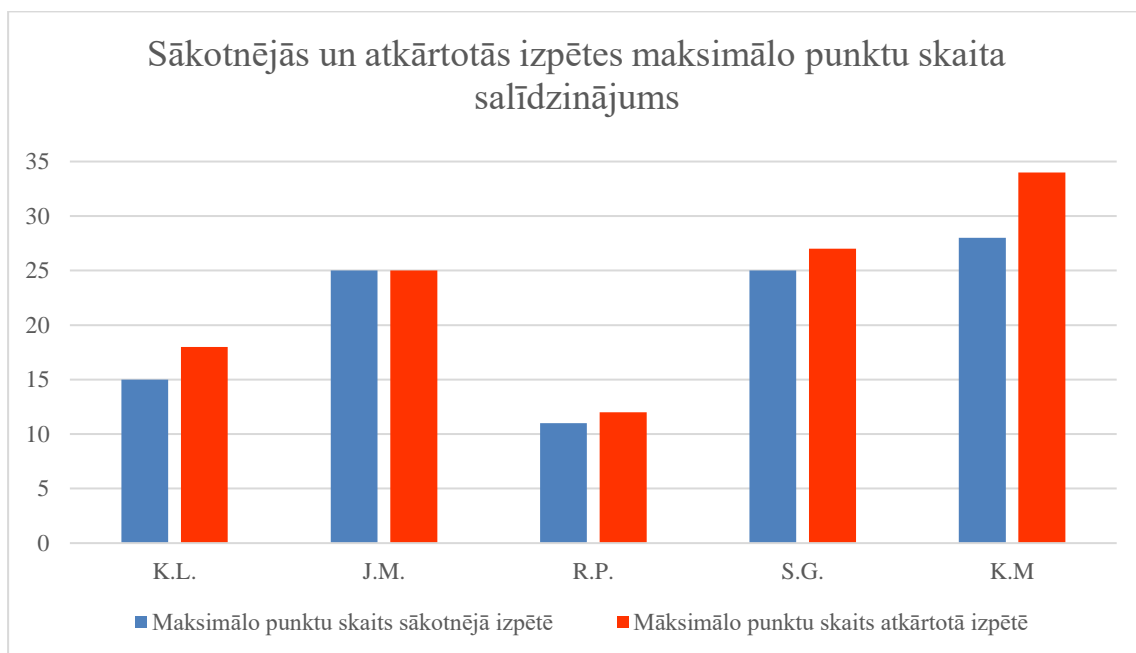
4.12.att. Zēna K.M. saistītās runas attīstības līmeņa atkārtotās izpētes rezultātu salīdzinājums ar sākotnējās izpētes rezultātiem

Kopā sākotnējā izpētē - 28 balles.

Kopā atkārtotā izpētē - 34 balles.

Apkopojot zēna izpētes rezultātus, darba autore secina, ka var konstatēt izteiktu pozitīvu dinamiku. Zēna rezultāti vērojami uzlabojās par 6 ballēm. Sākotnējā izpētē tika konstatēts 3. optimālais līmenis, atkārtotā izpētē tika konstatēts 4. līmenis - augsts. Vērtējumi uzlabojās par vienu balli šādos uzdevumos – nepabeigto teikumu papildināšanā, lasītā teksta atstāstījumā, stāstījuma veidošanā par sižeta attēlu un attēlu sēriju, priekšmeta aprakstā, stāsta turpināšanā un stāstījumā par noteikto tēmu. Zēns spēj patstāvīgi izveidot loģisku, secīgu stāstījumu, leksiski gramatiskās kļūdas praktiski nav novērotas, savā runā izmanto dažādas vārdšķiras. Nedaudz grūtāk klājās ar stāstījuma veidošanu pēc sižeta attēla un attēlu sērijas, bija vajadzīga skolotāja palīdzība. Var secināt, ka uzdevumi, kas vērsti uz saistītās runas sekmēšanu, un mērķtiecīgs darbs vairāku stundu laikā, veicināja zēna saistītās runas prasmes. Rezultātā zēns, kurš stostās, atkārtotās izpētes laikā jutās daudz drošāks un mierīgāks, tāpēc sekmīgāk spēja veikt uzdevumus.

Darba autore ir salīdzinājusi visu bērnu sākotnējās un atkārtotās izpētes rezultātus. Attēlā ir atspoguļoti katra bērna rezultātu kopvērtējums par deviņiem uzdevumiem. Sākotnējās izpētes rezultāti ir zilā krāsā, atkārtotās - sarkanā. Maksimālais ballu skaits ir 36 ballēs. Bērnu rezultāti ir ļoti atšķirīgi - zemākais vērtējums ir 11 ballēs, augstākais vērtējums ir 28 ballēs (sk. 4.13. attēlu).

4.13.att. *Bērnu grupas saistītās runas attīstības līmeņa atkārtotās izpētes rezultātu salīdzinājums ar sākotnējās izpētes rezultātiem*

Apkopojot atkārtotās izpētes datus, diplomdarba autore secināja, ka trīs bērniem jau pēc neilgas korigējoši attīstošās darbības saistītās runas sekmēšanā ir uzlabojušās runas prasmes. Diviem bērniem sakarā ar to, ka valodas traucējumi viņiem nav primārie, laiks, kurā notika pedagoģiskā izmēģinājuma posms, nav pietiekams, lai panāktu izteiktu situācijas uzlabošanu.

Pozitīvu dinamiku bērni uzrādīja, veidojot teikumus, stāstījumu par vienu sižeta attēlu, priekšmeta aprakstu un stāstījumu par noteikto tēmu. Labākie rezultāti ir iegūti uzdevumos, kur tika izmantoti attēli vai shēmas, uz kurām bērns varēja balstīties, veidojot stāstījumu, jo korekcijas darba laikā tika izmantoti attēli un mnemotehnika. Tika ievērojami pilnveidots bērnu vārdu krājums, to veicināja tādu uzdevumu izpilde kā priekšmeta apraksts un didaktiskā rotaļa. Teikumu veidošanas iemaņas veicināja darbs ar tekstu, atstāstījuma veidošana. Bērnu radošo spēju attīstību veicināja tādi uzdevumi kā situāciju modelēšana. Tas pierāda to, ka saistītās runas prasmes bērniem ar VSNA ir svarīgi pastāvīgi sekmēt, gan pilnveidojot bērnu vārdu krājumu, gan mācot veidot teikumus un saistot tos stāstījumā, gan atstāstot un mācoties no galvas. Var secināt, ka, sekmējot saistītās runas prasmes, ir nepieciešams izmantot vizuālo atbalstu - attēlus, shēmas, tabulas, rotaļlietas. Svarīgi izmantot dažādas metodes un darba paņēmienus, piemērot tos individuāli katram bērnam. Uzdevumu nosacījumiem jābūt skaidri noformulētiem un īsiem. Ir labi, ja uzdevums paredz pāru vai grupu darbu. Arī tad, ja ir kustību elementi, tas ļauj piesaistīt lielāku bērnu uzmanību un padarīt uzdevumus interesantākus un atraktīvākus.

Bērniem ar VSNA, lai panāktu labākus rezultātus saistītās runas līmeņa attīstībā, nepietiek ar nodarbībām mācību stundās. Ir svarīgi, lai process turpinās arī ārpusskolas laikā. Tāpēc liela loma ir sadarbībai starp skolotāju, logopēdu un vecākiem.

Balstoties uz pedagoģiskās, psiholoģiskās, logopēdiskās literatūras izpēti un pētījumā iegūtajiem rezultātiem, darba autore ir izveidojusi ieteikumus vecākiem bērnu saistītās runas sekmēšanai:

- Respektējiet bērna vēlmi runāt! Dodiet iespēju bērnam jautāt, atbildēt uz jautājumu, galvenais - runāt pašam!
- Nekādā gadījumā nerunājiet bērna vietā, lai viņš pats pajautā vai atbild.
- Vienmēr izrādiet interesi par to, ko bērns runā!
- Komentējiet jebkuru situāciju vai darbību, bērnam pēc iespējas vairāk ir jādzird pareiza literāra valoda.
- Atcerieties, ka nepietiekama komunikācija var izraisīt runas traucējuma lēnāku korekciju, tāpēc pēc iespējas vairāk runājiet ar bērnu, pat ja Jūs pats esat nerunīgs!

- Runājiet ar bērnu mierīgā tempā, skaidri un saprotami, tā, lai bērns spēj saklausīt un uztvert Jūsu runu!
- Neatdariniet bērna runu, jo tas var bērnu aizvainot vai radīt nepareizu runas paraugu!
- Pievērsiet uzmanību bērna sīkās un lielās motorikas attīstībai, jo roku darbība stimulē runas centru, kā arī pozitīvi ietekmē bērna psihisko un fizisko veselību!
- Pēc iespējas agrāk sāciet lasīt vai stāstīt bērnam pasakas, multfilmas, filmas, apspriediet tās, uzdodiet bērnam jautājumus! Lūdziet atstāstīt!
- Dziediet dziesmas kopā ar bērnu!
- Paplašiniet bērna vārdu krājumu! Izmantojiet attēlu kartītes, attīstošās spēles un rotaļas, pārrunas, iesaistiet bērnu ikdienas darbu apspriedē!
- Ja bērns runā nepareizi, mierīgi un smalkjūtīgi izlabojiet kļūdu un palūdziet, lai bērns atkārtoti teiktu pareizi!
- Esiet pacietīgi un korekti! Pēc iespējas biežāk uzslavējiet bērnu!

Pedagoģiskajā izmēģinājuma darbībās noslēgumā darba autore secināja, ka izplānoto, organizēto un novadīto korekcijas darbu saistītās runas sekmēšanā var uzskatīt par veiksmīgu. Praktiskās izpētes mērķus var uzskatīt par sasniegtiem.

NOBEIGUMS

Pamatojoties uz diplomdarba autora veikto pētījumu, var veikt vairākus secinājumus. Pašlaik skolā sāk mācīties arvien vairāk bērnu, kuriem ir dažādi valodas un runas traucējumi. Tas nozīmē, ka skolotājam logopēdam ir jāmaks didaktiski pareizi palīdzēt šiem bērniem novērst traucējumus, lai bērni var veiksmīgi integrēties mācību procesā un sabiedriskajā dzīvē. Efektīva korekcijas darba pamatā ir savlaicīgi veikta valodas attīstības stāvokļa pārbaude, traucējumu diagnostika, atbilstošu metožu un paņēmienu izvēle noteiktam traucējumam konkrētam bērnam.

Diplomdarba autore pētīja septiņu - astoņu gadu vecu bērnu ar VSNA saistītās runas attīstības īpatnības un secināja, ka, veicot korekcijas darbu, jāņem vērā šo bērnu valodas, domāšanas, atmiņas, uztveres, uzmanības, fiziskās un psiholoģiskās īpatnības.

VSNA - jēdziens pedagogiski psiholoģiskajā klasifikācijā, kas apzīmē dažādu runas un valodas traucējumu kopumu, kad bērniem ir traucēti visi valodas sistēmas komponenti, bet saglabājas normāla dzirde un intelekts. Šiem traucējumiem ir dažādi veidi, piemēram, dizartrijs, rinolālija, afāzija, kas var kombinēties ar VSNA, alālija, kuru traktē kā VSNA un arī stostīšanās. Tiem ir vairāki kopīgi momenti, kas ļauj organizēt logopēdiskās nodarbības grupās bērniem ar vairākiem traucējumu veidiem. Ir trīs VSNA līmeņi, bet skolu parasti apmeklē bērni ar VSNA 3.līmeni. Jāatceras, ka VSNA ietekmē bērna personības visu jomu attīstību.

Analizējot teorētisko literatūru, var secināt, ka skolēnu saistītās runas attīstības sekmēšana ir viens no svarīgākajiem logopēda uzdevumiem, jo bērnu saistītās runas prasmes ir pamats komunikatīvās kompetences attīstībai. Bērna saistītās runas prasmju attīstība sākas pirmskolas vecumā, bet tieši sākumskolas posms ir pamats saistītās runas prasmju veidošanai, uzlabošanai un nostiprināšanai. Ņemot vērā to, ka bērniem ar VSNA ir vēls runas sākums un visvairāk cieš tieši saistītā runa, tāpēc izvirzītie darba mērķi bija dažādu autoru atziņu un logopēdisko paņēmienu saistītās runas sekmēšanai izmantošanas iespējas 7-8 gadu vecuma bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību teorētiskā izpēte un analīze un metodiskā materiāla saistītās runas sekmēšanai 7-8 gadu vecuma bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību izstrādāšana un aprobēšana logopēda darbā.

Darbā izvirzītie uzdevumi balstās uz diplomdarba mērķi: analizēt zinātnisko literatūru par 7-8 gadu vecu bērnu attīstību izvēlētajā pētījuma kontekstā; raksturot saistītās runas attīstības īpatnības bērniem ar VSNA; veikt pētījumu par saistītās runas attīstības īpatnībām un to korekciju bērniem 7-8 gadu vecumā ar VSNA; izpētīt bērna saistītās runas prasmes pētījuma sākumā un veikt koriģējošo darbību bērna saistītās runas sekmēšanai; veikt atkārtotu saistītās runas prasmes pārbaudi, apkopot, analizēt un interpretēt iegūtos datus.

Pētot teorētiskos un metodiskos izziņas avotus, plašs ieskats tika iegūts, izmantojot pedagogijas, psiholoģijas un logopēdijas zinātnieku un autoru, tādu kā, J. Lūses, S. Tūbeles, I. Miltiņas, D. Markus, I. Hadaņonokas, V. Kalniņas, Dz. Skrubes, K. Smitas, L. Strikas, I. Puškareva, A. Golubevas, G. Svences, R. Geskes, A. Šteinbergas, L. Vigodska, V. Gluhova, T. Filičevas u.c., atziņas par sākumskolas skolēnu attīstības īpatnībām, attīstības līmeņa īpatnībām bērniem ar VSNA, saistītās runas struktūru, komponentiem un prasmēm, saistītās runas attīstības līmeņa raksturojumu un korekcijas iespējām VSNA gadījumā.

Veicot pētījumu, darba autore izmantoja teorētisko un empīrisko metodes: bērnu runas logopēdisko izpēti, pārrunas, novērošanu, pedagogiskā izmēģinājuma darbību, datu statistisko apstrādi un analīzi.

Praktiskais pētījums tika veikts vairākos etapos: sākotnējā bērnu izpēte; rezultātu apkopošanas posms; metožu, paņēmieni un mācību uzdevumu saistītās runas sekmēšanai aprobācija; atkārtotās izpētes rezultātu apkopošanas posms. Sākotnējās un atkārtotās izpētes laikā bērniem tika piedāvāti vieni un tie paši uzdevumi, kuri tika novērtēti pēc vienādiem kritērijiem un rādītājiem. Rezultātā tika konstatēta pozitīva dinamika gandrīz visiem bērniem. Šī dinamika nav vienmērīga, jo, pirmkārt, šīs grupas skolēniem ir dažāda veida valodas attīstības traucējumi, otrkārt, ierobežotā laika posmā nav iespējams vērojami uzlabot saistītās runas prasmes bērniem ar VSNA.

Pedagoģiskā izmēģinājuma jeb koriģējošā darbībā saistītās runas sekmēšanā sīkāk tika apskatīti tādi saistītās runas sekmēšanas darba paņēmieni kā lasītā teksta atstāstījums, priekšmeta apraksts, stāstījuma veidošana par noteikto tēmu, mnemotehnika, situācijas modelēšana, didaktiskā rotaļa un stāstījums pēc sižeta attēlu sērijas.

Īpaša uzmanība tika pievērsta tādu valodas prasmju attīstīšanai kā vārdu krājuma pilnveidošanai un paplašināšanai, leksiski gramatiskajam noformējumam, gramatiski pareizu paplašinātu saliktu teikumu veidošanai, stāstījuma saturam, secīgumam, loģiskumam, precizitātei un patstāvībai.

Diplomdarba autore ir realizējusi pētījuma ieplānotos uzdevumus, kā arī izvirzītā hipotēze, ka bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību saistītā runa attīstās sekmīgāk, ja logopēds savā koriģējošajā darbībā izmanto dažādus pedagoģiskos paņēmienus un ievēro bērnu attīstības īpatnības, ir apstiprinājusies.

Noslēgumā var secināt, ka jebkurai koriģējošai darbībai ir jābalstās uz skolēna valodas traucējuma analizēšanu. Lai produktīvi sekmētu saistītās runas prasmi, skolēnam ir jānodrošina attīstoša vide, darbs ar bērnu ir jāveic viņam labvēlīgos apstākļos, svarīgi ir izveidot emocionālu kontaktu ar bērnu. Lielākai slodzei jābūt stundas sākumā, jo bērns ar

VSNA ātri nogurst, tāpēc bērnu nedrīkst pārslogot, uzdevumiem jāatbilst bērna vecumam un pieredzei atbilstoši. Lai veicinātu skolēnu izziņas aktivitāti, ir rūpīgi jāpārdomā izdales materiāla saturs, struktūra un vizuālais noformējums. Ir svarīgi rosināt skolēnus veikt ne tikai reproducējošu, bet arī radošu darbību, mācīt viņus izteikt savu viedokli un domas, spriedumu un secinājumus. Attīstot saistītās runas prasmes, ir iespējams paaugstināt bērna pašvērtējumu, tādā veidā pilnveidojot bērna vispusīgu personības attīstību.

Ļoti svarīga loma saistītās runas sekmēšanā ir sadarbībai starp logopēdu un bērna vecākiem.

Viens no svarīgākajiem logopēda uzdevumiem ir iedrošināt un iedvesmot bērnu, iesaistīt viņu dialogā, piedāvāt tādu tēmu, par kuru bērns ir gatavs runāt, uzdot tādas jautājumus, kas rosinātu bērnus sniegt izvērstas atbildes. Vienmēr ir jāuzklausa bērnu.

Korekcijas darbs saistītās runas sekmēšanā ir laukietilpīgs, prasa lielu pacietību un var ilgt vairākus mēnešus un pat gadus.

Turpmākajā bērnu izpētē un korekcijas darbā ir jāpilnveido metodes un darba paņēmienu saistītās runas sekmēšanai bērniem ar VSNA, kā arī sadarbībā ar bērnu vecākiem jāsniedz nepieciešamo atbalstu bērnam runas traucējumu novēršanā.

20. **Mārtinsone, K.** /sast./ (2011). *Ievads pētniecībā: stratēģijas, dizaini, metodes* Rīga: RAKA
21. **Mellēna, M., Muktupāvels, V., Spičs, E.** (1991). *Rudens grāmata*. Rīga: A.s. Grāmata
22. **Miltiņa, I., Skribanovska, Z.** (2020). *Saistītās runas sekmēšana*. Rīga: RAKA
23. **Miltiņa, I.** (2005). *Skaņu izrunas traucējumi*. Rīga: RAKA
24. **Miltiņa, I.** (2008). *Skolotāja logopēda darba mape*. Rīga: RAKA
25. **Skujiņa, V., Beļickis, I., Blūma, D., Koķe, T., Blinkena, A.** (2000). *Pedagoģijas terminu vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC
26. **Puškarevs, I., Golubeva, A.** (1999). *Bērna attīstība*. Lielvārde: Lielvārds
27. **Reņģe, V.** (2000). *Psiholoģija. Personības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC
28. **Saeima.** (1999). *Vispārējās izglītības likums* Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=20243> [Skatīts 2021. gada 13.septembrī].
29. **Svence, G.** (2010). *Bērna runas attīstība pirmsskolas vecumā*. Valsts aģentūras Latviešu valodas aģentūra ESF līdzfinansētais projekts *Atbalsts valsts valodas apguvei un bilingvālajai izglītībai* Vienošanās Nr.2008/0003/1DP/1.2.1.2.1/08/IPIA/VIAA/002
30. **Smita, K., Strika, L.** (1998). *Mācīšanās traucējumi no A līdz Z*. Rīga: RAKA
31. **Svence, G.** (1999). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC
32. **Špona, A., Čehlova, Z.** (2004). *Pētniecība pedagoģijā*. Rīga : Raka
33. **Šteinberga, A.** (2013). *Pedagoģiskā psiholoģija*. Rīga: RAKA
34. **Tomele, G.** (2013). *Rakstu valodas apguves un traucējumu korekcijas priekšnosacījumi priekšnosacījumu Montessori pedagoģijā* Proceeding of the International Scientific Conference. Volume II. Sabiedrība, integrācija, izglītība. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. Volume II. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola
35. **Tomele, G.** (2013). *Montessori pedagoģija runas un valodas traucējumu korekcijā*. Liepājas Universitāte. Bērna valodas attīstība un tās traucējumi: problēmas un risinājumi LLA 1. starptautiskā zinātniskā konference. Rīga
36. **Tomele, G.** (2015). *Runas un valodas attīstības multistrukturālais modelis veseluma pieejas aspektā*. Rēzeknes Augstskola, Pieejams: <http://dx.doi.org/10.17770/sie2015vol3.39> [Skatīts:2021.gada 16.oktobrī].
37. **Tutina, A.** (2007). *Lasītprasmes attīstīšana un korekcija logopēdiskajā darbā. Inovācijas skolotāja logopēda darbībā*. Otrais studiju programmas *Skolotājs logopēds* zinātniski metodisko materiālu krājums. /atb./Vucenlīdzāns, P. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola
38. **Tūbele, S.** (2019). *Valodas traucējumu novēršana*. Rīga: RAKA

39. **Tūbele, S.** (2006). *Jaunāko klašu skolēnu runas un valodas traucējumu noteikšana un korekcijas iespējas*. Promocijas darbs pedagogijas zinātņu doktora zinātniskā grāda iegūšanai nozaru pedagogijā (speciālā pedagogijā). Rīga
40. **Tūbele, S.** (2013). *Runas un valodas traucējumu korekcija kā mācīšanās traucējumu profilakse*. Bērna valodas attīstība un tās traucējumi: problēmas un risinājumi LLA 1. starptautiskā zinātniskā konference. Rīga
41. **Tūbele, S.** (2002). *Skolēna runas attīstības vērtēšana*. Rīga: RAKA
42. **Tūbele, S., Cupere, I.** (2013). Stāstīparasmes veicināšanas metodes bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību. Sabiedrība, integrācija, izglītība. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. Proceeding of the International Scientific Conference. Volume II. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola
43. **Tūbele, S., Lūse, J.** (2004). *Ja skolēns raksts nepareizi*. Rīga: RAKA
44. **Tūbele, S., Šteinberga, A.** (2004). *Ievads Speciālajā pedagogijā*. Rīga: RAKA
45. **Vigotskis, L.** (2002). *Domāšana un runa*. Madona: EVE
46. **Vilcāne, I.** (2007). Fonemātiskās dzirde attīstības darbs bērniem ar VSNA trešo pakāpi sākumskolā. *Inovācijas skolotāja logopēda darbībā* Pirmais studiju programmas *Skolotājs-logopēds* zinātniski metodisko materiālu krājums. /atb./Vucenlīdzāns, P. Rēzeknes Augstskola
47. **VISC** (2013). *Metodiskais materiāls pedagogam darbam ar izglītojamajiem un jauktiem attīstības traucējumiem*. Rokasgrāmata. LU speciālās izglītības laboratorija. Rīga. Pieejams: <https://registri.visc.gov.lv/specizglitiba/dokumenti/metmat/esfpr/VISC%203.3%20-%20metod%20mater%20pedagogiem%20-%20jaukti%20attistibas%20trauce.pdf> [Skatīts 2021. gada 23.septembrī].
48. **Zaķe, I.** (2000) *Logopēdiskās spēles un vingrinājumi*. Rīga: Izglītības solī
49. **Zmitračenoka, V.** (2007). Lasīšanas traucējumi un to novēršana 5-6 gadu veciem bērniem ar VSNA III pakāpē logopēdiskajā grupā no *Inovācijas skolotāja logopēda darbībā* Trešais studiju programmas *Skolotājs-logopēds* zinātniski metodisko materiālu krājums. /atb./Vucenlīdzāns, P. Rēzeknes Augstskola
50. **Азаров, Ю., Ушинский, К., Свердлова, О.** (1971). *Педагогические идеи К. Д. Ушинского* Москва: Знание. Pieejams: <http://flibusta.site/b/583998> [Skatīts 2021. gada 4.novembrī].
51. **Алексеева, М., Яшина, В.** (2000). *Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников: Учебное пособие для студентов высших и средних педагогических учебных заведений*. Москва: Академия

52. **Асадова, С.** (2013). *Сравнительный анализ речи детей в норме и с ОНР*. Pieejams: <https://nsportal.ru/detskiy-sad/logopediya/2013/03/13/sravnitelnyy-analiz-rechi-detej-v-norme-i-s-onr> [Skatīts 2021. gada 10. oktobrī].
53. **Бизикова, О.** (2014). *Развитие монологической речи у дошкольников* Учебное пособие для студентов высших учебных заведений Нижневартовск Издательство НВГУ
54. **Выготский, Л.** (2005). *Психология развития человека*. Москва: Смысл
55. **Глухов, В.** (2006). *Формирование связной речи детей дошкольного возраста с общим речевым недоразвитием*. Москва: АРКТИ
56. **Глухов, В.** (2014). *Комплексный подход к формированию связной речи у детей дошкольного возраста с нарушениями речевого и познавательного развития*. Монография. Москва Pieejams <http://www.logo-mpgu.ru/assets/files/2020/monografiya-gluhov.pdf> [Skatīts 2021.gada 21.septembrī].
57. **Головин, Г.** (2014). *Словарный запас носителей русского языка: влияние возраста и образования. Статья*. Pieejams: <https://www.myvocab.info/articles/slovarniy-zapas-nositeley-russkogo-yazyka-vliyanie-vozrasta-i-obrazovaniya> [Skatīts: 2012.gada 28.oktobrī].
58. **Гонина, О.** (2017). *Психология младшего школьного возраста. Речевое развитие детей младшего школьного возраста*. Онлайн книга.Pieejams: https://psyera.ru/rechevoe-razvitie-detej-mladshego-shkolnogo-vozrasta_9982.htm [Skatīts 2021.gada 21.septembrī].
59. **Гребнева, О.** (2016). *Метод моделирования как средство развития связной речи дошкольников*. Pieejams: <https://nsportal.ru/detskiy-sad/razvitie-rechi/2016/04/11/metod-modelirovaniya-kak-sredstvo-razvitiya-svyaznoy-rechi> [Skatīts 2021, gada 3. novembrī].
60. **Зиганов, М., Козаренко, В.** (2001). *Мнемотехникаю Запоминание на основе визуального мышления*. Москва: Школа рационального чтения. Pieejams: <http://flibusta.is/b/175459/read> [Skatīts: 2021.gada 10.novembrī]
61. **Игумнова, Л.** (2012). *Развитие диалогической и монологической речи у дошкольников* Pieejams: <https://nsportal.ru/detskiy-sad/logopediya/2012/01/08/razvitie-dialogicheskoy-i-monologicheskoy-rechi-u-doshkolnikov> [Skatīts: 2021.gada 25. oktobrī].
62. **Коновалова, С.** (2020). *Особенности физического развития детей с ОНР в разных возрастных группах* Pieejams: <http://doshkolnik.ru/sport-trenirovki/27843-osobennosti-fizicheskogo-razvitiya-detej-s-onr-v-raznyh-voznrastnyh-gruppah.html> [Skatīts: 2021.gada 29.oktobrī].
63. **Ладыженская, Т.** (1975). *Система работы по развитию связной устной речи учащихся*. Москва: Педагогика

64. **Левина, Р.** (1967). *Основы теории и практики логопедии*. Москва: Просвещение
Peejams: http://pedlib.ru/Books/4/0286/4_0286-1.shtml [Skatīts:21. gada 16. oktobrī].
65. **Левченко, И., Дубровина, Т.** (2016). *Дети с общим недоразвитием речи Развитие памяти*. Москва: Национальный книжный центр
66. **Лурия, А.** (2009). *Основные проблемы нейролингвистики*. 3-е изд. Москва: Либроком
67. **Родионова, Г.** (2012). *Развитие воображения у старших дошкольников с общим недоразвитием речи в процессе работы со сказкой*. Автореферат диссертации. Нижний Новгород Приамурский Государственный университет
68. **Савельева, М.** (2020). *Использование мнемотехники для развития связной речи детей с ОНР*. Статья. Электронный журнал *Дефектология проф*. Peejams: https://www.defectologiya.pro/zhurnal/ispolzovanie_mnemotexniki_dlya_razvitiya_svyaznoj_rechi_detej_s_onr/ [Skatīts 2021.gada 10.novembrī].
69. **Сохин, Ф.** (1979). *Развитие речи детей дошкольного возраста: Пособие для воспитателя детского сада* 2-е изд., испр. Москва : Просвещение
<https://vseosvita.ua/library/razvitie-rechi-detej-doskolnogo-vozrasta-posobie-dla-vospitatela-det-sada-fa-sohina-230975.html> [Skatīts 2021.gada 12.septembrī].
70. **Спирова, Л.** (1980). *Особенности речевого развития учащихся с тяжелыми нарушениями речи. 1-4 кл.* Научно исследовательский институт дефектологии АПН СССР Москва: Педагогика
71. **Трошин, О., Жулина, В.** (2005). *Логопсихология. Учебное пособие*. Peejams: <https://studfile.net/preview/7076402/> [Skatīs: 2021.gada 29. oktobrī].
72. **Филичева, Т., Чиркина, Г.** (2005). *Устранение общего недоразвития речи у детей дошкольного возраста*. Москва: Айрис пресс
73. **Филичева, Т.Б.** (1999). *Четвертый уровень недоразвития речи*. Москва Peejams: http://pedlib.ru/Books/4/0409/4_0409-1.shtml [Skatīts 2021.gada 14.septembrī].
74. **Якубинский, Л.** (1986). *О диалогической речи. Избранные работы: Язык и его функционирование*. Москва <http://www.philology.ru/linguistics1/yakubinsky-86.htm> [Skatīts 2021.gada 23.septembrī].

PIELIKUMI

PIELIKUMU SARAKSTS

1. pielikums. Novērošanas protokols	86
2. pielikums. Teikuma veidošana par vienu attēlu.....	88
3. pielikums. 2-3 teikumu veidošana par 2 tematiski saistītiem attēliem	89
4. pielikums. Doto nepabeigto teikumu papildināšana (teikumu ar trūkstošiem vārdiem papildināšana par tēmu “Stāsts par manu ģimeni”	90
5. pielikums. Īsa atstāstījuma par iepriekš izlasītu tekstu “Rudens” veidošana	91
6. pielikums. Stāstījuma par vienu sižeta attēlu veidošana	92
7. pielikums. Stāstījuma veidošana, balstoties uz 3 – 4 sižeta attēlu sērijas	93
8. pielikums. Aprakstoša stāstījuma par priekšmetu veidošana	94
9. pielikums. Stāsta “Lapsa un krūze” turpināšana	99
10. pielikums. Stāsta veidošana par noteikto tēmu “Viss par mani”	100
11. pielikums. Saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes rezultātu protokols. Zēna K.L. saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes protokols (1.tabula)	101
12. pielikums. Saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes rezultātu protokols. Meitenes J.M. saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes protokols (2.tabula)	102
13. pielikums. Saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes rezultātu protokols. Zēna R.P. saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes protokols (3.tabula)	103
14. pielikums. Saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes rezultātu protokols. Meitenes S.G. saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes protokols (4.tabula)	104
15. pielikums. Saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes rezultātu protokols. Zēna K.M. saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes protokols (5.tabula)	105
16. pielikums. Īsa atstāstījuma par iepriekš izlasītu tekstu “Mājas uzkopšana” veidošana ..	106
17. pielikums. Īsa atstāstījuma par iepriekš izlasītu tekstu “Rotaļas ar mašīnām” veidošana	107
18.pielikums.Stāstījuma veidošana par sižeta attēlu sēriju “Raibā vistiņa”	108
19.pielikums. Stāstījuma veidošana par sižeta attēlu sēriju “Rausītis”	109
20. pielikums. Stāstījuma veidošana par sižeta attēlu sēriju “Sarkangalvīte”	110
21. pielikums. Stāstījuma veidošana par sižeta attēlu sēriju “Trīs sivēntiņi”	111
22. pielikums. Mnemotehnikas izmantošana, mācoties no galvas dzejoli “Zirneklītis putru vāra”	112
23. pielikums. Mnemotehnikas izmantošana, mācoties no galvas dzejoli “Balta kaza māju cēla”	113

24. pielikums. Didaktiskā rotaļa “Jautrais vilciens”	114
25. pielikums. Stāstījuma veidošana par tēmu “Rudens”	115
26. pielikums. Stāstījuma veidošana par tēmu “Rudens svētki - Miķeļi”	117
27. pielikums. Situācijas modelēšana par tēmu “Veikals”	118
28. pielikums. Situācijas modelēšana par tēmu “Slimnīca”	120
29. pielikums. Saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes un atkārtotās izpētes rezultātu salīdzinājuma protokols. Zēna K.L. saistītās runas attīstības līmeņa izpētes rezultātu salīdzinājuma protokols (6. tabula).....	121
30. pielikums. Saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes un atkārtotās izpētes rezultātu salīdzinājuma protokols. Meitenes J.M. saistītās runas attīstības līmeņa izpētes rezultātu salīdzinājuma protokols (7. tabula).....	122
31. pielikums. Saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes un atkārtotās izpētes rezultātu salīdzinājuma protokols. Zēna R.P. saistītās runas attīstības līmeņa izpētes rezultātu salīdzinājuma protokols (8. tabula)	123
32. pielikums. Saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes un atkārtotās izpētes rezultātu salīdzinājuma protokols. Meitenes S.G. saistītās runas attīstības līmeņa izpētes rezultātu salīdzinājuma protokols (9. tabula).....	124
33. pielikums. Saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes un atkārtotās izpētes rezultātu salīdzinājuma protokols. Zēna K.M. saistītās runas attīstības līmeņa izpētes rezultātu salīdzinājuma protokols (10. tabula).....	125

Novērošanas protokols

Kur: x Rīgas vidusskolā logopēdiskajā klasē 1.x.

Ko novēro: 5 bērnus 7 un 8 gadu vecumā ar VSNA (sīkāk ir aprakstīta meitenes S.G. darbība)

Kad: 15.10. 2021.

Stundas tēma: Radniecīgie vārdi. Vārdu darināšana un to nozīme.

Skolotāja darbība	Skolēnu darbība	Skolēna darbība
Skolotāja sagatavo ierakstu ar fona trokšņiem: lietus, vējš; attēlus- “Vasara”, “Ziemas prieki”. Skolotāja sasveicinās ar skolēniem.	Skolēni ienāk klasē, sasveicinās. Apsēžas savās vietās. Ne visi to spēj izdarīt ātri, kāds ilgāk kārto savas mantas, novieto somu.	Meitene S.G. sasveicinās, smaida, ar interesi skatās apkārt. Ātri sagatavojas stundai.
Skolotāja iepazīstina skolēnus ar stundas mērķi un sasniedzamo rezultātu, saka, ka šodien viņi uzzinās, kas ir radniecīgi vārdi.	Skolēni uzmanīgi klausās, ko saka skolotāja.	S.G. arī klausās, bet laiku pa laikam cenšas paskatīties apkārt uz klasesbiedriem. Ir smaidīga.
Fonā skan troksnis, skolotāja jautā: Kas tās par skaņām? Kāds varētu būt gadalaiks? Vasara – kāda tā ir, ziema – kāda tā ir?	Daži no skolēniem ir aktīvi, atbild, ka tā ir ziema, daži bērni neko nesaka.	S.G. ir aktīva, ceļ roku un negaida, kad skolotāja viņu izsauks, skaļi saka, ka tā ir ziema.
Skolotāja rāda attēlus, uzdod jautājumus. Skolotāja lasa dzejoli par ziemu, apspriež vārdus: kas ir kopīgs, meklē vārdus ar vienādu sakni, papildina ar saviem vārdiem. Skolotāja pieraksta vārdus uz tāfeles, pasvīturo sakni.	Skolēni aplūko attēlus. Daži komentē tos, negaidot skolotājas jautājumus. Pārsvarā sauc atsevišķus vārdus: vasara, saule, ziema, sniegs. Skolēni klausās dzejoli, apspriež, kuri vārdi ir radniecīgi. Daži bērni ir klusi, nerunā. Skolēni pieraksta savas vārdu ķēdītes.	S.G. ar interesi piedalās darbā. Sauc vārdus un vārdu savienojumus, ir aktīva. Pārsvarā to dara bez kļūdām. Ar rakstīšanu iet grūtāk, spēj izdomāt dažus radniecīgos vārdus, bet pieraksta tos ar drukātiem burtiem, ir ortogrāfijas kļūdas.
Skolotāja izdala baltas lapas, piedāvā uzzīmēt koku	Skolēni zīmē koku. Daži komentē savu darbu.	S.G. centīgi zīmē. Ar labo roku sanāk veiklāk. Koka

<p>ar abām rokām vienlaicīgi. Skolotāja uzdod jautājumu: Kas tas varētu būt par koku? Katram vārdam, ko bērni piedāvā, sameklē radniecīgos.</p> <p>Gadalaiku nosaukumiem izdomā radniecīgus vārdus.</p>	<p>Klasē valda pozitīva gaisotne, var novērot, ka bērniem šāds darbs patīk. Katrs zīmē savā tempā, dažiem koka attēls nesanāk, ir vienkārši līnijas.</p>	<p>zīmējums nav akurāts. Laiku pa laiku apskatās, kā veicas klasesbiedriem. Ir kustīga, grūti nosēdēt uz vietas.</p> <p>Kad skolotāja uzdod jautājumus, pārstāj zīmēt, labprātāk atbild uz jautājumiem. Ja nosauc nepareizo vārdu, smejas.</p>
<p>Radniecīgo vārdu noteikšana ar dzirdi. Skolotāja lasa dzejoli. Kad bērni dzird radniecīgos vārdus, tad nosauc tos.</p>	<p>Skolēni klausās. Kad dzird līdzīgus pēc skanēšanas vārdus, sauc tos. Daži bērni sauc vārdus vienlaicīgi.</p>	<p>S.G. aktīvi piedalās uzdevumā. Radniecīgos vārdus sadzird pareizi. Ir viena no aktīvākajiem klasē.</p>
<p>Atgriezeniskā saite. Skolotāja jautā: Kurš uzdevums jums patika visvairāk? Kas likās grūti?</p> <p>Skolēni izdomā radniecīgos vārdus, ieraksta tos saulesstariņos.</p>	<p>Pārsvarā visi skolēni saka, ka patika zīmēt koku, klausīties skaņas un minēt.</p>	<p>S.G. arī nosauc zīmēšanu. Saka, ka grūti bija rakstīt. Stundas laikā var pamanīt, ka meitene ir vēsta uz ciešāku kontaktu ar skolotāju, bieži skatās uz skolotāju un gaida uzslavu.</p>

Teikuma veidošana par vienu attēlu

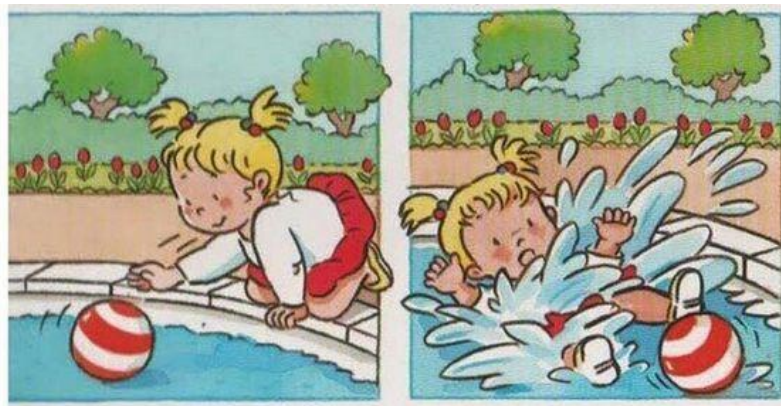

<https://www.pinterest.com/pin/781304235338687924/>

2-3 teikumu veidošana par 2 tematiski saistītiem attēliem

<https://www.pinterest.com/pin/823666219352895226/>

<https://www.pinterest.com/pin/581949583087961420/>

<https://www.pinterest.com/pin/60024607522652375/>

**Doto nepabeigto teikumu papildināšana (teikumu ar trūkstošiem
vārdiem papildināšana**

Stāsts par manu ģimeni

1. Mani sauc _____ . Manu mammu sauc _____ .
Tēti _____ .

2. Man _____ ir _____ jaunākais/vecākais
brālis/māsa _____ .

3. Mamma strādā _____ ,
bet tētis _____ .

4. Mana vecmamma _____ prot _____
un _____ , bet vectēvs _____ un
_____ .

5. Mums ar brāli/ māsu patīk _____ .
Kad mēs braucam pie vecmamma un vectēva, mēs
_____ .

6. Es ļoti mīlu _____ .

<https://deti-club.ru/doshkolnoe-obrazovanie-neskolko-shagov-k-razvitiyu-rechi-doshkolnika-mnemotablicy>

Īsa atstāstījuma par iepriekš izlasītu tekstu tuvu tekstam veidošana

Rudens

Pienāca agrs rudens. Saulīte vēl spīd, bet dažreiz līst lietus. Mežā jau aug sēnes. Bērni paņēma grozu un gāja sēņot. Bērni salasīja dažādas sēnes – gailenes, bekas, baravikas. Pelēks zaķis vēroja bērnus. Cik jauka bija diena!

<https://www.artofit.org/image-gallery/756886281134378749/>

Stāstījuma par vienu sižeta attēlu veidošana

<https://www.pinterest.com/pin/437201076334598819/>

<https://www.pinterest.com/pin/427419820865059109>

<https://www.pinterest.com/pin/427419820865059109>

Stāstījumu veidošana balstoties uz 3 – 4 sižeta attēlu sērijas

<https://www.pinterest.com/pin/781304235338687910/>

Aprakstoša stāstījuma par priekšmetu veidošana

PASTĀSTI, KO REDZI

 <p>STĀVI</p>	 <p>DZĪVOJAMĀ MĀJA</p>	 <p>IESTĀDE</p>	 <p>KRĀSAS</p>	 <p>MATERIĀLI</p>
 <p>MĀJAS SASTĀVDAĻAS</p>	 <p>LAUKI</p>	 <p>PILSĒTA</p>	 <p>MĀJAS VĒSTURE</p>	
				

(diplomdarba autores veidots materiāls)

Aprakstoša stāstījuma par priekšmetu veidošana

PASTĀSTI		
 ?	 KRĀSA, KERMEŅA DAĻAS	 APĢĒRBS
 BALSS	 KO ĒD?	 KĀ PĀRVIETOJAS?
 KUR DZĪVO?	 KĀ SAUC PUTNU BĒRNUS?	 PĀRZIEMO VAI AIZLIDO?

(diplomdarba autores veidots materiāls)

Aprakstoša stāstījuma par priekšmetu veidošana

 PASTĀSTI		
?	 KRĀSA	 FORMA
 GARŠA	 KUR AUG?	 TAUSTE
 KO VAR PAGATAVOT?		

(diplomdarba autores veidots materiāls)

Aprakstoša stāstījuma par priekšmetu veidošana

 PASTĀSTI 		
?	 KĀ IZMANTO?	 KURĀ TELPĀ IZMANTO?
 KRĀSA MATERIĀLS	 DETAĻAS	 FORMA
 KĀ KĀRTO?		

(diplomdarba autores veidots materiāls)

Aprakstoša stāstījuma par priekšmetu veidošana

 PASTĀSTI		
	 KRĀSA	 ĶERMENĀ, DAĻĀS
 APĢĒRBS	 BALSS	 KO ĒD?
 KUR DZĪVO?	 DZĪVNIEKU BĒRNI?	 PALĪDZĪBA CILVĒKAM

(diplomdarba autores veidots materiāls)

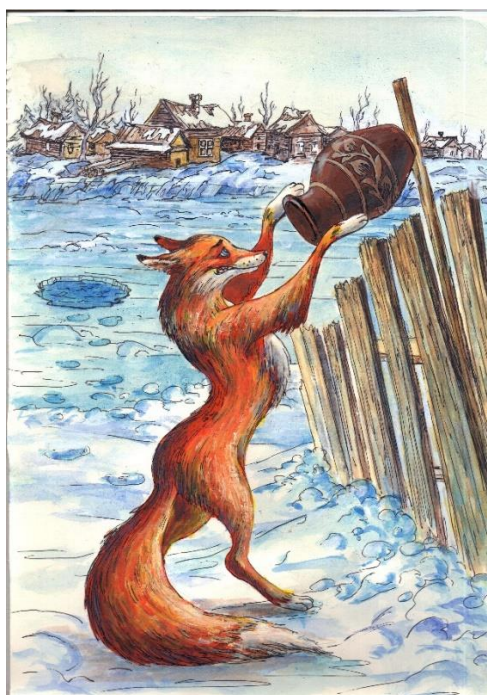
Stāsta turpināšana

Lapsa un krūze

Lapsa, ieraudzīdama krūzi uz akas malas, gribējusi labprāt to baudīt, kas tur iekšā. Krūze, to manīdama, teikusi: “Kūmiņ, neaiztiek mani, jo tas, kas man iekšā, nav domāts tev, bet saimniecei.”

“Negribu nemaz to aiztikt, kas man nav likts. Gribēju tikai paskatīties, ko tādas saimnieces laba bauda.”

Lapsa tā gan teica, bet sirdī domājusi putru izēst un tad krūzi akā noslīcināt. Viņa iebāzusi galvu krūzē un ēdusi...

Bet, putru ēdot, aizsainis aizbīdījies aiz ausīm tā, ka, krūzi slīcinot, pati ievilkta akā līdz. Slīgdama nabadzīte lūgusies: “Krūziņ, krūziņ, sirdsmīļā krūziņ! Es domāju pa jokam un tu no tiesas! Bet krūze atbildējusi: “Kūmiņ, kūmiņ, sirdsmīļo kūmiņ! Es jau arī tāpat par jokiem padarbojos, bet tu bļauj no tiesas!” (Lerhis- Puškaitis, 1980, 13).

Stāsta veidošana par noteikto tēmu

VISS PAR MANI

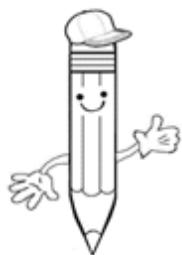
MAN IR

GADI

MANS VĀRDS IR

MANA DZIMŠANAS DIENA IR

MANA MĪLĀKĀ KRĀSA IR

MANS PORTRETS

ES DZĪVOJU

MANA LIELĀKĀ VĒLĒŠANĀS IR

MANS MĪLĀKAIS DZĪVNIKS IR

11. pielikums

1. tabula

Saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes rezultātu protokols

Zēna K.L. saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējā izpēte

<i>Uzdevuma veids</i>	<i>4 ballēs /augsts/</i>	<i>3 balles /optimāls/</i>	<i>2 balles /pietiekams/</i>	<i>1 balle /nepietiekams/</i>
<i>Teikums par vienu no attēliem</i>			X	
<i>2-3 teikumi par tematiski saistītiem 2 attēliem</i>				X
<i>Doto nepabeigto teikumu papildināšana</i>			X	
<i>Īss atstāstījums, tuvu tekstam par iepriekš izlasīto tekstu</i>				X
<i>Stāstījumus par vienu piedāvāto sižeta attēlu</i>			X	
<i>Stāstījums par sižeta attēlu sēriju</i>			X	
<i>Aprakstošs stāstījums par priekšmetu</i>			X	
<i>Stāsta turpināšana</i>				X
<i>Stāstījuma veidošana par noteikto tēmu</i>			X	

Saistītās runas prasmju sākotnējās izpētes rezultātu protokols

Meitenes J.M. saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes protokols

<i>Uzdevuma veids</i>	4 <i>ballēs</i> <i>/augsts/</i>	3 <i>balles</i> <i>/optimāls/</i>	2 <i>balles</i> <i>/pietiekams/</i>	1 balle <i>/nepietiekams/</i>
<i>Teikums par vienu no attēliem</i>		X		
<i>2-3 teikumi par tematiski saistītiem 2 attēliem</i>		X		
<i>Doto nepabeigto teikumu papildināšana</i>		X		
<i>Īss atstāstījums tuvu tekstam par iepriekš izlasīto tekstu</i>		X		
<i>Stāstījumus par vienu piedāvāto sižeta attēlu</i>		X		
<i>Stāstījums par sižeta attēlu sēriju</i>			X	
<i>Aprakstošs stāstījums par priekšmetu</i>		X		
<i>Stāsta turpināšana</i>			X	
<i>Stāstījuma veidošana par noteikto tēmu</i>		X		

13. pielikums

3. tabula

Saistītās runas prasmju sākotnējās izpētes rezultātu protokols

Zēna R.P. saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes protokols

<i>Uzdevuma veids</i>	<i>4 ballēs /augsts/</i>	<i>3 balles /optimāls/</i>	<i>2 balles /pietiekams/</i>	<i>1 balle /nepietiekams/</i>
<i>Teikums par vienu no attēliem</i>				X
<i>2-3 teikumi par tematiski saistītiem 2 attēliem</i>				X
<i>Doto nepabeigto teikumu papildināšana</i>				X
<i>Īss atstāstījums, tuvu tekstam par iepriekš izlasīto tekstu</i>				X
<i>Stāstījumus par vienu piedāvāto sižeta attēlu</i>				X
<i>Stāstījums par sižeta attēlu sēriju</i>				X
<i>Aprakstošs stāstījums par priekšmetu</i>			X	
<i>Stāsta turpināšana</i>				X
<i>Stāstījuma veidošana par noteikto tēmu</i>			X	

Saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes rezultātu protokols

Meitenes S.G. saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes protokols

<i>Uzdevuma veids</i>	4 <i>ballēs</i> <i>/augsts/</i>	3 <i>balles</i> <i>/optimāls/</i>	2 <i>balles</i> <i>/pietiekams/</i>	1 balle <i>/nepietiekams/</i>
<i>Teikums par vienu no attēliem</i>		X		
<i>2-3 teikumi par tematiski saistītiem 2 attēliem</i>		X		
<i>Doto nepabeigto teikumu papildināšana</i>		X		
<i>Īss atstāstījums, tuvu tekstam par iepriekš izlasīto tekstu</i>			X	
<i>Stāstījumus par vienu piedāvāto sižeta attēlu</i>		X		
<i>Stāstījums par sižeta attēlu sēriju</i>			X	
<i>Aprakstošs stāstījums par priekšmetu</i>		X		
<i>Stāsta turpināšana</i>			X	
<i>Stāstījuma veidošana par noteikto tēmu</i>	X			

Saistītās runas prasmju sākotnējās izpētes rezultātu protokols

Zēna K.M. saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes protokols

<i>Uzdevuma veids</i>	4 <i>ballēs</i> <i>/augsts/</i>	3 <i>balles</i> <i>/optimāls/</i>	2 <i>balles</i> <i>/pietiekams/</i>	1 balle <i>/nepietiekams/</i>
<i>Teikums par vienu no attēliem</i>	X			
<i>2-3 teikumi par tematiski saistītiem 2 attēliem</i>	X			
<i>Doto nepabeigto teikumu papildināšana</i>		X		
<i>Īss atstāstījums, tuvu tekstam par iepriekš izlasīto tekstu</i>		X		
<i>Stāstījumus par vienu piedāvāto sižeta attēlu</i>		X		
<i>Stāstījums par sižeta attēlu sēriju</i>			X	
<i>Aprakstošs stāstījums par priekšmetu</i>		X		
<i>Stāsta turpināšana</i>		X		
<i>Stāstījuma veidošana par noteikto tēmu</i>		X		

Īsa atstāstījuma par iepriekš izlasītu tekstu tuvu tekstam veidošana

Mājas uzkopšana

Bija saulaina sestdiena. Kā vienmēr visa ģimene kopā kārtoja māju. Mamma slaucīja putekļus un mazgāja grīdu. Tētis ar putekļsūcēju tīrīja paklājus. Meita aplēja puķes ar dzeltenu lejkannu. Visiem bija labs noskaņojums, jo māja kļuva arvien tīrāka.

Un tikai mazs pūkains kaķēns ielīda ūdens bļodā, samērcēja ķepas, neapmierināti ieņaudējās un uzrāpās dīvēnā.

Atbildi uz jautājumiem:

Vai bija svētdiena?

Vai ģimene devās pastaigā?

Vai tētis mazgāja grīdu?

Vai meitenei bija zaļa lejkanna?

[http://www.liveinternet.ru/app/fotograf/index.php?s=photo_viewer&ev=photo_view
&uid=4263169&bid=4263169&pid=1469099&id=4961683&mode=prev](http://www.liveinternet.ru/app/fotograf/index.php?s=photo_viewer&ev=photo_view&uid=4263169&bid=4263169&pid=1469099&id=4961683&mode=prev)

Īsa atstāstījuma par iepriekš izlasītu tekstu veidošana**Rotaļas ar mašīnām**

Zēnam ir daudz spēļu mašīnas. Tās viņam uzdāvināja vecāki, vecvecāki un draugi. Mašīnas ir dažādās krāsās un dažāda izmēra.

Zēns ļoti rūpējās par savām mašīnītēm. Viņš uztaisīja katrai mašīnai savu stāvvietu. Dzeltenei mašīnai dzeltenu stāvvietu, zilai mašīnai zilu stāvvietu. Tikai zaļai mašīnai nav stāvvietas, tā stāv pie mājas. Zēns gribēja uztaisīt arī zaļo stāvvietu, bet viņam beidzās zaļā krāsa.

Mašīnas brauc uz veikalu, slimnīcu, skolu, stāvvietu. Cik labi zēns rotaļājas!

Atbildi uz jautājumiem:

Vai zēns pats nopirka mašīnītes?

Vai zēnam patīk viņa mašīnītes?

Vai zaļajai mašīnītei ir stāvvietas?

Vai mašīnītes lido?

d3256619bfd222e85073169b152fe991

Stāstījuma veidošana par sižeta attēlu sēriju

Raibā vistiņa

[002055285595cf93f18037ba64806ca2](https://www.dzintars.lv/objekts/002055285595cf93f18037ba64806ca2)

Stāstījuma veidošana par sižeta attēlu sēriju

Rausītis

<https://nsportal.ru/detskiy-sad/razvitie-rechi/2019/01/13/kartoteka-nabor-kartinok-i-serii-syuzhetnyh-kartinok-dlya>

Stāstījuma veidošana par sižeta attēlu sēriju

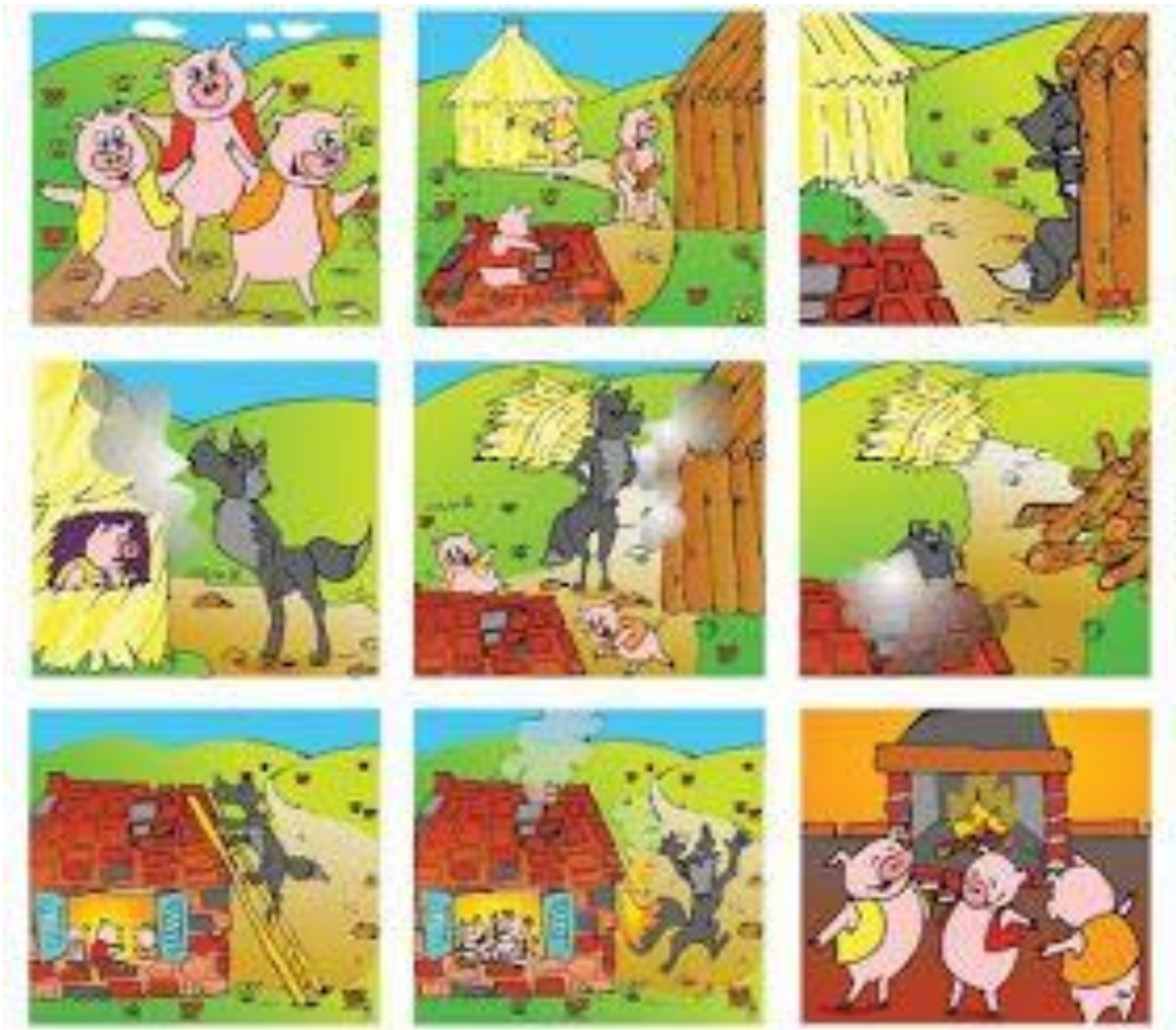
Sarkangalvīte

[fef1e4c8dbbe24e2243eaed6fc8c380d](https://www.dzinas.lv/fef1e4c8dbbe24e2243eaed6fc8c380d)

Stāstījuma veidošana par sižeta attēlu sēriju

Trīs sivēntiņi

<https://www.pinterest.com/pin/411657222190715635/>

Mnemotehnikas izmantošana, mācoties no galvas dzejoli

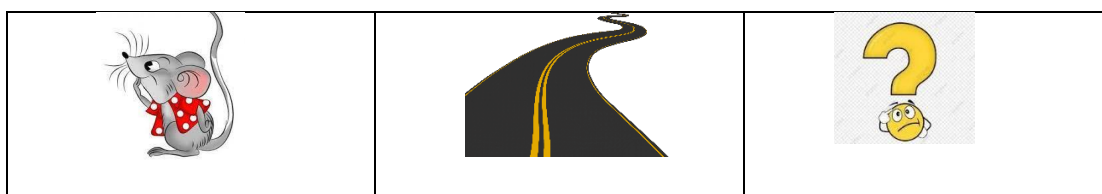
Zirneklītis putru vāra

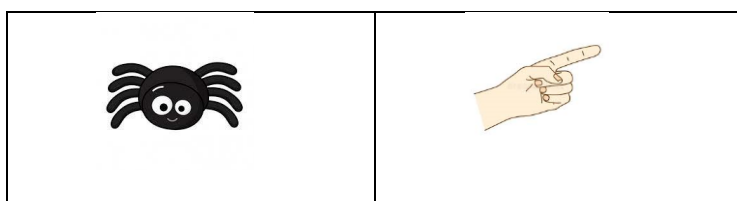
Zirneklītis putru vāra

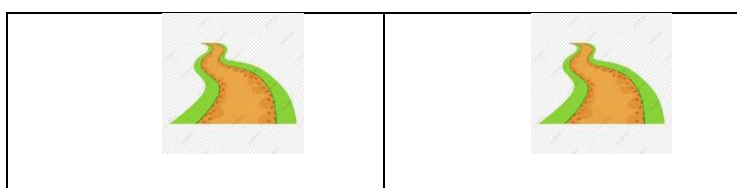
Pele nesa ūdentiņu

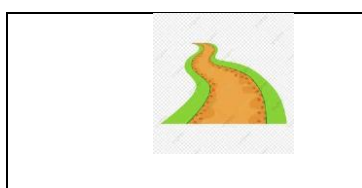
Pele ceļu nezināja

Zirneklītis parādīja

Te taciņa, te taciņa

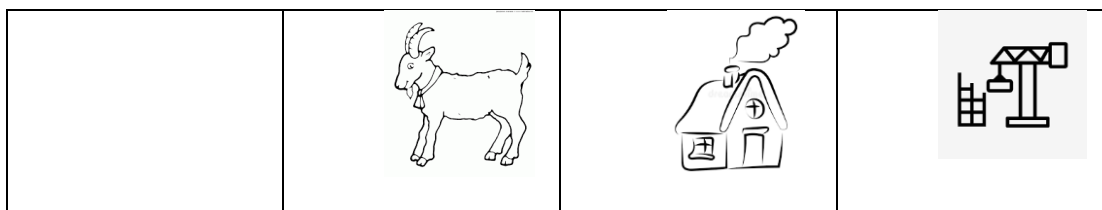

Un te taciņa

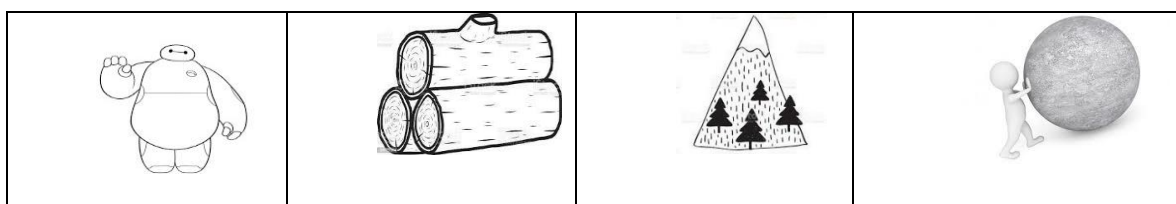
(latviešu tautas dziesma)

Mnemotehnikas izmantošana, mācoties no galvas dzejoli

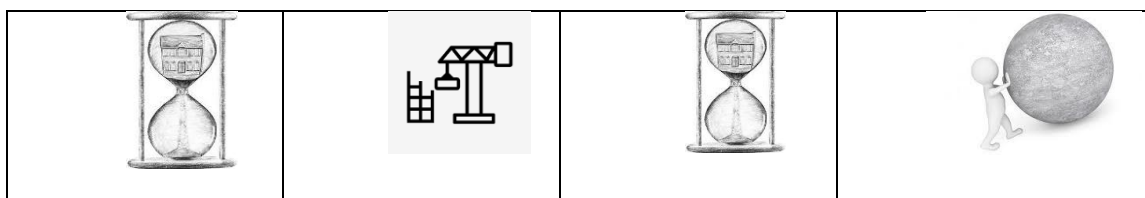
Balta kaza māju cēla

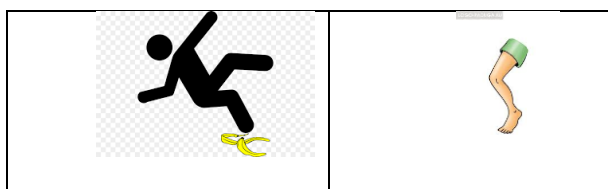
Balta kaza māju cēla,

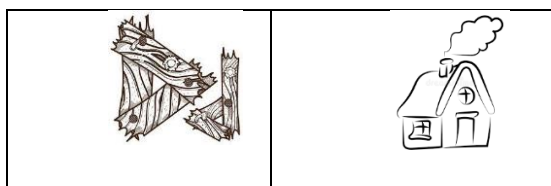
Resnus baļķus kalnā vēla.

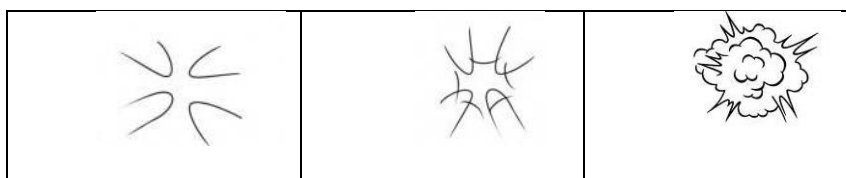
Kamēr cēla, kamēr vēla,

Paslīd kāja,

Sabrūk māja.

Venter, tenter, bums!

(latviešu tautas dziesma)

Didaktiskā rotaļa "Jautrais vilciens"

Stāstījuma veidošana par tēmu “Rudens”

<https://papik.pro/detskie/2387-detskij-risunok-osen-25-foto.html>

Stāstījuma veidošana par tēmu “Rudens”

<https://www.pinterest.com/pin/225602262574948740/>

Stāstījuma veidošana par tēmu “Rudens svētki - Miķeļi”

Es izcepu kukulīti,
Vidū dūru caurumiņu;
Es mielošu Miķelīti
Caurumainu kukulīti.

Miķelīt, tēva brāli,
Meties sila maliņā:
Ja neauga rudzi, mieži,

Auga laba skalū malka. (Latviešu tautas dziesmas)

Ticējumi: Ja lapas nobirst pirms Miķeļiem, būs agrs un silts pavasaris. Ja pēc - tad pavasarī ilgi turēsies sniegs. Ja ap Miķeļiem līst, būs mīksta un silta ziema. Ja Miķeļa diena un nakts ir miglaina, būs laba nākamā vasara. Ja sausa un auksta - būs slikta vasara (Mellēna, Muktupāvels, Spičs, 1991, 85).

<https://www.pinterest.com/pin/299278337748298080/>

Situācijas modelēšana par tēmu “Veikals”

<https://ru.depositphotos.com/100297254/stock-photo-the-shop-scene-with-different.html>

Situācijas modelēšana par tēmu “Slimnīca”

<https://www.pinterest.com/pin/194921490110741808/>

Saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes un atkārtotās izpētes rezultātu salīdzinājuma protokols

Zēna K.L. saistītās runas attīstības līmeņa izpētes rezultātu salīdzinājuma protokols

<i>Uzdevuma veids</i>	4 <i>ballēs</i> <i>/augsts/</i>	3 <i>balles</i> <i>/optimāls/</i>	2 <i>balles</i> <i>/pietiekams/</i>	1 balle <i>/nepietiekams/</i>
<i>Teikums par vienu no attēliem</i>			X X	
<i>2-3 teikumi par tematiski saistītiem 2 attēliem</i>			X	X
<i>Doto nepabeigto teikumu papildināšana</i>			X X	
<i>Īss atstāstījums tuvu tekstam par iepriekš izlasīto tekstu</i>			X	X
<i>Stāstījums par vienu piedāvāto sižetā attēlu</i>			X X	
<i>Stāstījums par sižeta attēlu sēriju</i>			X X	
<i>Aprakstošs stāstījums par priekšmetu</i>			X X	
<i>Stāsta turpināšana</i>			X	X
<i>Stāstījuma veidošana par noteikto tēmu</i>			X X	

Sākotnējā izpēte – kopā 15 balles (melnā krāsā)

Atkārtotā izpēte - kopā 18 balles (sarkanā krāsā)

Saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes un atkārtotās izpētes rezultātu salīdzinājuma protokols

Meitenes J.M. saistītās runas attīstības līmeņa izpētes rezultātu salīdzinājuma protokols

<i>Uzdevuma veids</i>	4 ballēs /augsts/	3 balles /optimāls/	2 balles /pietiekams/	1 balle /nepietiekams/
<i>Teikums par vienu no attēliem</i>		X		
<i>2-3 teikumi par tematiski saistītiem 2 attēliem</i>		X		
<i>Doto nepabeigto teikumu papildināšana</i>		X		
<i>Īss atstāstījums tuvu tekstam par iepriekš izlasīto tekstu</i>		X		
<i>Stāstījums par vienu piedāvāto sižetā attēlu</i>		X		
<i>Stāstījums par sižeta attēlu sēriju</i>			X	
<i>Aprakstošs stāstījums par priekšmetu</i>		X		
<i>Stāsta turpināšana</i>			X	
<i>Stāstījuma veidošana par noteikto tēmu</i>		X		

Sākotnējā izpēte – kopā 25 balles (melnā krāsā)

Atkārtotā izpēte - kopā 25 balles (sarkanā krāsā)

Saisītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes un atkārtotās izpētes rezultātu salīdzinājuma protokols

Zēna R.P. saistītās runas attīstības līmeņa izpētes rezultātu salīdzinājuma protokols

<i>Uzdevuma veids</i>	4 <i>ballēs</i> <i>/augsts/</i>	3 <i>balles</i> <i>/optimāls/</i>	2 <i>balles</i> <i>/pietiekams/</i>	1 balle <i>/nepietiekams/</i>
<i>Teikums par vienu no attēliem</i>			X	X
<i>2-3 teikumi par tematiski saistītiem 2 attēliem</i>				X X
<i>Doto nepabeigto teikumu papildināšana</i>				X X
<i>Īss atstāstījums tuvu tekstam par iepriekš izlasīto tekstu</i>				X X
<i>Stāstījums par vienu piedāvāto sižetā attēlu</i>				X X
<i>Stāstījums par sižeta attēlu sēriju</i>				X X
<i>Aprakstošs stāstījums par priekšmetu</i>			X X	
<i>Stāsta turpināšana</i>				X X
<i>Stāstījuma veidošana par noteikto tēmu</i>			X X	

Sākotnējā izpēte – kopā 11 balles (melnā krāsā)

Atkārtotā izpēte - kopā 12 balles (sarkanā krāsā)

Saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes un atkārtotās izpētes rezultātu salīdzinājuma protokols

Meitenes S.G. saistītās runas attīstības līmeņa izpētes rezultātu salīdzinājuma protokols

<i>Uzdevuma veids</i>	4 <i>ballēs</i> <i>/augsts/</i>	3 <i>balles</i> <i>/optimāls/</i>	2 <i>balles</i> <i>/pietiekams/</i>	1 balle <i>/nepietiekams/</i>
<i>Teikums par vienu no attēliem</i>	X	X		
<i>2-3 teikumi par tematiski saistītiem 2 attēliem</i>		X		
<i>Doto nepabeigto teikumu papildināšana</i>		X		
<i>Īss atstāstījums tuvu tekstam par iepriekš izlasīto tekstu</i>			X	
<i>Stāstījums par vienu piedāvāto sižeta attēlu</i>		X		
<i>Stāstījums par sižeta attēlu sēriju</i>			X	
<i>Aprakstošs stāstījums par priekšmetu</i>		X		
<i>Stāsta turpināšana</i>	X		X	
<i>Stāstījuma veidošana par noteikto tēmu</i>	X			

Sākotnējā izpēte - kopā 25 balles (melnā krāsā)

Atkārtotā izpēte - kopā 27 balles (sarkanā krāsā)

Saistītās runas attīstības līmeņa sākotnējās izpētes un atkārtotās izpētes rezultātu salīdzinājuma protokols

Zēna K.L. saistītās runas attīstības līmeņa izpētes rezultātu salīdzinājuma protokols

<i>Uzdevuma veids</i>	<i>4 ballēs /augsts/</i>	<i>3 balles /optimāls/</i>	<i>2 balles /pietiekams/</i>	<i>1 balle /nepietiekams/</i>
<i>Teikums par vienu no attēliem</i>	X X			
<i>2-3 teikumi par tematiski saistītiem 2 attēliem</i>	X X			
<i>Doto nepabeigto teikumu papildināšana</i>	X	X		
<i>Īss atstāstījums tuvu tekstam par iepriekš izlasīto tekstu</i>	X	X		
<i>Stāstījums par vienu piedāvāto sižeta attēlu</i>		X		
<i>Stāstījums par sižeta attēlu sēriju</i>		X	X	
<i>Aprakstošs stāstījums par priekšmetu</i>	X	X		
<i>Stāsta turpināšana</i>	X	X		
<i>Stāstījuma veidošana par noteikto tēmu</i>	X	X		

Sākotnējā izpēte - kopā 28 balles (melnā krāsā)

Atkārtotā izpēte - kopā 34 balles (sarkanā krāsā)